శ్రీరస్తు.

కుముద్వతీ సారంగధరము.

అను నయిదంకముల నాటకము.

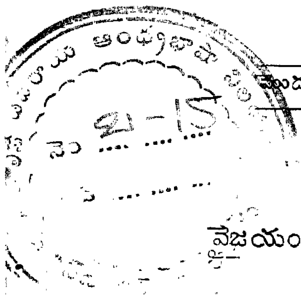
కాకినాడ జగన్నాథపురము మ్యూనిసిపల్ లోవరు సెకండరీ పాఠశాలయం
దాంధ్రోపాధ్యాయుఁడగు

జయంతి - భావనారాయణచే

రచియింపఁబడి.

శ్రీ ప్వారి - ఆదెయ్య రెడ్డిగారి

సహాయంబున ముద్రింపఁబడియె.

మొదటికూర్పు—1,000 కాపీలు.

చెన్నపురి:
వైజయంతీ ముద్రాక్షరశాలన్ముద్రితము.

౧౯౦౬

ల ౧౨ అణాలు.

సీ. కోవ్వూరి కులసుధా కూపార రాకా క్ష
పాకరుండు సదా కృపాకరుండు
బుచ్చమాంబా గర్భ పూతమౌక్తిక మణి
బసివిరెడ్డి మహా తపఃఫలంబు
అధ్యాత్మ తత్వవిద్యా రహస్యవిదుండు
పరమయాచక జనాపద్విదారి
హరిహరభక్తి సత్యనురక్తి గలమేటి
శమదమాదులకు నాస్థానసీమ
భూరిగుణభూషణుండు శ్రితపోషణుండు
నైన యాదెయరెడ్డి తానాలకించి;
నెనరు వెలయించి; నన్ను మన్నించి; దీని
నుచితముగ నచ్చువేయించి యొసఁగె నెలమి.

PREFACE.

EVERY one tries for happiness. But it is wrongly sought through the pleasures of sense. In the pleasures of the eleven senses, there is violence, the person loses the balance of thought; becomes giddy and is tempted to find reasons in support of his own weakness. At this stage of temptation reason cannot be sound and judgment impartial. Even the utmost strain of intellect cannot help him to have a clear idea of "good" either for himself or for the nearest relations. The idea of right and wrong is prejudiced the reason is misdirected and the feeling follows them. The exquisite pleasures of sense and the prejudiced notions of happiness give very little room for reflection, meditation and realization. No argument can put him in the right way. No example can help him in clearly realizing the evils of wrong path. Under the action of the senses, the person will be giddy, gloomy and groping in the dark until the sun of defeat shines over his plans. In the defeat or disappointment, he feels the light of regret which alone shows him the value of his pursuit in the estimate of the wise. He then becomes thoughtful and meditative, and loses the heat of temptation. The violence in satisfying the senses disappears. He is calm, and his mind is then prepared for instruction. A prejudiced notion has to pass through so many stages before it is set right. The value of implicit obedience and close and faithful adherence to the plans of the wiser heads is then only appreciated. This does not mean more than the delight in the commandments of the Lord.

The lord and protector of all, in attachment to a certain pleasure, becomes a shivering servant of temptation, gives room for every discomfort to himself as well as to others. He sacrifices the whole of his happiness and dignity in pursuit of a single pleasure. In the love of a woman, he suspects his own son, the type of virtue and standard of morality. He cannot find out that suspicion is a discomfort and it is the consequence of the abuse of love and the undue attachment to a woman. For the love of the temporal frame of a female he sacrifices his wife, child and respect in society. He cannot find out that the boldness required to make these sacrifices is a great discomfort which constantly pains the heart. He cannot have an estimate of the disquiet required to keep up the above boldness. In the love of the woman, he struggles for comfort and sacrifices the filial love in the most vindictive manner. Is this all comfort? Is this all happiness? Has he judiciously followed the course? Has he realized what is sought for? Has he any idea of comfort and discomfort? No, not in the least.

Further he is made a fool of by her. She does not care to return the love which is so much aimed at in every sacrifice. On the other hand, she makes him feel that his love is not sincere and that he is ready to do anything for the love which had once been blindly tasted. In the current of a family life, a desire to please the tender son is naturally created. This desire is the whirlpool; the more the sacrifices, the more rapid is the whirlpool; the greater the sacrifices, the deeper it is and the greater the confusion, the stronger the attachment; from which it is difficult for any one to get out unless it be by some divine interference o:

disappointment. The Rajah is disappointed and is so much smitten with a sense of his error and has become so much regretful that he announced his own shame, lest that others should similarly fall an easy prey to transient pleasures and should similarly become harmful to the society.

Greatness consists in sacrificing every temporal concern in pursuit of a noble cause. The Rajah sacrificed his wife, child and society. Can we call him great? No, the cause is not noble, the motive is not correct, pure, and approved in history. Good deeds, good reading and good company cannot elevate a man if the underlying motive is wrong. They alone cannot help him out of temptation if the opposite motives of control are not strong. No one has ever become great by following what the body suggests. No one has ever become happy, by following what the body suggests. Body is inferior to mind. In the mind there is neither happiness nor comfort. But on the peace of mind there is happiness. It means mind is inferior to peace of mind which is not in any way less than the Spirit. The last is the highest thing which makes one great, noble, and happy and it is sought through the virtues of Faith, Obedience, Love, Control, Self-denial and satisfaction.

A diligent and earnest follower of these virtues, realizes happiness and enjoys the peace of mind. He wins the love, sympathy and respect of all. He carries with him reverence, loveliness and holiness which are the harbingers of self respect and intrinsic worth. A great man, in a worldly sense, requires attendants and visiting cards to be duly received elsewhere. The mechanical elevation to a high rank in society, makes one haughty, indifferent and authoritative. This imagined greatness, carries with

it this stiff nature and hard-heartedness, which, in the presence of the desirous looks of a young woman, yields becomes soft, softer than mud, melts into liquid thinner than water and becomes unmanageable like air. To hide this weakness, to elevate him to a high level and to remind him of his temporal greatness, he is always in need of attendance and visitors, who would praise him and raise him to the level of his imagination. He respects the low and the mean and is only laughed after. Whereas a man of real merit and greatness, carries with him attendants, who constantly follow him and adorn him in the most loving manner. The abstract notions of Love, control, cheerfulness, obligation and close attention become concretized in him and guide him like so many attendants and fore-runners warranting a grand reception of their lord. This demand of reception is but natural and is quite pleasant to the objects and to the subjects of it. Whereas in the other case it begins, continues, and ends in formality and it is painful if it is strained too long. A sincere worshipper of the above virtues enjoys happiness and peace of mind and spreads the perfume of happiness wherever he goes, or wherever he is heard. Even in difficulties, he entertains those motives which strengthen the peace of mind. He sets an example of a proof against all temptation and gains the sympathy of his readers and sows the seeds of control in their hearts, tilled by admiration.

The following drama practically illustrates the evils of temptation and warns us from attempting to think of it as a means of happiness. A religious woman named Gautamy is introduced into the plot to give polish and to connect the various parts of the play. She has got access to every

one. By her sound advice, she removes distress and by her sound prudence, she manages that nothing goes amiss in the anarchy as it were. Chitrangy, the love of the Rajah is described to be of a low birth. Her evil nature is the touchstone which distinguishes the control from the want of it. Kumudvaty, a worthy wife of the hero breathed her last at the punishment inflicted upon her husband. His mother follows her, being helpless. But they all came to life and unite when the Rajah is found to be improved in the regret.

In appreciation of the moral illustrated in the drama, the book has been got neatly printed in the Vaijayanti Press by M. R. Ry., Kovvury Adayya Reddy Garu.

J. VEERARAGHAVULU.

ఈనాటకమునవచ్చుపాత్రములు.

పురుషులు.

1. సారంగధరుఁడు—కథానాయకుఁడు.
2. రాజనరేంద్రుఁడు—కథానాయకునితండ్రి.
3. నయార్ణవుఁడు
4. నీతిజ్ఞుఁడు } రాజనరేంద్రుని మంత్రులు.
5. వాహతకుఁడు } చిత్రాంగికాంతరంగిక మంత్రులు.
6. బాభ్రవ్యుఁడు } సారంగధరునకుఁ గపటస్నేహితులు.
7. సుబుద్ధి—సారంగధరునకు బాల్యసఖుఁడు.
8. మీననాథుఁడు—సారంగధరుని రక్షించిన యొకసిద్ధుఁడు.
9. నయంధరుఁడు—ఒకకంచుకి.
10. వేగవంతుఁడు—రాజనరేంద్రుని కంచుకి.
11. కరభకుఁడు—ఒక భటుఁడు.
12. కోరకుఁడు—వాహతక బాభ్రవ్యులకడనుండు భటుఁడు.
13. ఘటకుఁడు
14. వక్రచిత్తుఁడు } తలారులు.
15. శాండిల్యుఁడు—ఒకఋషిశిష్యుఁడు.

స్త్రీలు.

1. కుముద్వతి—కథానాయిక.
2. కౌముదిక—కుముద్వతి చెలికత్తియ.
3. గౌతమి—ఒకయోగిని.
4. రత్నాంగి—రాజనరేంద్రుని భార్య.
5. చిత్రాంగి—రాజనరేంద్రుఁడు చేరఁదీసిన వారాంగన.
6. భ్రమరిక } చిత్రాంగి చెలికత్తెలు.
7. తరళిక } సైరంధ్రీ జాతివారు.

శ్రీరస్తు.

కుముద్వతీసారంగధరము.

నాంది.

ఉ. అంగజుఫాలనేత్రమున కాహుతిగా నొనరించి; సర్వసం
సంగములన్ ద్యజించి; బహుశాంతము స్వాంతమునం దమర్చి; చి
త్రాంగిని మాయ గెల్చి; స్థిరతం గని భాసిలు నెవ్వఁ డట్టిసా
రంగధరుండు మంగళపరంపర లీవుత మీకు సర్వదా.

సీ. నవరసభావవిజ్ఞానసంపదఁ గాంచి
దశరూపమార్గసందర్భ మెంచి
యుచితత్వ మిసుమంతయును వీడక ఘటించి
పదసౌష్ఠవవివేక పదవి నించి
అభినయశాస్త్రంబు నంతయుఁ బరికించి
ఘనతరాలంకార గరిమ నించి
వృత్తులు గమనించి; రీతులు గ్రహియించి
పాకంబు చెడకుండఁ బరిఢవించి
సరస మగునాటకంబులఁ జలిపి; లోక
మున యశముగన్న శ్రీభవభూతి కాళి
దాస శూద్రక జయదేవ ధావకాది
కవిమహారాజులకు నమస్కారశతము.

(నాంది ముగిసినయనంతరము సూత్రధారుఁడు
నేపథ్యమువంక విలోకించి)

ఓసీ! శృంగారించుకొనుట మైనవుత్తమున నీ వొక్కసారి యిటు రమ్ము.

నటి—(ప్రవేశించి) ఆర్యా! ఇదిగో! వచ్చితి. ఏమియాజ్ఞ?

సూత్ర—మన మిప్పు డేదియే నొకరూపకముం బ్రదర్శించి తమ్ము నానందింపఁజేయుదు మనునుత్సాహంబున నీమహాజనులందఱు నాటకాగారము నలంకరించియున్నవారు. వీరె న్యాయమూర్తులు; వీరె న్యాయవాదులు; వీరె లోకజ్ఞాననిపుణులు; వీరె విద్వత్కవిసార్వభౌములు; వీరె నవరసరసికశిఖామణులు;—ఈమహనీయుల సేవించుటకన్న ఘనకార్యమే మున్నది?

నటి—అటులైన మన మిప్పు డేనాటకమును బ్రదర్శించి వీరల నానందింపఁ జేయుదము.

సూత్ర—"కుముద్వతీసారంగధరము."

నటి—దానిని విరచించినగ్రంథకర్త యెవరు?

సూత్ర—నీ వెఱుంగవా యేమి?

గీ. ఎల్లవారికి విహితుఁడై యెసఁగువాఁడు;
గర్వరహితుండు; సుజనసాంగత్యపరుఁడు;
వ్యాసశిష్యుండు; శ్రీమేశభక్తవరుఁడు;
వ్రాసెను జయంతి - భావనారాయణకవి.

నటి—ఆర్యా! ఇది నవీనకథ కాఁబోలు.

సూత్ర—కాదు. పురాతనమే. కొన్నిశతాబ్దములకుఁ బూర్వ మాంధ్రరాజ్యరాజధాని యగురాజమహేంద్రవరంబునం జరిగినయీవృత్తాంతమే నీ వెఱుంగవా?

నటి—(ఆలోచించి) బలే. తలఁపునకు వచ్చినది. కన్నులవిలుతునిక్రొన్ననములుకులం గలుగుబన్నంబునకు సన్నగిల్లి; చిన్నికొమరునిపైఁ గన్నువైచి; తుదకుఁ దనచిన్న కోరిక సున్న యగుటంజేసి, యెన్నెన్నియోమాయవన్నుగడలం బన్ని; తనవన్నె కాఁ డగురాజనరేంద్రున కెగఁబోసి; యాసింగారంపుగని యగుసారంగధరు నంగు చెడఁ గాలుసేతులు త్రుంగఁజేసినచిత్రాంగిసుద్ది యిదే కదా.

సూత్ర—మఱి యేమి?

నటి—ఆర్యా!

క. పులుఁగడిగినముత్తియమును
బలె నిర్మలమై తలిర్చు వంగసమందున్
గలిగినకోలపుం జెలు లిటు
వలతురె? యేనాఁట నైనఁ బ్రాయపుసుతులన్.

సూత్ర—అది వారాంగన గదా. వాని వరుస తెంచుసా ?

నటి—చిత్రాంగి వేశ్యయా ?

సూత్ర—అవును. చేమకూర-వేంకటకవి తనసారంగధరచరిత్రమున వ్రాసినయీపద్యమును వినుము.

నటి—ఆర్యా! సెల విండు.

సూత్ర—క. "కలరాయిలరాయనికిం
గులసతి రత్నాంగి; భోగకుటిలశిరోజా
తిలకము చిత్రాంగియు నన
నెలజవ్వను లిరువు రంబుజేందునిభాస్యల్."

నటి—కాఁబట్టియే యంతదారుణకర్మమున కుపక్రమించినది.

సూత్ర—మన మీప్రసంగమును ముగించి భవిష్యత్కార్యమునకుఁ ద్వరపడవలయును. ఏమన. నీసభవారు కాలహరణంబునకు సహింపఁజాలకున్నవారు.

నటి—అటులయిన నే నాచరింపవలసినపని యేమి?

సూత్ర—వీరలకర్ణరంజనముకన్న మఱి యే మున్నది ?

నటి—ఇప్పుడు నే నేఋతువు నాశ్రయించి గానము సేయవలయును.

సూత్ర—నిర్జలనీరదవారంబు గగనసంచారిణు లగుసౌరనారీమణులకు వెలిమేలిముసుఁగుగాఁ గ్రాల; నదీనదతటాకోదకంబులు వినిర్మలరుచిం బ్రకాశింప; నుత్ఫుల్లాంబుజాతంబులు చేతంబులకు సంప్రీతిని సంఘటింప; హంసదంపతులసంసారసుఖాంబుధి నోలలాడించునీశరత్కాలము ననుసరించి గానము సేయవలయు. చూడు మిప్పుడు.

ఆ. అబ్జవైరిగ్రాలు నట్టివెన్నెలరేలుఁ;
బండినేలవాలు వరిపొలాలు;
వెల్లజల్లుపూలు; వింటఁబుల్గులచాలుఁ;
జిత్తమునకు వేడ్క సేయఁజాలు.

నటి—చిత్తము. (అని పాడుచున్నది.)

ద్విపద. పున్నంపునెలఁబోలు ముద్దుమోములను
మున్నుగా మెగపుటామునఁ జుక్కవెట్టి

తెలిడాలునేలు ముత్తియపున్సరాలు
కలికికుత్తికల సింగారంబుసేసి
పొందమ్మి చెందమ్మి మొదలైనపూవు
లందమ్ముగాఁ గొప్పులం దమరించి
గందమ్ము నెమ్మేనఁ గలయంగఁ బూసి
యందగాండ్రకు మది నలరించు గిలుకు
టందియ లడుగులఁ బొందుగాఁ దాల్చి
కందనిక్రొవ్విరి చందంబుమెఱయ
వెన్నెలరేలను వెలినీట నలరు
చున్నవంకలదరి నొప్పుచు మిగుల
కన్నులపండువు గావించు నిసుక
తిన్నెలఁ జల్లనితెమ్మెరల్ వీవ
వన్నెకాండ్రను గూడి కన్నులవిల్తు
చిన్నిచేఁతలను మచ్చిక వెల్లడించు
చిన్నారిపొన్నారి చెలువంపుఁబాట
లెన్నెన్నియో ముద్దుతెలుఁగులఁ దీర్చి
క్రొన్ననబోండ్లు నెక్కొనుకూర్మిఁ బాడు
చున్నారు; మఱిఁ గొల్చుచున్నారు బళిరె!

సూత్ర—చెలీ! నీగానమీసదస్యులఁ జిత్తరువు లట్లొనరించినది. మఱియుం జూడుము.

చ. కలువలు కన్నుదోయిగ; వికస్వరపద్మమె నెమ్మొగంబుగాఁ;
జెలువపుఁగ్రొత్తఱెల్లువిరి చీరగ; నవ్వుగఁ దెల్లకల్వపూ
విలసిలఁ; బంటకారు సువివేకము సంఘటియించు నింపుసొం
పలరఁ; బతివ్రతాతిలక మైనకుముద్వతివోలె నద్దిరా!

ఇది ప్రస్తావన.

శ్రీరస్తు.

కుముద్వతీసారంగధరము.

ప్రథమాంకము.

రంగము—అంతఃపురము.

[కుముద్వతి ప్రవేశించుచున్నది.]

చ. పరు వడఁగించు; బాంధవులపట్ల నసహ్యము నించుఁ; జిత్తవి
స్ఫురణముఁ ద్రుంచు; లోఁదెలివిపూర్ణముగాహరియించుఁ; బుత్త్రినే
నరయక యంగభంగమున కాజ్ఞ నిడం బొనరించు; ధారుణీ
వరులకు నీతియే? యకట! వారవధూజనమైత్రి సుంతయున్.

సర్వథా మే మదృష్టము లేనివారము. కానిపక్షమునఁ దన్ను వెడవిలుకాఁడు బడిపిల్లవానింజేసి యాడింప నెడలు మఱచి చిత్రాంగి యనువారాంగనాసాంగత్యంబును మరిఁగి యథేచ్ఛాసుఖలోలురై మామగారంతతెరువుమాలి సంచరింతురా? తనపోఁగునఁ గట్టువడుటంజేసి యమ్మోసపువెలయాలు భూపాలు నొకతోలుబొమ్మను గీలుకాఁ డాడించునట్లాడించుచున్నది. (అని యాకాశమువంకఁ జూచి) ఔరా! దర్పకా! నీ వనంగుఁడ వయ్యు నెంతెంతపనులు సేయఁజాలుదువురా. మరియాదల మంటఁ గలిపి నలువురిలో నవ్వులపాలును; బిమ్మట నరకముపాలును జేయుదువు. పాలసముద్రంబునఁ గాలకూటంబులీల నటువంటిదయామయు లగులక్ష్మీనారాయణులకడుపున నెంతఘాతుకుఁడవు పుట్టితివిరా! గుణములేని నీకుల మేల? కాలుపనా? (అని యసూయతో) సకలలోకబాధాకరుండగువీనితో నిదేమి? (అని యాకాశమువంకఁ జూచి) రాజపరమేశ్వరా! చళుక్యకులదీపకా! పరమపావనమై వెలయుచలివెలుంగుకొలంబునం బొడమినవాడ యండవు. త్రిలింగరాజ్యాధినాథుండవు. నీవైన మరియాద నెంచుకొనవలదా?

లోక మే మనుకొనునో యనులజ్జాభయంబులు వీడినవి కాఁబోలు. ఔ నౌను. కామాతురులకు లజ్జాభయంబు లుండవు గదా. పోనిమ్ము. "ఎట్లున్నను సంతోషమే" యని భవత్పరిచర్యయందే చిత్తంబు నిలిపెడుకులాలంకార మగుమాయత్త రత్నాంగి నేల యాదరింపరాదు? అయ్యో! నాయీతలపోఁతలు పేదవాని కోపమువలె వ్యర్థములు. (అని కొంచెము తాళి) పూజ్యురా లగుగౌతమి నేఁడే చిత్రాంగినగరునుండి వచ్చి సరస్వతీమఠమున కరిగె నని విని యామెను దోడ్కొని రాఁ బ్రియసఖి యగుకౌముదిక ననిపితి. ఇంకను వారు వచ్చుజాడ కాన్పించుట లేదు.

అప్పుడు గౌతమీకౌముదికలు ప్రవేశించుచున్నారు.

గౌత—(తనలో) "అమ్మా! గౌతమీ! చిత్రాంగినగరున కరిగి యామెకరుణం గడించుకొని యచటిరహస్యంబులు నిపుణముగాఁ గనిపెట్టి రమ్ము" అని దేవీద్వితీయ యైనకుముద్వతి యానతిచ్చినది. ఆయమయాజ్ఞ నేనును జెల్లించితి. (మనసులో నవ్వుకొని) ఔ నేచిత్రాంగీ! ఎంతటి జెంతవే. పాముమిత్రమా? పడగశత్రువా? సారంగధరుఁ డన్న సంతోషమా? కుముద్వతి యన్న కోపమా? ఆహా! నీకూహ కపుటూహాలఁ దెలిసికొన నశక్యము.

ఆ. నీళ్లలోనిజాడ నెమకితీయఁగవచ్చు;
గగనహర్మ్యమైనఁ గట్టవచ్చు;
వెలవెలందిమాయ వీసమంతేనియుఁ
దెలియ టరుదు బ్రహ్మదేవునకును.

పరమార్థము పరిపూర్ణముగాఁ దెలియనివిషయములను దేవికడ ముచ్చటించుట యుచితము కాదు. (ఆశ్చర్యముతో) వేఁగివంటి వేగివిషయాధీశ్వరుండును వేశ్యం జూడఁగానే వెడఁగుటజశాబక మయ్యెఁ గదా.

క. వెలవెలఁదిపేరి బోయత
కలికి యొయ్యారంపునృత్యగానములను బల్
వలవైచి విటకురంగం
బులఁ బట్టు నొకింతశ్రమము పొందకయె బలే!

ఆహా! వేశ్యామహాపిశాచం బావేశించినతోడనే యెట్టిసుగుణికిని వివేకంబు శూన్య మగును గదా.

గీ. అలరు; నవ్వును; బరితాపమందు; సంశ
యించుఁ; బరవిటుఁ దునుమఁ దెగించు; దాని
పాదదాస్యంబె దేవేంద్రపదవిగాఁ ద
లంచు; వేశ్యాంగనాసుఖ లంపటుండు.

(ఆలోచించి) రాజు ననవలసినపని యేమి? బలవంతమైనయింద్రియము లెట్టిసుజ్ఞానినైన నాకర్షించును గదా.

గీ. మున్ను జైమిని యింద్రియంబులను గెలుచు
టనఁగ నెంతని బాదరాయణునితోడ
వాదమును జల్పి యొకమాయవనిత వలను
దవిలి యింద్రియజయ మసాధ్యంబ యనఁడె?

(ప్రకాశముగా) కౌముదికా! కుముద్వతి మనరాక కెదురుచూచుచుండును. సత్వరంబుగఁ బోవుదము రమ్ము.

కౌము—అమ్మా! ఆమె యీచతుశ్శాలాభవనముననే యున్నది.

గౌత—ఒంటిగానే యున్నదియా?

కౌము—అమ్మా! అట్లడుగుచున్నా రేమి?

గౌత—దేవియైనరత్నాంగి యున్నదేమో యని.

కౌము—ఉండిన నేమి?

గౌత—ప్రస్తుతావస్థకే దుఃఖించుచున్న యామెను మఱింత యడలఁబెట్టుట యుక్తము కాదు గదా.

కౌము—అమ్మా! సత్యము. అదిగో! ఆమె యొంటిగానే యున్నది. చూడుఁడు.

గౌత—(చూచి) కౌముదికా! నలువురిలో నున్నప్పు డీమె యెంతగంభీరముగాఁ దిరుగుచున్నను నొంటిగా నున్నప్పు డె ట్లున్నదో చూడు.

ఆ. మోముదమ్మి వాడ; ముత్తియంబులపోల్కి
ఘర్మజలము గూడఁ; గన్నుదోయి
నశ్రుకణము లోడ; నారాటపడు నీమెఁ
గనఁగ మద్దికి జాలి గలుగుచుండె.

మన మీమెను సమీపింతము. (అని యిరువురును సమీపించుచున్నారు.)

కుము—(గౌతమీకాముదికలం జూడకయే)

గీ. కన్నతలిదండ్రులకుఁ; జేసికొన్న విభున;
కత్తమామల కంతగా నడల లేదు;
ఒక్కవారవధూటికి నెదుగవలసెఁ;
గాలగతి దాటువారలు గలరె యెందు.

ఆహా! కాలమా! జలంబులయందువలె నీయందును శుద్ధాపరిశుద్ధంబు లుండుటం జేసి బుద్ధిమంతులు నిన్నుఁ బ్రవాహముతో నుపమించిరి. నీప్రభావ మచింత్యము.

చ. ఘను నవివేకిఁ జేయుదువుగా; నవివేకిని జేయు దౌ మహా
ఘనునిగ; సత్యవర్తను వికారపువర్తనుగా; వికారవ
ర్తను నతిసత్యవర్తనువిధంబుగఁ జల్పుదయారె! భూస్థలిన్
నిను గెలువంగఁజాలినమనీషి యొకండును గానరాఁడుగా.

గౌత—(ముందునకు వచ్చి) బిడ్డా! కాలమునుబోలినది కాలమే.

క. మేలును గీడును జనులకుఁ
గాలగతిన్ బ్రాప్త మగును గావె ధరిత్రిన్
మేలితటి నలరి కీడుల
పా లగుసమయమున దుఃఖపడరాదు గదా.

కుము—ఓహో! పూజ్యురా లగుగౌతమియుఁ; బ్రియసఖి యగుకాముదికయునా?
అమ్మా! వందనము. సఖీ! న న్నొక్కసారి కౌఁగిలించుకొమ్ము.

గౌత—నీకు శుభ మగుఁ గాక.

కాము—(కౌఁగిలించుకొనుచున్నది.)

కుము—అమ్మా! ఇటు విచ్చేయుము. ప్రియసఖీ! ఇటు కూరుచుండుము.

(అందఱును గూరుచున్నారు.)

కుము—అమ్మా! పరగృహవాసంబున బహుప్రయాసపడి యుందురు.

గౌత—బిడ్డా! రాజకులంబునకు మంగళములను గోరెడువారికి నిది విధాయకకృత్యమే కదా.

కామ—పరమపవిత్రురాల వగునీవు పూనుకొనుటంజేసి రాజకులంబున కెట్టును మంగళమే కలుగును.

కుసు—అమ్మా! తొలుత నాచిత్రాంగిసౌధము నెట్లు సొచ్చితివి.

గౌత—బిడ్డా! వినుము.

ఉ. ద్వారమునన్ వసించుపరివారజనంబుల నాశ్రయించి; య
వ్వారవిలాసినీగృహము వారణలీలను జొచ్చి; తత్సఖీ
వారము మైత్రిఁ గాంచి; పగ భావమునంద యడంచి; పెక్కుసిం
గారపుసుద్దుల న్వినిచి కామినికిన్ దయపుట్టఁ జేసితిన్.

కుసు—అమ్మా! మాయెడఁ గలయవ్యాజప్రేమ నిన్ను నీచసేవకసహిత మాలాయంపడఁ జేసెఁ గదా.

కామ—(తనలో) ఆహా! ఏమి యీమె రాజకార్యపరత!

కుసు—అమ్మా! అనంతర మేమి జరిగినది?

గౌత—ఆమె నాయెడఁ గొంచెము దయ చూపఁగానే నేను—

చ. ఒకదినమందు హాస్యము; మఱొక్కదినంబునఁ బూర్వరాజపు
త్త్రికులవినోదలీలలవిధంబును; వేఱొకనాఁడు దేవతా
వికచపయోజలోచనలవేడుకలున్; మఱియొక్కనాఁడు గా
నకళలఁ గల్గుమర్మములు నమ్మికపుట్ట వచింపఁ జొచ్చితిన్.

ఇట్లుండఁ గతిపయవాసరంబుల కాభాసురాంగి నన్నుఁ దనమనసు గలసినచెలులలో నొకతెనుగా నంగీకరించినది.

కామ—అమ్మా! నీవు లోకయాత్రయం దాఱితేఱినదానవు గావున నేయెండ కా గొడుగు పట్టెడు నేర్పు నీకడ నున్నది.

కుసు—అచ్చట మహారాజునవస్థ యెట్లున్నది.

గౌత—సాలెపట్టునం గట్టువడినపట్టియవిధంబునఁ జిత్రాంగి పోఁగునఁ జిట్టువడి యున్నవాఁడు.

గీ. కంటఁ జిత్రాంగి పడకున్నఁ గలువరించుఁ;
గంటఁ బడెనేని నిధిఁ గన్నగతిఁ గలంచు;

నలుక చూపిన నెమ్మది నడలు నించు;
ననయమును దానిదాస్యంబె యభిలషించు.

క. చిత్రాంగిపేరె మంత్రము
చిత్రాంగి వచించుపలుకె సిద్ధాంతమహా!
చిత్రాంగియె తనజీవము
ధాత్రీశున కేమి చెప్పఁ? దామరసాక్షీ!

కౌము—కటకటా! కాముకులకు వివేకంబు గలుగదు గదా.

కుము—అమాత్యులయిన నిది యుచితము గాదని సాహసించి మనవి సేయఁ జాలక పోయిరా?

గాత—మనవి సేయ కేమి? ఒకనాఁడు నయార్ణవనీతిజ్ఞులు రాజసందర్శనంబునకు వచ్చి వినినవిషయంబులు ముచ్చటించుచుఁ బలుకువెంబడిఁ జిత్రాంగిప్రసంగముఁ దెచ్చి తొలుత నయార్ణవుఁ డిట్లు చెప్పెను.

కుము—అమ్మా! ఏ మని.

గాత—గీ. "రాజరాజ నరేంద్రచంద్రమ! కొలంపుఁ
బసువు వెలితిగ నీ వ్రేక్కపడపుఁజెలిని
బెట్టుకొనినను నీసాటిపృథివిపతులు
నగరె? వ్రేలెత్తిచూపరె? నసులు నిన్ను.

గీ. ప్రభువ! త్రార్తీయపురుషార్థవాంఛ నిన్ను
విడువకున్నను మఱియొక్కవిధము లేదె
కరము పట్టంగరాదె పెక్కండ్రఁజెలుల
రాజకులమునఁ బొడమిన రాజముఖుల.

వారాంగనాసాంగత్యము శ్రేయస్కరమున కుచితంబు గాదు. ప్రభువే కట్టు దప్పినప్పుడు ప్రజలు కట్టు దప్పుట యొకవింత కాదు. కావునఁ దమహృదయము నీతుచ్ఛమోహమునుండి మఱలింపుఁడు. కానినాఁడు రాజ్యమున కనేకవిపత్తులు సంప్రాప్త మగును" అని.

కుము—ఇందుల కుపబలముగా నీతిజ్ఞుఁ డేమియుం బలుకలేదా?

గౌత—పలుక కేమి? లక్ష పలికినాఁడు. ఏమి ప్రయోజనము?

ఆ. పాము ముట్టికొనినఁ బరమౌషధంబును
భూత మొకఁడు సోకఁ బూతమంత్ర
చయము వెతలఁ బాపి సౌఖ్య మిచ్చును గాని
వేశ్య పట్టుకొనిన విడుచు టరుదు.

కామ—అమ్మా! సత్యము. మనుష్యుని జోగిని జేసినయనంతరము తనంతటతానే విడువ వలయుఁ గాని వేశ్యామహాపిశాచము నెవ్వరు విడిపింపఁజాలరు.

కుము—అయినను నీతిజ్ఞుఁ డేమనెనో వినఁ గోరెద.

గౌత—బిడ్డా! వినుము. నయార్ణవుని ప్రసంగము ముగియఁగానే స్వామిభక్తియను సచివుం డందుకొని యి ట్లనియె.

కుము—అమ్మా! ఏ మని?

గౌత—"రాజా! నీ వావెడఁగు వెలవెలందుకనూయలం దవిలి దానికి నక్కఱింపు టనురాగము నీయెడఁ గల దని భ్రమియించుచున్నావు.

ఆ. కాకిజాతిఁ దెలుపుఁ; గను లంచగొండికి
న్యాయమందుఁ దలఁపు; నాస్తికునకుఁ
బాపమందు జడుపుఁ; బడుపుఁ బడంతుక
కొకనియందు వలపు; నుండు టరుదు.

ఉ. పుట్టదు మోహ మింతయును బోగపుఱాఁగలకున్; నిజంబుగన్
బుట్టిననేని నిల్వ దది పోవును నమ్ము మలంతినాళ్లలో
నట్టిటు పెక్కుసంది నడయాడెడుమార్గమునందు గడ్డి దాఁ
బుట్టదు; పుట్టెనే నది సమూలము నాశము నొందు భూవరా!

ఆ. పెంచుకొన్న నిసుఁగుఁ; బ్రేమాతిశయమున
నుంచుకొన్న పడపుటువిద మిన్న
సమయ మరసి తలను శఠగోపమును బెట్టి
వెసను దమదుదారి వెదకికొంద్రు.

సీ. కొంత కట్టుగ నుంచిన యంతమాత్ర
వెలిచవిని మాన్ప శక్యమే వెలవెలఁదికి
నడ్డిడిజలంబు నరుఁడు తా నాఁపు గాక
పాపఁగఁ గలాఁడె సహజప్రవాహగుణము" అని.

కుము—తెరువాత. తెరువాత.

గౌత—అనంతరము నయార్ణవుఁడు మొకమోట విడిచి "రాజనరేంద్రా! నీ విచ్చ్వడి పెపొందు దిగవిడువకున్న ముందు తీఱనికొందలంబు నందుదువు సుమీ. మఱియు.

సీ. నావివరుసలచింత యొంవంత లేక
తండ్రితోఁ గూడి తరువాత తనయుఁ గూడఁ
గూడఁ దమకించువెలపూవుబోఁడి పొంద
దేమి సుఖ మనుకొంటివో యీ నరేంద్ర!"

అని పలు తెఱంగుల నయనిష్ఠురములను జూపి బోధించెను.

కుము—కటకటా! సంసారశృంగారవనకుఠారం బగువారనారీవారంబు కారణంబునం గదా పరమపవిత్రం బగుభరతఖండంబెల్ల సకళంకం బగుచున్నది.

ద్విపద. భరతవర్షమ! నీదుపాల వసించి
స్థిరతను గని యార్యవరులు తొల్దొల్త
బరికించి రాద్య నాభగవంతు నెలమిఁ
గరము శాస్త్రజ్ఞులై ప్రకాలిరి ప్రజలు
సకలవిద్యారహస్యంబుల నరసి
యకలంకలీలల నలరిరి బుధులు
ధారుణి నెట లేనితత్వవేత్తలును;
వీరాధివీరులు; వివిధసత్కవులు;
సదమలలోకవిజ్ఞానులౌఘనులు;
హృదయశుద్ధిని సదా పొదలుధీవరులుఁ

గలిగిన నీరత్నగర్భంబునందుఁ
గులరూపగౌరవంబుల మాపునట్టి
క్షమ నెట్టిదుష్టరాజ్యమునందు నేని
నెనుకిన నుంత కాన్పింపనియట్టి
వెలచేడియలను; దుర్వినయతత్పరల;
మలినమానసల; దుర్మార్గచారిణుల;
నెట్లు నేర్చితివమ్మ? పుట్టతేనియల
అట్టువెట్టఁగఁజాలినట్టిక్రొమ్మావి
పండు నైజప్రాభవము మాపుపురువు
పిండు లోఁజేర్చినవిధమున నకట!

గౌత—బిడ్డా! భగవంతుఁ డెంతటి గౌరవపదార్థమున కైన నేదియో యొకలోపమును గలిగించుచుండును గదా.

క్షమ—అమ్మా! పిమ్మట నేమి జరిగినది?

గౌత—తరువాత నరపాలుండు మనమ్మున ఘనమ్ముగఁ గోపమ్ముఁ దెచ్చికొని మంత్రులం జూచి

ఆ. "అల్పజాతిఁ బుట్టినంతమాత్రానఁ జి
త్రాంగి నింద సేయఁ దగవు కాదు;
కటికజాలలోనఁ గలిగినరత్నంబు
గౌరవంబుఁ గాంచి క్రాలలేదె.

గీ. పరమపూతాన్వవాయసంభవతఁ గాంచి
వఱలుచున్నట్టిశృంగారవతులు రసిక
తావిలాసంబులందుఁ జిత్రాంగి కీడు
సేయఁ దగ రని నే ఘోస సేయువాఁడ.

ఆ. దానిహృదయశుద్ధి; దానిపాతివ్రత్య
మహిమ; దానిగుణసమాజగరిమ;

కలుగ నేర వెట్టికులకాంతలకు నని
పరమశివునితలను గరము నిడుదు.

అమాత్యులారా! పలుపలుకు లేల? నాతలఁపు వినుఁడు.

ఉ. నాసరిరాజులందఱును నవ్విన నవ్వఁగ నిండు; బంధువుల్
దోసము లెంచి చాటు నను మాటిన దూఱఁగ నిండు; దేవి స్తో
త్రోసము వాసి మాటికిని దుఃఖము నొందిన నొంద నిండు; నే
వీసమ యేని ప్రేముడిని వీడను వేశ్యయెడన్ నిజంబుగన్."

అని నిర్లజ్జగాఁ జెప్పివేసినాఁడు.

కుము—దుష్కార్యరతుల కిది కూడ దని బోధించువారిపైఁ గోపంబును; దమదుర్వృత్తి యెడఁ దొంటికంటె ననురాగము హెచ్చుటయు స్వాభావికమే.

కౌము—ఇప్పలుకులు రాణి యగురత్నాంగి వినిన నెంత చింతించునో కదా.

గౌత—ఇంకను రాజ్ఞీపదంబు రత్నాంగిదేవిగారి కెక్కడ నున్నది?

కుము—అది యేమి?

గౌత—ప్రభు వట్లు నిర్లజ్జగాఁ బలికి సగర్వముగా సచివులం గని "మామనస్సే చిత్రాంగి మనస్సు. చిత్రాంగిమనస్సే మామనస్సు. మాశాసనమే యామెశాసనము. "మహారాజ్ఞి" పదం బామెకు మేము మనస్ఫూర్తిగా నొసంగినారము. ఇంతటినుండి యామె యొసంగునుత్తరువుల మాయుత్తరువులుగాఁ బరిగణించి మీరును బ్రజలును భక్తిపూర్వకముగా శిరసా వహింపఁ దగినది" అని పలికి చివాలున నోలగంబు విడిచి చిత్రాంగియంతిపురికిం జనియె. ఏమియుం జేయునదిలేక వెలవెలవోవుచు మంత్రులును దమమందిరంబులకుం జనిరి.

కుము—అమ్మా! తెలియక యడుగుచున్నాను. ఈవృత్తాంతమంతయు నీ వెట్లు తెలిసికొంటివి?

గౌత—అప్పుడు మహారాజు ననుసరించియున్న యొకవృద్ధకంచుకిసహాయంబున నెవ్వరికిం గానరాకుండ నొకగవాక్షంబునఁ గూరుచుండి సర్వమును విన్నాను.

కుము—అమ్మా! దేశస్థితి యె ట్లున్నది?

గౌత—అ ట్టుడికిన ట్లుడుకుచున్నది.

కుము—అయ్యో! నాదేహము కంప మొందుచున్నది.

కాము—(తనలో) కటకటా! ప్రభువు చెడుగాట ప్రజలు చేసికొన్నమహాపాతకము గదా.

గాత—బిడ్డా! ధైర్యము వహించి వినుము. చిత్రాంగి ప్రజలపైఁ దనయధికారముఁ జెల్లింప మొదలు వెట్టఁగానే న్యాయమూర్తులును; మానధనులును; సత్యసంధులు నగునధికారులందఱుఁ దమయుద్యోగంబులఁ జాలించుకొనిరి.

కాము—బలే! మానవంతు లైనపురుషుల కదియే నీతి.

కుము—మహాశ్రయంబున జీవించినఘనులు నీచసేవ కెట్లొడంబడుదురు? అమ్మా! పిమ్మట.

గాత—అనంతర మన్యాయప్రవర్తనులును; దురాచారపరాయణులును; గరుణావిహీనులు నగునీచాతినీచులు తన్మహోద్యోగంబులం గుదిరి లంచగొండులై ఘాతుకమృగంబులచందంబునఁ బ్రజలఁ బీడించుచున్నారు.

కాము—అమ్మా! లంచగొండులకన్న ఘాతుకమృగంబులే మేలైనవి. ఏ మన.

గీ. అంగద జనించినప్పు డయ్యాది యడంగఁ
జాలుజీవిని పీడించుఁ గూళ మెగను
లంచగొండులు కరము బాధించుచుంద్రు
చెంత కరుదెంచుమానవశ్రేణి నెపుడు.

కుము—వేఁటకానివెఱ్ఱితనముం గనిపెట్టి లేళ్లు మూఁడుకాళ్లతోనే పరువు లిడ నారంభించిన వఁట. తరువాత.

గాత—అనంతర మీరాజమహేంద్రవరనగరవీధులఁ బట్టపగలు నడచుట కనర్హు లైన పరమదుష్టులు పలువు రధికారులప్రాపునఁ బూజార్హు లైరి.

కాము—ఉచ్ఛిష్టభక్షణంబునఁ గాయంబు పెంచికొనుకాయసతండంబునకు వేములు పండినప్పుడే కదా పండుగ.

కుము—అంధకారసమయంబున దివాంధములు చెలరేఁగుట యొకవింత కాదు. తరువాత.

గాత—అనంతర మొకవంకఁ జోరులు దారులు గాచి బాటసారులమానప్రాణంబు లపహరింపు; నొకమూల భద్రనగప్రాంతవాసు లగుభిల్లులు చెలరేఁగి యిళ్లు గాల్చియు; దోపుళ్లు వెట్టియు; నూళ్లనెల్ల వల్లకాళ్లు గావించియు; వీధిమొగంబు నెఱుంగనిపరమపతివ్రతలఁ జెఱపట్టియు; దేశమునంతయు నానావిధంబుల ధ్వంసము

సేయుచున్నారు. వేయేల? ప్రతిమనుష్యుఁడు నేవేళ నేమిముప్పు వచ్చునో యని ప్రాణము లఱచేత నిడికొని మసలుచున్నవారు.

కుము—నయార్ణవనీతిజ్ఞు లీరాజ్యక్షోభమును జూచి యూరకున్నారా?

గౌత—వా రేమిచేయుదురు. తమవారు తరములనుండి కొలుచుచున్న యాస్థాన మును విశ్వాసముచేఁ బేరునకుమాత్రము మంత్రులుగా నుండి యెట్లెటో కొలుచుచున్నారు. విశేషధనవ్యయ మేల యని క్రొత్తరాణిగారు సైన్యములం దీసివేయించినారు! ఆసన్న యెఱింగి భిల్లులు చెలరేఁగినారు.

కౌము—అమ్మా! యువరాజు సారంగధరధరావరకుమారుఁడు సకలసద్గుణసంపన్నుఁడు గదా. అతఁ డేల యుపేక్షించె?

గౌత—(సంశయించుచున్నది.)

కుము—అమ్మా! సంశయించుచుంటి వేమి?

గౌత—బిడ్డా! నీ డెందము కొందల మందు నని.

కౌము—అమ్మా! వినవలసినవిషయము వినక తీఱునా? సెల విమ్ము.

గౌత—అతఁ డిప్పుడు పావురములను బెంచుటయు; నెగురవేసి పన్నిదములు వైచుటయు ననుదుర్వ్యసనంబులం దవిలి యున్నవాఁడు.

కుము—(తనలో) హా! హృదయేశ్వరుఁడు దుర్వ్యసనపరాయణుఁ డయ్యెనా?

కౌము—అమ్మా! ఇది యువరాజుగారికి సహజముగాఁ బుట్టినబుద్ధి కా దనుకొనియెద.

గౌత—శివశివా! సహవాసదోషమువలన సంభవించినది.

కౌము—అమ్మా!

గీ. చెలిమివలన నె జనులకుఁ గలుగుచుండు
మాన మవమానమును; గుసుమమును గూడు
నారకు సుగంధ; మినుమును జేరఁ జాత
వేదునకు బిట్టు సమ్మెట పెట్టు లట్లు.

కుము—అమ్మా! జీవితేశ్వరు నీవ్యాపారంబున దింపినవా రెవరు?

గౌత—వాహతక బ్రాహ్మణవ్యులు.

కుము—పెద్ద లార్జించినధనం బెల్ల దుర్వ్యయంబు చేసికొన్న వాహతక బ్రాహ్మణవ్యులా?

గౌత—మ రేమి?

కౌము—(తనలో) అయ్యో! యువరాజుకూడఁ జెడిపోవుగతి పట్టు నేమో.

కుము—వా రెట్టివా రైన నేమి? ఆర్యపుత్త్రులకడ మర్యాద గలిగియే ప్రవర్తింతు రను కొనియెద.

గౌత—ప్రస్తుత మాయనసన్నిధి నట్లే ప్రవర్తించుచున్నారు. కాని.

కౌము—కాని యేమిటి.

గౌత—వా రెట్టిస్త్రీల నైనఁ జెఱపట్టుటకు జంకనిపరమనీచు లనియుఁ, జిత్రాంగి కాంతరంగికమంత్రు లనియుఁ గింవదంతి.

కుము—(విచారముతో) అమ్మా! ఇఁక వినఁజాలను. ఈదుస్సహవాసమువలన నేమి యుపద్రవము సంభవించునో యని నాహృదయము సంచలించుచున్నది. నా బుద్ధి నాకు వశము గాక యున్నది. హాహృదయేశ్వరా! (అని మూర్ఛిల్లుచున్నది.)

గౌత—బిడ్డా! ఊఱడిల్లుము. నీహృదయవల్లభుఁడు ప్రజ్ఞాసంపన్నుఁడు.

కౌము—(శీతలోపచారములను జేయుచు) అమ్మా! ఈమె యెంత తేర్చినను దేఱకున్నది. ఏమి సేయుదము. (విచారముతో) హాసారంగధరా! సత్వరంబుగ వచ్చి నీప్రాణేశ్వరి నూఱడింపుము.

గౌత—బిడ్డా! లెమ్ము. యువరాజు వచ్చుచున్నాఁడు.

కుము—(మూర్ఛ దేఱుచున్నది.)

[అప్పుడు సారంగధరుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

“వత్సా! సారంగధరా! భూప్రజాక్షోభంబు నెంచి దుఃఖించుచున్ననాదుఃఖమును జూడఁజాలక నాకంటె నినుమడిగా వెత నొందుచున్న నీసతి కుముద్వతి నాదరింపుము” అని తల్లిగా రానతిచ్చినారు. ఇదె యంతఃపురము. లోని కరిగెద. [అని ప్రవేశించి ముందునకుఁ జూచి] ఇదిగో! కుముద్వతి. పూజ్యురా లగు గౌతమితోడను; ప్రియసఖి యగుకౌముదికతోడను గూరుచున్నది. సమీపించెద. (అని సమీపించుచున్నాఁడు.)

కుము—(లేచి యెదురుగా వచ్చి) ప్రాణేశ్వరా! జయము. జయము.

కౌము—(లేచి యెదురుగా వచ్చి) రాజకుమారా! జయము. జయము.

సారం—మీకు శుభ మగుఁ గాక. (అని గౌతమిని జూచి) పూజ్యురాలా! నమస్కారము.

గౌత—వత్సా! సారంగధరా!

క. నెలయును వెన్నెలవలెఁ; గ్రొ
న్నెలతాలుపువేల్పు నతని నెలఁతుకగతి నీ
చెలువయు నీవును సుగముల
నలరుచుఁ బాలింత్రు గాక యవనీస్థలమున్.

సారం—పావనీ! నీయాశీర్వాదమును బరిగ్రహించినాఁడ.

కామ—యువరాజా! ఇటు విచ్చేయుము.

సారం—మీరును మీపీఠముల నలంకరింపుఁడు.

(అందఱును గూరుచున్నారు.)

సారం—హృదయేశ్వరీ!

ఆ. కనుల వేఁడినీరు కాలువలై యోడఁ
గుసుమపరిమళములఁ గుప్పకొప్పు
వీడి సల్లగ్రాచువితమున జీఱాడ
మోము వాడ వంత మునుఁగ నేల?

కుము—ఆర్యపుత్త్ర! తెలియఁగనిది యే మున్నది?

సారం—దేవీ! నీవిచారకారణ మమ్మగారిముఖమున నే వినియుంటి. ఇంకఁ జింత దక్కుము. ఇప్పుడు జరుగుచున్నవృత్తాంతమును వినుము.

కుము—ప్రాణేశ్వరా! అవహితనై యున్నాను.

సారం—గీ. నాదుపినతల్లి బోధింప నరవరుండు
సచివులను బిల్చి యోచించి సైన్యసమితిఁ
జేర్చుచున్నాఁడు భిల్లులఁ జీల్చివైవ
సుదతిరో! యింక దేశవిక్షోభ మడఁగు.

కామ—ఆయుష్మంతుఁడా! దేవిగారి కింతకన్న గొప్పవిచారకారణము మఱియొకటి యున్నది.

సారం—గొప్పకారణమా! అది యెట్టిది?

గౌత—నీవు దుర్వ్యసనంబునం దవులుటయే.

సారం—అదియా దేవికి విచారకారణము. సాటిరాజకుమారులును; నాపరమమిత్రులు నగువాహాతకబాభ్రవ్యులు మొకమోట పెట్ట రా ననఁజాలక యొండు రెండుసారులు పావురపుఁబన్నిదములకుం జనితి. రాజకుమారుల కీసామాన్యవినోదలీలలు దుర్వ్యాసనములా? చాలుఁ జాలు. ఎవ్వ రైన విన్న నవ్వుదురు.

కౌము—(తనలో) దుర్వ్యసనఫలంబు పరిపక్వ మైనప్పుడు గాని యనుభవమునకు రాదు. (ప్రకాశముగా) ఆవాహాతకబాభ్రవ్యులు చిత్రాంగికాంతరంగికు లఁట.

సారం—(కోపముతో) అయిన నేమి?

గౌత—వత్సా! కోపగించుకొనెద వేల? నీ వామెకు సవతిబిడ్డవు. సపత్నులపెంపు చూచి సహించుట కష్టము గదా.

కుము—(తనలో) సవతిబిడ్డను దనబిడ్డవలెఁ జూచికొని యాదరించునిల్లాలెంతవాన వతి కావలయును?

సారం—అమ్మా! ఎంతమాటాడితివి. నాపినతల్లి నాకు హాని యొనరించు నని స్వప్నమునందును దలంపకుము. ఆమెపరము శాంతస్వరూపిణి. దయార్ద్రహృదయ.

గౌత—ఆమెహృదయము నీయెడఁ బ్రతికూలత వహించినప్పుడాశాంతమును; గింతమును; దయయు; గియయు; ముందు నీవే చవి చూడఁగలవు.

కౌము—రాజకుమారా! వారు పరమజారు లని కింవదంతి.

గౌత—యువరాజా! దేవిహృదయమునఁ గలయాందోళనముం దెలిపెద వినుము.

సారం—అవహితుఁడనై యున్నాను.

గౌత—"మారకోటిసుందరాకారుండ వగుని న్నాపరమజారు లేచెడుదారులం ద్రిప్పి యేమేమి యపనిందలపాలు సేసి యాపదలం బెట్టుదురో" యని.

సారం—హృదయేశ్వరీ! నామిత్రులు సుగుణవంతులు. ఇది కింవదంతి కాని మఱియొకటి కాదు. వా రెట్టివా రైన నేమి? నాహృదయము నీ వెఱుంగవా?

ఉ. వేలుపువాలుగంటులను వేమఱు నవ్వసరోజలోచనల్
మేలకొలంది వచ్చి; తమవీక్షణలం గుసుమాళిఁ జిమ్ముచున్
మాలిమి చూపి; పుష్పశరమంత్రము లెన్నియు బోధ చేసినన్
మేలుపడంగ నేరదు సుమీ నినుఁ దక్క మనం బొకింతయున్.

పలుపలుకు లేల? నాప్రతిజ్ఞ వినుము.

గీ. నింద లోకవేయి తలమీఁద నిలువనిమ్ము;
పోయినను గాలుసేతులు పోవనిమ్ము
పరసతుల నెల్లఁ దల్లులపగిది నెపుడుఁ
గాంతు నీశ్వరసాక్షిగాఁ గమలవదన!

ఇంక నీయాందోళనమును విడువుము.

కుము—ప్రాణేశ్వరా! ఇది యేమి? అమంగళవాక్యములు పలుకుచున్నారు.

సారం—సర్వామంగళదోషములను భవదీయపాతివ్రత్యమే తొలఁగించును గాక.

కౌము—నీయేకపత్నీవ్రతంబు మాప్రియసఖి నానందసాగరంబున నోలలాడించుఁ గాక.

గౌత—తథాస్తు. ఓ బాలదంపతులారా!

గీ. నీతియును; ధైర్యసారంబు; నిరుపమాన
సుగుణసంపత్తి; మీయందె సొబగు మీఱుఁ;
గాన మీ కొకకష్టంబు గలుగఁబోదు;
కలిగినను దీర్ఘకాలంబు నిలువఁబోదు.

[అప్పు డొకసేవకుఁడు ప్రవేశించి] యువరాజా! జయము. జయము. అమ్మగారిట్లు చెప్పు మన్నారు.

సారం—కరభకా! ఏ మని.

కర—మీననాథుఁ డను నొకసిద్ధుఁడు వచ్చినాఁడు. దేవీద్వితీయ లగుమి మ్మచ్చటికిఁ దోడ్కొని ర మ్మన్నారు.

గౌత—కౌముదికా! ఆయన మాగురువులు సుమీ. సందర్శించుకొందము గమ్ము.

సారం—అటులయిన నందఱమును సిద్ధసందర్శనమునకుఁ బోవుదము రండు.

(అని యందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.)

ఇది ప్రథమాంకము.

శ్రీరస్తు.

కుముద్వతీసారంగధరము.

ద్వితీయాంకము.

రంగము—ఉద్యానవనము.

[మదనోన్మాదంబునఁ జిత్రాంగి ప్రవేశించుచున్నది.]

ఆ. పసిఁడిఁ బరమలోభిపగిదిని; డెంకాయ
చేతఁ జిక్కినట్టికోఁతిరీతి
వృద్ధవిటుఁడు వేశ్య విడువంగలేక; తా
ననుభవింపఁజాల కటమటించు.

అమ్మయ్యా! అనుక్షణమును గొంగునఁ గొంగుముడి వైచికొని వెనువెంటఁ దిరుగు జననాథు నింతకాలమునకు భిల్లులమూలమున వదలించుకొనఁగలిగితి. కాఁబట్టి వారు నాకుఁ బరమోపకారులు గాని యపకారు లెంతమాత్రమును గారు. (అని యంజలి పట్టి) భగవానుఁడా! కుసుమబాణా! మహారాజు చింతలో రాఁడు. స్వేచ్ఛానువృత్తి కనుకూలం బగుసమయము చిక్కినది. కావున నీకాలికిఁ గేలు సాచి జోహారువు లొనరించి యొక్కటి వేఁడుకొనియెద. అనుగ్రహింపుము.

క. సారంగధరునిమీఁదను
బేరిమి నాయెడద నెట్లు పెంచితివో; యా
తీరున నాపై నతనికిఁ
గూర్మిమి గలిగింపవయ్య కుసుమశరాళిన్.

[అప్పు డొకదివాంధము కూయుచున్నది.]

ఏమి యీయనిమిత్తము? పట్టపగలు ఘూకము కూయుచున్నది! (సగర్వముగా) త్రిలింగరాజ్యంబున నిరంకుశాధికారము చెల్లించెడురాణి కీయనిమిత్త మొక

లక్ష్యమా ? (కోపముతో) ఓరీ! తుంటరి తుంటవింటిదంటా! నీవు మాయాజ్ఞను శీఘ్రముగాఁ జెల్లింపుము. చెల్లించితివేని

ఆ. కలువపూలు; నీలికలువపూవులు; తమ్మి
పూలు; చంపకామ్రపుష్పవితతి;
కాన్కగా నొసంగి గారవించెద నిన్ను
నాంతరంగికునిగ ననవరతము.

మాయాజ్ఞను జెల్లింపక నిరాకరించితివేని వినుము. నీతుంటవింటిని గానుగ నాడించి మంటఁ గలిపెద. నీనారిఁ గాఁడడవులపాలు చేసెద. నీతేరిని ధారుణి నిలువనీయను. నీడాలు నీటిపాలు గావించెద. నీకుసుమశరంబులఁ గురులం గట్టించెద. (అంతట తెలివి దెచ్చుకొని) అయ్యో! మదనోన్మాదంబున నే నేమి పలికితినో తెలియకున్నది. ఒంటిగా నుండుటచేఁ గంతుసంతాపము నాస్వాంతము నేర్చుచున్నది. నాహృదయగతసంతాపము గౌతమితో వెడలఁబోసికొందు నంటినా యామె రత్నాంగీకుముద్వతుల కాంతరంగికురా లని కింవదంతి. పోనిమ్ము. చెలిమికత్తె లగుభ్రమరికాతరళికలతో వెడలఁబోసికొనియెద గాక.

అప్పుడు భ్రమరికాతరళికలు ప్రవేశించుచున్నారు.

భ్రమ—సఖీ! తరళికా! మనము పరిశుద్ధ మగుసైరంధ్రీజాతికన్యల మయ్యుఁ బిలిపిచ్చ వెలమచ్చెకంటితోఁ జెలిమి సలుపవలసి వచ్చెను గదా.

తర—సఖీ! భ్రమరికా! మహారాజునాజ్ఞ నెవ్వ రతిక్రమింపఁగలరు?

భ్రమ—సత్యము. రాజు చేపట్టినప్పుడు గాజుపూసనైనను రత్నమే యనవలయును గదా.

తర—అనకున్న హాని కాదా? ప్రియసఖి చిత్రాంగి మనరాక కెదురు చూచుచుండును. శీఘ్రముగాఁ బోవుదము రమ్ము.

భ్రమ—(ముందునకుఁ జూచి) అదిగో! ప్రియసఖి చిత్రాంగి. ఆపొన్నగున్న చేరువ నలరుపూవుటీరమునఁ గూరుచుండి తనలోఁ దా నేదియో తలపోసికొనుచున్నది. ఆమెకుఁ గానిపింపకుండ దాఁగియుండి తదాలాపంబుల నాలకింతము రమ్ము.

తర—ఆలాగుననే (అని యిరువురు నట్లు చేయుచున్నారు.)

చిత్రాం—(మఱల మదనోన్మాదంబున) ఒరీతుంటరి తుంటవింటిదంటా! మాయాజ్ఞను జెల్లింపక నిరాకరించితివేని వినుము. నీతుంటవింటిని గానుగ నాడించి మంటఁ

గలిపెద. నీనారిఁ గాఱడవులపాలు చేసెద. నీతేరిని ధారుణి నిలువనీయను. నీడాలు నీటిపాలు గావించెద. నీకుసుమశరంబులఁ గురులఁ గట్టించెద.

తర—సఖీ! భ్రమరికా! ఈమె విరహోద్రేకంబున యుక్తాయుక్తజ్ఞానరహితయై స్వజనునికింబలె మదనున కాజ్ఞ వెట్టి బెదరించుచున్నది చూడు.

భ్రమ—సఖీ! తరళికా! ఈమెయవస్థ నాహృదయమున కాశ్చర్యము గలిగించుటంజేసి ని న్నొకమాటి యడిగెద.

తర—అవహితనై యున్నాను.

భ్రమ—వేశ్యకును విరహావస్థ కలదా?

తర—అదిమాత్ర మాఁడుది కాదా? స్త్రీజనసహజ మగుబుద్ధి దానినిమాత్ర మేల విడుచును?

భ్రమ—ఔ నౌను. ఇప్పుడు మహారాజు నగరంబున లేమింజేసి యీమె యి ట్లుండుట యుచితమే.

తర—ఏమో యనుచున్నది. వింద మూరకుండుము.

చిత్రాం—హామనోహరా!

ఆ. కన్నులార నిన్నుఁ గాంచిన దాదిగా
నిలువనీక మరుఁడు చిలుకులేసి
గాసి సేయఁజాగెఁ; గ్రన్ననఁ రాఁగదే
యింతకన్న సమయ మేది చెపుమ?

భ్రమ—సఖీ! తరళికా! పలుకుబడినిబట్టి చూడఁగా నీమెహృదయము వఱియొక తావునఁ బ్రసరించిన ట్లున్నది.

తర—నాకును నట్లే తోఁచుచున్నది.

భ్రమ—సఖీ! తరళికా!

గీ. వయసు చెల్లినవాఁడైన; బోఁడైన;
షండుఁడైనను; బరమపాషండుఁడైన;
విత్త మొసఁగెడువాఁడె కా విభుఁడు వార
కాంత కిది యేమి యిచట నాక్రమము మారె.

తర—సఖీ! వెలయాలికిఁ గేవలము విత్తప్రదాతయందే మోహ మని తలంపకుము.

ఆ. పసిఁడి నొసఁగువాని పైనున్న మోహంబు
కంటెఁ; దనకు మనసు కలిసినట్టి
వానిమీఁదివలపె వారకాంతకుఁ గొంత
హెచ్చటంచు నిశ్చయించుకొనుము.

భ్రమ—ఈద్వివిధమోహంబు లెంతదనుక నిలుచును ?

తర—ఇచ్చునంతవఱకును ; మనసునకు నచ్చునంతవఱకును ;

భ్రమ—కాఁబట్టియే "వారకాంతమోహము వాలుకా లిఖితాక్షర" మని పెద్దలు పలుకుదురు.

తర—మఱల నేమో యనుచున్నది. వినుము.

చిత్రాం—(ఆకాశమువంకఁ జూచి) హాభూలోకమన్మథా!

గీ. రాజరాజనరేంద్రధరాతలేంద్రుఁ
గాన కనిపితి భిల్లుల గండడంపఁ
జెలుల మెలఁగంగఁ జేసితిఁ దలఁపునంద
నీనిమిత్తంబునన కాదె నృపకుమార!

భ్రమ—ఆనృపకుమారుఁ డెవ్వరో.

తర—కొంచెము తాళుము. తెలియఁగలదు.

చిత్రాం—ద్విపద. నావెలలేనిరత్నమ! నాదుపాలి
దేవరా! నేఁ ద్రికశుద్ధిగ నిన్నె కోరి
యున్నదానను నమ్ము ముల్లంబునందు
నన్ను వేఱుగఁ జూడ న్యాయంబు గాదు ;
నిన్నుఁ జూచిన దాది నే నేమి చెప్పఁ
గన్నులవిలుతుండు క్రొన్ననల్ చిమ్మెఁ ;
బున్నపువెన్నెల వేఁడివెన్నెలల్ గురిసెఁ ;
బిన్నతెమ్మెరపట్టి పీడింపఁ జొచ్చెఁ ;

జెన్నంటికోయిలల్ చిలుకలు చెవ్రులు
కన్నము ల్వడఁ గూయఁగా మొద ల్వెట్టె;
నన్నంబు మిగుల చే దయ్యెను; నిదుర
కన్నుఁదామరలకుఁ గడుఁ గఱ వయ్యె;
మిన్నంది నీమీఁద మేల్వడ్డవలపు
సన్నంబు సేయక సమయంబుగానఁ
గ్రన్నన దయచేసి కౌఁగిలి నిచ్చి
మన్నించి ననుఁ గావుమా కటాక్షమున.

హా! అంత కంతకు నావిరహజ్వరమ్ము ముమ్మర మ్మగుచున్నది. నే నిలువఁ జాలకున్న దాన. ఏమి సేయుదు. హాసఖులారా! యిటకు వచ్చి నన్నూఱడింపరేఁడు. హామనో హరా! (అని మూర్ఛిల్లుచున్నది.)

తర—భ్రమరికా! మన మిప్పు డుపేక్షింపరాదు. సన్నిధి కరిగిన నన్నియుం దెలియును సత్వరంబుగ సమీపింతము రమ్ము

భ్రమ—అలాగుననే (అని యిరువురు సమీపించి శీతలోపచారములను జేయుచున్నారు.)

చిత్రాం—(మూర్ఛ దేఱి సఖులం జూచి) ప్రియసఖు లగుభ్రమరికాతరళికలా? ఏల వచ్చితిరి? ఇటు కూరుచుండుఁడు. (అందఱును గూరుచున్నారు.)

తర—(భ్రమరికతో జనాంతికముగా) భ్రమరికా! నీవు నాప్రసంగము ననుసరించి మాటాడు చుండుము.

భ్రమ—(మఱల జనాంతికముగా) నీయిచ్ఛానుసారంబుగ వర్తించెద.

తర—సఖీ చిత్రాంగీ! జనవల్లభుఁడు భిల్లులపై దాడివెడలెను గదా.

చిత్రాం—వెడలిన నేమి?

భ్రమ—మఱి యేమియు లేదు. తద్వియోగంబున దురపిల్లుచున్న నిన్నూఱడింప వచ్చితిమి.

చిత్రాం—(తనలో) తద్వియోగంబు నాకు సంతోషదాయకమే కాని దుఃఖకారణ మెంతమాత్రమును గాదు. (ప్రకాశముగా) దేశోపద్రవము నడఁచుటకై చనినజననాథు నెడఁబాసితి నన్నచింత యావంతయు లేదు.

తర—సఖీ! చిత్రాంగీ! నీ దని మాకడ నెంత మరుఁగుపెట్టినను నీహృదయగతవిరహ మును నీముఖచిహ్నములే వెలిపుచ్చు చున్నవి.

భ్రమ—తరళికా! నీవు చెప్పినమాట సత్యము. ఈమెకు

ఆ. మోము వెల్లఁ బాఱె; మురిపెంపుబంగారు
వంటిమేనిదీవ వాడుపాఱెఁ;
గనుల నీరు జాఱెఁ; గంపంబు కడువీఱె
ఘర్మవారి మౌక్తికములఁ గేరె.

చిత్రాం—చెలులారా! నాహృదయతాపమును మీరును బంచుకొనియెదరా?

తర—మేము నీకుఁ బ్రాణసమానలము గదా.

భ్రమ—మమ్ముల వేఱువిధముగాఁ జూచుట ధర్మమా?

చిత్రాం—నేను తెలుపఁబోవువిషయము—(అని సంకోచించు చున్నది.)

తర—పోనిమ్ము. చెప్పకుము. అతిరహస్యము కాఁబోలు. చిట్టచివరకు బట్టబయలు కాక పోదులే.

చిత్రాం—మఱి యేమియు లేదు. వెల్లడి యైన మహోపద్రవమును; మనస్థైర్యమితము తప్పుటయు; హత్యలును సంభవించును.

భ్రమ—ఈశ్వరసాక్షికముగా నట్టివిషయములను వెలిపుచ్చము.

తర—చిరకాలమునుండియు మాహృదయముల నెఱిఁగియున్న నీవింతదూర మనుమానిం చుట చూడ మిగుల నాశ్చర్యముగా నున్నది.

చిత్రాం—చెలులారా! మీరు రహస్యమును భద్రపఱిచి నాకు సహాకారిణులు కా వలయును.

ఇరువురు—అవశ్య మయ్యెదము.

చిత్రాం—మనయత్నమున జయమును బొందితిమా—(కుడికన్నదరఁ దనలో) ఇది యేమి? దుర్లభ మని శకునము నిరూపించు చున్నది. ఈయనిమిత్తములు మార్గస్థులకుఁ గాని నాకు లక్ష్యము లేదు.

తర—చెలీ! సగము చెప్పి యూరకుంటి వేమి?

చిత్రాం—ఎన్నఁడు నెదురుచూడని మహావైభవంబు ననుభవింపఁగలము.

భ్రమ—అటులయిన నారహస్య మేదియో వినఁ దత్తఱ పడుచున్న మావీనుల సంతృప్తి నొందింపుము.

చిత్రాం—సఖులారా! మొన్న పుష్పకరండోద్యానంబున జరిగిన మన్మథోత్సవసమయంబున మన్ను తేనిసన్నిధిని రెండవక్రొన్ననవిలుతునిచెలువున నిలిచి యున్నయా చిన్నెలగని నెప్పుడు కన్నారఁ గంటినో యప్పటినుండియు మారదురాపతాపంబునం జిక్కి యీవిధ మగునవస్థం బొందితి.

చెలులు—(వెలవెల వోపుచు నొకరిమొగము నొకరు చూచుకొను చున్నారు.)

భ్రమ—(తరళికతో రహస్యముగా) ఔరా! ఈమె యెంతపశుమర్యాద నవలంబించినది.

తర—(మఱల రహస్యముగా) నూఱుపుటములు పెట్టినను నిత్తడి పుత్తడి యగునా!

భ్రమ—(రహస్యముగా) సందేహ మేమి? తొత్తు దొరసాని యగువా? సారంగధరుఁ డన్న నగ్నిహోత్రమువంటివాఁ డని యెఱుంగదు కాఁబోలు.

తర—(రహస్యముగా) మిడుత కగ్నిప్రభావ మేమి తెలియును?

భ్రమ—(చిత్రాంగివంకఁ జూచి) సఖీ! చిత్రాంగీ! గగనతలవిరాజమానుం డగు కైరవహితు నైనఁ దోడ్తోని రా వచ్చును గాని మహానుభావుం డగుసారంగధరుం దెచ్చుట దుర్లభము.

చిత్రాం—దుర్లభజనానురాగంబుననే కదా తొలుత దుఃఖాతిశయంబును పిమ్మట మహాసుఖంబును సంప్రాప్త మగును.

తర—దేవీ! సారంగధరుఁ డన్న సామాన్యుఁ డనుకొంటివా?

చిత్రాం—ఎట్టివాఁడు?

తర— ఆ. శాంతమూర్తి; సకలసద్గుణవంతుండు;
బుధవిధేయుఁ; డార్యపూజితుండు;
శ్రితజనార్తిహరుఁడు; శిష్టజనాగ్రణి;
కురుకులాబ్ధి శీతకరుఁ డతండు.

చిత్రాం—కాఁబట్టియే నే నతని వలచితి. అతఁడే నామనసు వచ్చిన నెఱజాణ.

భ్రమ—రాణీ!

క. స్థితికిం దగుకోరికలను
మతిఁ గోరినఁ జెల్లుఁ గాక; మరియాదటవే?
స్థితికి న్మించినకోరిక
లతివా! వాంఛింప నింత యోరయువలదే?

చిత్రాం—(కోపముతో) త్రిలింగవిషయ మహారాజ్ఞీపదంబు నొందిననాస్థితి కిది తగని పనియా?

తర—దేవీ! కోపపడియెద వేమి? చిత్తజాయత్తచిత్తవై యట్లు పలుకు చున్నావే కాని నిశ్చయముగా నీస్థితి కిది తగనికోరికయే సుమీ.

చిత్రాం—ఎందునిమిత్తము?

తర—మహారాజునుబట్టి యువరాజు నీ కేమి కావలయునో యూహించుకొమ్ము.

భ్రమ—ఓహో! లోకములో నింతకంటెను మహాపాతక మెద్ది?

చిత్రాం—చెలులారా! మీరు సైరంధ్రీజాతికన్యకలు గావునఁ దెలియక పలుకు చున్నారు. ఊర్వశీజాతింబుట్టిన మాకట్టిపాతకంబును నీతకంబును లేదు.

తర—(తనలో) ఆయూర్వశి దేవేంద్రతనయుం డగుపార్థుని గామించి యెంత శాపు కొన్నదో సారంగధరధరావరకుమారుం గామించి యీమెయు నంతయే శాపు కొనఁ గలదు.

భ్రమ—(తనలో) పాము తన గ్రుడ్డును దానే యనుభవించునట్లు సవతిబిడ్డతో సరస- ఇస్సీ! ఉచ్చరించిన నోరపవిత్ర మగును. (వడఁకుచు) దేహము కంప మెత్తు చున్నది. ఊర్వశీజాతి కఁట. అట్టిమహాపాతకము లేదఁట—ఓయీశ్వరా! పిపీలికాదిబ్రహ్మ పర్యంతము గంపెఁడు కన్నిడుకొని సమదృష్టి న్విలోకించి పరిపాలించు చున్ననీవె ట్లీదురాచారమును జూచి సహింపఁ గలిగితివి?

చిత్రాం—నెచ్చెలులారా!

ఆ. కాదె రంభ వారకాంత; దానినిగూడఁ
క్రతు వొనర్చి జనకసుతులు మఱియు
నన్నదమ్ములును మహామోదమున రారె?
సరస మాడి పోరె? సౌఖ్యపడరె?

భ్రమ—(తరళికతో రహస్యముగా) సఖీ! వింటివా? తనజాతికిఁ దగినపలుకు పలికినది.

తర—(మెల్ల రహస్యముగా) బంగరుపంజరంబున నుంచినమాత్రమునఁ గాకంబునకుఁ గోకిలస్వర మెట్లు వచ్చును?

చిత్రాం—నేనును భోగభామిననే కావున నీమనసున మఱియొకసందియ మ్ముంచు కొన వలసినపని లేదు.

తర—సఖీ! చిత్రాంగీ! నీ వెంత పరమరహస్యముగా నుంచినను గొన్నాళ్ల కైన మహారాజుచెవిం బడ కుండునా?

చిత్రాం—చిత్రాంగిశాసన మంత యవివేకముగా నుండు ననుకొంటివా?

తర—సఖీ! చిత్రాంగీ! మేము నీకుఁ బ్రియసఖుల మగుటచే నిష్టము లేకున్నను హితవునే పలుకవలయును గదా.

భ్రమ—చెలీ! నీ వెంతబుద్ధిశాలిని వైనను బ్రియసఖులయుపదేశముగూడఁ గొంతయాదరింపఁ దగినది. తనచేతిదివ్వెకంటెఁ బరునిచేతిదివ్వె తన కెక్కుడువెలుతురు నిచ్చును గదా.

చిత్రాం—అవధానవై యున్నాను. మొకమోట విడిచి సర్వముఁ దెలుపుఁడు.

తర—సఖీ! చిత్రాంగీ! మన మేపని నెంత రహస్యముగాఁ జేసినను మనము దప్పఁ బరు లెఱుంగ రని తలంప వలదు.

భ్రమ—రాణీ! చిత్రాంగీ!

ఆ. కడఁకభూతపంచ కంబంతరాత్మయుఁ;
బవలు రేయి చంద్రభాను లెప్పు
డరయు చుండఁ; జెప్ప మతివ యెవ్వతె తప్పుఁ
దాన ప్రచ్ఛలింపఁ దకొక్కనర్చు.

చిత్రాం—సఖీ! భ్రమరికా! నీవేదాంతబోధమును గట్టిపెట్టుము.

తర— క. దారుణకృత్య మొనర్చిన
నీరజదళనేత్ర! దాఁగ నేరదు సుమ్మీ
యేరీతినైన వెలియగు
భూరమణుఁడు విన్నఁ బ్రాణములపై వచ్చున్.

సఖీ! నీజాతి కిది పాతకంబు గాకపోయినను నింతకంటె లోకవిరుద్ధంబు మఱియొకటి లేదు. నిగూఢంబుగాఁ జేసినమహాపాతక మామరణము హృదయము నిర్దహించుచుండును. భవిష్యత్తు తలంపుము. ఉపద్రవకరం బగునిష్పని విసర్జింపుము. మీసాలమీఁది తేనె. మిద్దెపైఁ బరుగు. ఏమిభాగ్యము.

చిత్రాం—సఖులారా! రహస్యము వెలి యగు నని మీ రెంతమాత్రమును సందేహింప వలసినపని లేదు. మీకు నాయెడఁ గరుణ గలదేని యీవిరక్తిప్రసంగము కట్టిపెట్టి విరహజ్వరము విడుచుమార్గము వెదకుఁడు. లేకున్న నాకు నీళ్లు విడువుఁడు.

తర—(తనలో) ఇంక నెన్ని బోధించినను బ్రయోజనము లేదు. ఈమె తనదుర్వ్యాప్తి నుండి మఱలదు. (ప్రకాశముగా) సఖీ! చిత్రాంగీ! విరహజ్వరంబు విడుచుటకు మందు సారంగధరుండు నీసౌధంబునకు వచ్చుటయే.

చిత్రాం—వచ్చుమార్గంబు యోజింపుఁడు.

భ్రమ—(తనలో) మహర్షులుం డగునాతనిం దోడ్కొనివచ్చువా రెవరు?

తర—సఖీ! చిత్రాంగీ!

క. పరువుఁ గలరాచకొమరులఁ
బరువుం గల రాజపురుషవరు లెటులైనన్
దరుణిరో! తోడ్తేఁ గల రని
స్ఫురియించుచు నుండె నాదుబుద్ధికి మిగులన్.

భ్రమ—ఔ నౌను. పెంపుడుసామజంబులసాయంబు లేక వనగజంబును వశము చేసికొన వలను గాదు.

చిత్రాం—ఆవిషయమునమాత్రము నేనూరకొంటి ననుకొన్నావా యేమి?

తర—ఏమియత్నములు చేసితివి?

చిత్రాం—వాహతకబాభ్రవ్యు లనురాజకుమారుల నాంతరంగికసచివులనుగా నునరించుకొని నారహస్యమంతయుం డెలిపి సారంగధరుఁ దోడికొని రా నియమించితి. వారును నానిమిత్తము పడవలసినపాటు లెల్లఁ బడుచునే యున్నారు.

తర—సఖీ! చిత్రాంగీ! ఇంకఁ జింతింపకుము. వాహతకబాభ్రవ్యులు తప్పక రాజకుమారుని నీసౌధమునకుఁ దోడికొని రాఁ గలరు.

[అప్పు డొకపరిచారిక ప్రవేశించి] రాణీ! జయము. జయము. వాహతకబాభ్రవ్యులు దర్శనార్థమై వచ్చి వాకిట నిలచి యున్నారు.

చిత్రాం—వారల శీఘ్రముగాఁ దోడ్కొని రమ్ము.

పరి—దేవిగారియాజ్ఞాప్రకారము గావించెద. (అని నిష్క్రమించు చున్నది.)

అప్పుడు వాహతకబాభ్రవ్యులు ప్రవేశించు చున్నారు.

వాహ—మిత్రమా! బాభ్రవ్యా! ఈవిషయమున రాణి యగుచిత్రాంగియభిప్రాయ మేమో తెలియ కున్నది.

బాభ్ర—మిత్రమా! వాహతకా! ఆమె రెండులాభములఁ బొందఁ దలఁచి యీదుష్కార్యమునకు దిగినది.

వాహ—అవి యేవి?

బాభ్ర—మదనసామ్రాజ్యమును; రాజ్యమును.

వాహ—మొదటిలాభము నీవు తెలుపకయే తెలియుచున్నది. ఇంక రెండవ దెట్లు?

బాభ్ర—వృద్ధనృపతి నెట్లో యువరాజునుగూడ నట్లే వశముచేసికొన్నయెడల సర్వ రాజ్యము తనదే యగుటకు సందేహ మేమి?

వాహ—ఔరా! ఎంతదూరము తలంచినదిగా వేశ్య.

బాభ్ర—దానిహృదయము దురాలోచనలం బరిపక్వ మైనది గదా.

వాహ—మిత్రమా! బాభ్రవ్యా! మన మాలోచించినయుపాయము నిరపాయముగాఁ జాగించి సారంగధరుం దోడ్కొని వత్త మనుకొమ్ము. అప్పుడు రాణివాగ్దత్తము చేసినరీతి నభుజిష్య లగుమాధవీమాలతుల ధారాళముగా మన కిచ్చివేయునా?

బాభ్ర—సందేహింపకుము. ఆవిషయమై నేఁ బూటపడఁ గలను.

వాహ—అదిగో! రాణి మనరాక కెదురు చూచుచున్నది. సన్నిధి కరుగుదము. రమ్ము. (అని యిరువురును సమీపించి) రాణీ! జయము. జయము.

చిత్రాం—ఓహో! అంతరంగికసచివు లగువాహతకబాభ్రవ్యులా? రండు. ఇటు కూరుచుండుఁడు. (ఇరువురును గూరుచున్నారు.) సచివులారా! మీయత్న మే మైన ఫలోన్ముఖమునకు వచ్చినదా?

వాహ—ఒకరీతిగా వచ్చినది.

బాభ్ర—రాణీ! తొలుత నాతని మైత్రి గడించుకొనుటకే పాటుపార లైతిమి.

చిత్రాం—అంత శ్రమపడ వలసి వచ్చినదా?

బాభ్ర—రాణీ! అవధానవై వినుము.

ఆ. సరస మున్నచోటఁ జనును సంపదమాట;
సంపదయె ఘటిల్ల సరస మిల్ల;
చదువువారి కెల్ల సద్గుణంబులు కల్ల;
సద్గుణములె యున్నఁ జదువు సున్న;

సారంగధరునియం దివి యన్నియుఁ బూర్ణీభవించియుండుటచే నాతని మోము చూచినపు డెల్ల నొకవిధ మగుభయము గదుగుటంజేసి కొన్నినాళ్లదనుకఁ జనువుగ మాటాడ సాహసింపఁ జాలక పోతిమి. దినక్రమమునఁ జనువు చిక్కినకొలఁది నాతనికిఁ బావురములపన్నిదములయం దభిలాషము పుట్టించితిమి. ఇప్పు డాతనికిఁ బావుర

ములయందు నన్నంతప్రీతి మఱివేనియందును లేదు. కాఁబట్టి మేమొకయుపాయ మాలోచించితిమి.

చిత్రాం—అది యెట్టిది?

బాభ్ర—రేపటిప్రాతఃకాలంబున సారంగధరు నీవీధిఁ బావురముల నెగురవేయునట్లు కావించెదము. అప్పుడు మీ రొక పెంటిపావురమును బట్టుకొని సారంగధరుఁ డెగురవైచిన కపోతమువంకఁ జూపుఁడు. అప్పు డది తనపెంటి యనుకొని మన శుద్ధాంతమున వాలును. అంత రాజకుమారుఁడు తనపావురమునం దనురాగము విడువఁ జాలక దాని నడుగుటకిచ్చటికి వచ్చును.

చిత్రాం—బళే! చక్కనియుపాయము యోజించితిరి. మీపారితోషికముమాట మఱువను. మీరు మీపనియందు జాగరూకులై యుండుఁడు.

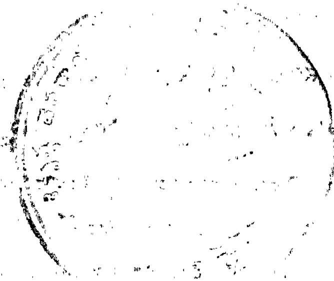
ఇరువురు—రాణిగారియాజ్ఞాప్రకారము గావించెదము. (అని నిష్క్రమించుచున్నారు.)

చిత్రాం—సఖులారా! రాజకుమారుఁడు వచ్చునప్పటికి శుద్ధాంతంబెల్ల నలంకరింపఁ బరిజనుల కాజ్ఞాపింతము రండు.

చెలులు—సఖీ! నీయాజ్ఞాప్రకారము కావించెదము.

(అని యందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.)

ఇది ద్వితీయాంకము.

శ్రీరస్తు.

కుముద్వతీసారంగధరము.

తృతీయాంకము.

రంగము—చిత్రాంగివీథి.

(కన్నులు నలిపికొనుచు నయంధరుఁ డనుకంచుకి ప్రవేశించు చున్నాఁడు.)

"నయంధరా! వత్సనైనసారంగధరుండు రేపటిప్రాతఃకాలంబునఁ జిత్రాంగిసౌధమున కెదురం దనరు వివిక్తప్రదేశంబున వాహతకునితోఁ బావురపుఁబన్నిదము వైచు ననివింటి. సచివసహితుం డై సార్వభౌముఁడు దండయాత్రకుఁ జనుటం జేసి యిదియే సమయ మని యెంచి సపత్ని యగుచిత్రాంగి తా నేమివిపత్తు సంఘటింపఁ జేయునో. కాఁబట్టి నీవు వేఁకువను లేచి పరమార్థమును బరిశీలించి మంత్రితనయుం డగుసుబుద్ధికడకుం జని కుఱ్ఱవాని వెనువెంట నుండు మని నాపలుకులుగాఁ దెలుపుము" అని నిన్న కుముద్వతీద్వితీయ యగురత్నాంగిదేవిగా రానతిచ్చినారు. (అని యాకాశమువంకఁ జూచి) ఓహో! అప్పుడే తెల్లవారిపోయెను గదా.

చ. మలయసమీరవారమున మాటికిఁ జల్లఁదనంబు లూరె; వె
న్నెలదొర జాఱె క్రుంకుమలనెత్తముఁ జేరెఁ; గడిందిచీఁకటుల్
కలుఁగులఁ దూఱె; నెంతయును గల్వవెలందుక వంతఁ గూరె; ది
వ్వెలు వెలవాఱెఁ; గోళ్లగమి కూయుచుఁ గేరె; బలారె! యిత్తఱిన్.

గీ. మ్రొక్కినను వెక్కిరించిన నొక్కరీతి
నే ముదంబును బొందుచు నింగి నిలిచి
ప్రజలు గావించుపుణ్యపాపములు రెండు
మాని యైచూచు చున్నాఁడు భానుఁ డదిగో.

(దవ్వులకు దృష్టి సారించి చూచి) అదిగో ! ఒడ్డీలు ; లకోరీలు ; బకదార్లు ; పదతీలు ! పల్లటీలు ; పక్కువలు ; కోకీలు ననుపే రెక్కనపారావతంబులఁ బుట్టికలం బెట్టుకొని బాలపరిచారకులు వెంట నడువ వాహతకబాభ్రవ్యులతో సారంగధరధరావరకుమారుఁ డీదారినే వచ్చుచున్నాఁడు (నిదానించి చూచి) అందఱును గపోతముల నెగుర వైచుచున్నారు. బాభ్రవ్యునిప్రోత్సాహంబున సారంగధరుండు పన్నిదమునకై పిట్టను వదలినాఁడు. ఇంకఁ దడయ రాదు సుబుద్ధిం దోకొని వచ్చెద.

(అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

ఇది విష్కంభము.

శ్రీరస్తు.

కుముద్వతీసారంగధరము.

తృతీయాంకము.

రంగము—చిత్రాంగివీధి.

మింటనున్న పావురములపై దృష్టి నిలిపి చేయి వీచుచు
సారంగధరుండును; వాహాతక బాభ్రవ్యులును
ప్రవేశించుచున్నారు.

వాహా—సఖా! సారంగధరా! మనపారావతంబులు వారిజభవువాహనంబులఁ గేరడమాడుచు మొగిలుదారి నేతీరునఁ బాఱుచున్నవో చూడుము.

క. పేరెమ్ములు వాఱుచును; స
మీరుహుటాహుటుని మిగుల మీఱుచు; గెలుపుం
గోరుచు; నుల్లాసంబునఁ
బారావతయుగము చనెడుపథముం గంటే?

బాభ్ర—యువరాజా! కను చెదర కుండ నా చేచాయ విలోకింపుము.

చ. కలికిచకోరకాటపుం గఱులగాలిని మబ్బులచాలు నెల్ల ది
క్కులకును ద్రోయుచున్; గుసుమగుచ్ఛవిలాసముఁ గ్రేణిసేయుచున్;
గులగురుఁ జానసూరుకడకుం జన నున్నదొ నాఁగ మింట నీ
జెలువపుఁ బావురంబు వెలిచెం గనుఁగొమ్ము నృపాలనందనా!

సారం—బళే! బాభ్రవ్యా! ఇప్పుడు చూడుము.

గీ. మిన్ను పేరింటియన్నులమిన్న తనదు
కుత్తికఁ దమిం ధరించిన ముత్తియంపు

గుత్తియో యన నెంతయుఁ గొఱలు చుండె
మనకపోతం బదే నభోమార్గమునను.

వాహ—ప్రభుకుమారా! పావురపుఁబన్నిదమును దుర్వ్యసనములలో నొకయంత ర్భాగమే యని యెవ్వరే మన్నను నాబుద్ధి కింతకంటె మనోహరవ్యాపారము మఱియొకటి లేదు.

బాభ్ర—నిశ్చయము. సుకుమారు లగురాజకుమారుల కింతకంటె మృదు వైనవ్యాయామము మఱియొకటి లేదు.

క. కుదురు గుఱి కన్నుఁగవకున్;
మదిఁ దోఁచుం బక్షిజాతిమర్మము లెల్లన్;
బొదలుం దేలిక మేనికి;
నొదవును భుజశక్తియు న్మహోల్లాసంబున్.

సారం—మిత్రులారా! మీ రెన్ని చెప్పినను సరే. ఇదియును నొకవిధ మగుద్యూతము వంటిదే.

వాహ—ఇందు ధనసంబంధ మేమి యున్నది?

సారం—ఓడినవాఁడు గెలిచినవానికిఁ దనపావురము నిచ్చివేయు టన నేమి?

బాభ్ర—రాజకుమారా! ఇది యొకవినోదము గదా.

సారం—అదియేమో కాని యీవినోదము నాకు రుచించుట లేదు. నేఁ డేదియో కారణము లేనివిచారము నాహృదయము నలమికొని మిక్కిలిబాధించు చున్నది. గొప్ప నేరము చేసినవానివలె నాగుండెలు తటతట కొట్టుకొను చున్నవి. దివసభాగములు దీర్ఘములుగాఁ గానిపించు చున్నవి. ఎడమకన్నును భుజంబును నదరు చున్నవి.

వాహ—(తనలో) మాయుపాయమువలనఁ జిత్రాంగిమనోరథము పూర్ణముగా ఫలించునో? లేదో?

బాభ్ర—యువరాజ! మహారాజు భయంకర మగుదండయాత్రయం దుండుటంజేసి గెలుపోటము లె ట్లుండునో యన్నభయసందేహములు నీహృదయము నాశ్రయించి యిట్లు నలుగుడులు వెట్టు చున్నవి. ఈవినోదమువలన సర్వవిచారములును బోవును. ఒక్కసారి నక్షత్రమార్గమున మెలఁగుపక్షులవంక విలోకింపుము.

(అందఱు నాకసమువంకఁ జూచు చున్నారు.)

సారం—ఓహో! మనము మాటలసందడి నేమరితిమి.

క. అక్కజ మహా శౌర! బలే!
నిక్కపుఁ జెలులార! మీరు నింగిని గనుఁడీ
యొక్కటియే కాన్పించుచుఁ
జుక్కలలో నెక్కుచుక్క సొంపు వహించెన్.

అందఱు—(మఱల నాకాశమువంకఁ జూచి) ఔ నౌను. ఒక్కటియే కానిపించు చున్నది. రెండవది యెక్కడ?

వాహ—రెక్కలబలిమి తక్కువగ్గయి యెక్కడనైనఁ బడియె నేమో? లేక చుక్కలలోఁ జిక్కువడెనో?

బాభ్ర—నీపలుకులు నేను విశ్వసింపను. మనము సమశక్తి గలపులుఁగులనే యెగుర వైచితిమి కదా.

సారం—మిత్రులారా! నాబుద్ధి కిట్లు తోఁచు చున్నది.

వాహ—యెట్లు?

సారం—ఆ. జలధి వలఁతిచేఁప యలఁతిచేపను బట్టి
మెసవునట్లె నింగి మెలఁగునట్టి
శ్యేన మెదియొ కడుపు చిచ్చార్చు కొన నెంచి
చంపి భక్షణంబు సలుపఁ బోలు.

బాభ్ర—ఔ నౌను. ఇది సత్యమై యుండ వచ్చును. "శ్యేనాఃకపోతాన్ ఖాదయంతీ" యని వేదములయందును జెప్పఁ బడియున్నది (తనలో) మాదురదృష్ట వశముచే నిజముగా నట్లె జరిగి యుండదు గదా.

వాహ—(ఆకాశమువంకఁ జూచి) యువరాజా! ఇప్పుడు చూడుము.

క. పలిటీలు గొట్టుచును భూ
తలమున నలరారు చున్నతనపెంటిఁ దమిం
దిలకించుచు నదె నాలెం
కలపొంతల వాలు చుండెఁ గనుఁగొమ్ము సఖా!

బాభ్ర—ఓహో! అబ్బాయిగారిపావురమే కాన్పించుట లేదే.
సారం—(విచారముతో) మిత్రులారా! పక్షులను పెంచుట దుఃఖహేతువు గదా.

ఆ. నింగి కెగుర లేక నెగు లొంద నొకచింత;
మేఁత మేయ కున్న మేటిచింత;
పరులచేతఁ బడిన బహుతరం బగుచింత
డేఁగ పట్టి తినఁ గడిందిచింత.

బాభ్ర—(తనలో) ఇంకను గోరకునికంఠస్వరము వినిపింప దేమి చెపుమా (ప్రకాశముగా) రాజకుమారా! మనము చూచు చుండ నయ్యండజము మాయ మగుటకుఁ గారణ మేమో యారయవలయును గాని యూరక విచారించిన లాభ మేమి? (తెఱలో) యువరాజ! సారంగధరా!

ఆ. ఱెక్క విఱుగ లేదు; చుక్కలలో లేదు;
జాలి జాలిమాలి చంప లేదు;
చిత్రముగను వ్రాలెఁ జిత్రాంగిమేడపైఁ
బొదలు పెంటిఁ గని కపోత మిపుడె.

సారం—ఇది కోరకునికంఠస్వరము. నే నిప్పుడు పావురమునకై రాణివాసమునకుఁ జనుట యుచితమో; యనుచితమో తెలియ కున్నది. (అని ముందునకుఁ జూచి) అదిగో! సమయమునకు సుబుద్ధియు వచ్చు చున్నాఁడు.
వాహ—(బాభ్రవ్యునితో రహస్యముగా) బాభ్రవ్యా! మనకోరిక ఫలించిన దనుకొను చున్నాను. ఇది యేమి? సుబుద్ధియు నిప్పుడే వచ్చు చున్నాఁడు. చెడఁగొట్టునేమో.
బాభ్ర—(మరల రహస్యముగా) అదియే నేనును సంశయించు చున్నాను. అయినను సమయానుగుణ్యముగాఁ బ్రసంగింతము.

అప్పుడు సుబుద్ధి ప్రవేశించు చున్నాఁడు.

గీ. భూమిపతిమ్రోల నెవఁడు మోమోట విడిచి
యప్రియము నాఁక తథ్యమే యాడు చుండు
నట్టివానిని గని లోక మరుస మందు
దైవమునుగూడ మిగులసంతసము నొందు.

ఇప్పుడు తనపావురమును బోఁగొట్టుకొనుటం జేసి దానిం దెచ్చుకొనుటకై ప్రియసఖుఁడగు సారంగధరుండు చిత్రాంగిసౌధమున కరుగక మానఁడు. ప్రభుకుమారుఁడు గదా యని యుపేక్షించు టుచితము గాదు. మంత్రికుమారుఁడు సుబుద్ధి యుండి యింతమాత్రము నీతి చెప్పి కుమారుని మందలింపఁ జాలక పోయెను గదా యని పిమ్మట జనులు నన్ను నిందింతురు. కాఁబట్టి యీప్రయత్నము మాన్పింతును గాక. (అని ముందునకుఁ జూచి) వాహతకబాభ్రవ్యులతో సారంగధరుఁ డీదారినే వచ్చుచున్నాఁడు. సమీపించెద. (అని సమీపించి) జయము. జయము. యువరాజా!

సారం.—మిత్రమా! నీకు శుభ మగుఁ గాక.

వాహ + బాభ్ర—మంత్రికుమారా! నీకు స్వస్తి యగుఁ గాక.

సుబు—రాజకుమారులారా! మీకు జయ మగుఁ గాక.

సారం—మిత్రమా! సుబుద్ధీ! నీవు నాపావురము వోవుట యెఱుంగుదువా?

సుబు—ఎఱుంగ కేమి? నేనునుం జూచితి.

ఆ. ఱెక్క విఱుగ లేదు; చుక్కలలో లేదు;
జాలి జాలిమాలి చంప లేదు;
చిత్రముగను వ్రాలెఁ జిత్రాంగిమేడపైఁ
బొదలుపెంటెఁ గని కపోత మిపుడు.

వాహ—(బాభ్రవ్యునితో జనాంతికముగా) బాభ్రవ్యా! రాణి యగుచిత్రాంగి తరళికతో నే మేమియో మంతన మాడుచు నెవ్వరికిం గానరాకుండ నాగవాక్షమున నిదిగో! ప్రవేశించుచున్నది చూడు.

బాభ్ర—(మఱల జనాంతికముగా) చూచితిఁ జూచితి. నీవు మాటిమాటికి నావంకఁ జూడకుము.

అప్పుడు మేడపై నొకగవాక్షముకడఁ దరళికతోఁ జిత్రాంగి ప్రవేశించుచున్నది.

సారం—(మనస్సులో నేదియో ధ్యానించుకొనుచున్నాఁడు.)

చిత్రాం—సఖీ! తరళికా! ఇప్పుడు మనము పట్టినరాపట్టిపిట్టను భ్రమరికచేత నిచ్చి వచ్చితిమి గదా. అది దానిని జాగరూకతగాఁ గాపాడునా?

తర—ప్రాణంబుకన్న మిన్నగాఁ గాపాడునని విశ్వసింపుము.

గీ. నామనోధన మెల్ల విన్నాణి యగుచు
దొంగిలించినదాంగ యీదొరనిసుంగ;
వీనిస్పర్శంబు నాకు లభించె నేని
బంటుగా నేల నే విరివింటిదొరను.

తర—(తనలో) అదియే దుర్లభము.

చిత్రాం—గీ. ఏమినోములు నోమెనో; యేమిమంత్ర
వితతి జపియించెనో; యెట్టివేలుపులను
వేఁడెనో; యీమహాత్మునివిభుతఁ గోరి
యీకుముద్వతి పూర్వజన్మాళియందు.

తర—నీవును గుముద్వతి వాంఛించినఫలంబు నే వాంఛించు చుంటివి గదా.

చిత్రాం—లభింప వలయును గదా.

సుబు—చెలీ! నీ కది లభింపదు. ఆయాసను బూర్తిగా విడువుము.

చిత్రాం—(మనసు తొట్రుపడ వడఁకుచు) తరళికా! ఈబ్రాహ్మణవటువు మనపలుకులను విని యేనా యేమి?

తర—సఖీ! వెఱవకుము. అది సారంగధరునిఁగూర్చి పలికినవాక్యము.

సారం—సుబుద్ధీ! ఏమియద్భుతము. నా పినతల్లియింట వాలినపావురమే నాకు లభింపదా? వింతలు వినుచుంటిమి.

సుబు—రాజకుమారా! వివేకివి. దూర మాలోచించుకొనుము.

తర—సఖీ! దిగువయంతరువున కరుగుదము రమ్ము. అచ్చట వీరికిఁ గానఁబడకుండ నిలిచి వీరల విస్రంభాలాపంబుల నాలకింతము.

చిత్రాం—అలాగుననే (అని యిరువురు నట్లు చేయుచున్నారు.)

చిత్రాం—(కన్నారఁ జూచి) ఆహా! ఏమి యీ రాజకుమారునిజగన్మోహనాకారము.

సీ. పల్లవారుణకాంతి ఫుల్లాబ్జములఁ గూర్చి
సలుపఁబోలును వీనిచరణయుగళి
ముత్తెంపుజిగి హేమమున నేర్పునఁ గూర్చి
విరచించెఁగాఁబోలు వీనితనువు
తెఱగంటిరాజాల తేజు తేఁటులఁ గూర్చి

కలిగించెనో కానీ వీనికచభరంబు
బింబసత్ఫలమార్దవంబు కెంపునఁ గూర్చి
చేయఁబోలును వీనిచిగురుమోవి
సకలసౌందర్య రససారసంపదలను
నేరుపున నేర్చి తనచమత్కారమెల్లఁ
జూప నూహించి మిక్కిలిచోద్యముగను
వీనిసృజియింపఁ గాఁబోలు విశ్వగురుఁడు.

వాహ—మిత్రమా! సారంగధరా.

తర—సఖీ! వాహతకుఁ డేమో యనుచున్నాఁడు. వినుము

వాహ—ఇప్పుడు వైచినపన్నిదము చెడిపోయినది.

చిత్రాం—(తనలో) అందులకుఁ గారణము నే నని యీరాజకుమారుఁ డెఱుఁగఁడు.

బాభ్ర—సారంగధరా! ప్రొద్దెక్కలేదు. మఱియొకపన్నిదము వేయుదము. ఆపావు రమును దెప్పింపుము.

చిత్రాం—(తనలో) ఇప్పుడు నాపున్నెంపుగని సన్నిధికి రాక మానదు.

తర—(తనలో) సారంగధరునిపాలిటికాలసర్పమువలె నీదిక్కుమాలినపావుర మెక్కడ సంప్రాప్త మైనది.

సుబు—(తనలో) ఈవాహతకబాభ్రవ్యులు సారంగధరున కనుకూలశత్రువులు గాని మిత్రులు గారు.

సారం—మిత్రులారా! రాణివాసంబున కన్యల ననుప రాదు గదా.

చిత్రాం—తరళికా! ఇతఁడు రసికజనాగ్రణి సుమీ. తనంతటతా నే నాగృహ పావనము చేయఁ దలఁచుచున్నవాఁడు.

తర—ఆమహానుభావునిహృదయమున నేమియూహ యున్నదో. మబ్బులోనిప్రొద్దును మనసులోనియూహయు నెవ్వరికిఁ దెలియును.

చిత్రాం—సఖీ! తరళికా! ఈరాకడ చూడఁ దనమీఁద నాకెట్లున్నదో నామీఁదఁ దనకును నట్లే యుండవచ్చును. లేకున్న నెన్నఁడు నాగడపత్రొక్కని వన్నెకాఁ డింతసులభముగాఁ బయన మగుట కంగీకరించునా?

తర—(తనలో) ఎదిరిహృదయ మెఱుఁగఁజాలని దీనితెలివితేటలు కాలుపనా! సంతలో జవ్వన మమ్ముకొను హొంతకారి కింతకన్న మంచియూహ యెట్లు పొడ మును? (ప్రకాశముగా) అనల్పకాలములో నన్నియుఁ దేలును. తమకపడ నేల!

వాహ—యువరాజా! నీ కిది పరగృహము కాదు గదా.

బాభ్ర—నిశ్చయముగా స్వగృహమే.

సుబు—రాజకుమారా! నీవు వివేకివి. దూరము పరికింపుము. నీ వెన్నఁడును ద్రొక్కని త్రోవిప్పుడు త్రొక్కుట మేలు గాదు.

చిత్రాం—తరళికా! ఈ బ్రాహ్మణహతకుఁడు కార్యభంగము సేయుచున్నాఁడు. చిత్రాంగి యని యెఱుంగఁడు కాబోలు.

తర—ఈతఁడు నీతత్వ మెఱుఁగఁడు.

సారం—నాపినతల్లియింటికి నేఁ జనుట దోసమా?

సుబు—అవును.

సారం—ఎందుచేత.

సుబు—మహారాజు నగరమున లేఁడు.

వాహ—ఉండిన నేమి? లేకుండిన నేమి? యువరాజు రాణివాసమున కరుగుట కేమి యభ్యంతరము?

బాభ్ర—బ్రాహ్మణసులభ మగుపిఱికితనముచే నాడినయీతనిమాటలను పాటిసేయ వలసినపని లేదు.

చిత్రాం—బాభ్రవ్యుఁడు బాహ్మణవటువునకు బుద్ధివచ్చునట్లు చెప్పినాఁడు.

సుబు—రాజకుమారా! అప్రియము గాకేమి యని హితము పలుకుట్టా ఱరుదు. చిన్నతనమునుండియు మనకున్న చెలిమిబలిమిని నాపలికినపలుకు లన్యథా తలంపకుము.

> గీ. నీవు సౌందర్యశాలివి నృపకుమార!
> చూడఁ జిత్రాంగియును గడుసుందరాంగి;
> సుందరుల చెందములు సదా సొగసుకాండ్ర
> పైకిఁ జనునని పండితుల్ వలుకుచుండ్రు.

అందఱు—(చెవులు మూసికొని) శివశివా! ఎంతమాటాడితివి.

వాహ—ఎవ్వఁడో క్షుద్రుఁ డాడవలసినపలుకులు గాని యివి పవిత్రమైన బ్రాహ్మణుఁ డాడవలసినపలుకులు గావు.

బాభ్ర—ఓరిమూర్ఖా! బ్రాహ్మణాధమా! యువరాజు మొగము చూచి యూరకొంటి. లేకున్న నీకరవాలంబున నీనాలుక చీలికలు గావింతును.

తర—(తనలో) మేలు సుబుద్ధీ! మేలు. సారంగధరునకు నీవే నిజమైనమిత్రుఁడవు.

చిత్రాం—(తనలో) ఈదుర్మార్గుఁడు నాతలంపు పుణికిపుచ్చుకొనినట్లే చెప్పుచున్నాఁడు. వీని కండలు కోయించి కాకుల కెగురవైచెద.

సారం—(ఆగ్రహముతో) స్నేహాతిశయంబున నీ కెంతచనువున్నను నిట్లు పలుకవచ్చునా? నాతల్లి రత్నాంగి యొకటియుఁ జిత్రాంగి యొకటియునా? తల్లిబిడ్డల కెంతైన భేదము కలదా? తెడ్డునాకి యుపవాసము చెఱిచికొనినట్లు శృంగారమే ప్రధానముగా నెంచి ప్రతిష్ఠాభంగము చేయునా? చాలుఁ జాలుఁ. ఇవి యేటి మాటలు? ఇంక నీవినఁ గొఱగానిపలుకుల విరమింపుము.

చిత్రాం—(తనలో) ఓరీ బ్రాహ్మణకీటకా? నీ వావెలితిరో కానిపించుకొంటివి గాని దీన నేమి బావుకొన్నావు.

తర—(తనలో) ఇప్పు డీసారంగధరుఁ డాడినమాటలు వినియు నీమెకు దేహము నీరు కాకున్నది. ఓయీశ్వరా! ఈమెరక్తమంతయు విషమేనా యేమి?

వాహ—మూర్ఖా! నీయధికప్రసంగమును గట్టిపెట్టుము.

బాభ్ర—సారంగధరుఁడు శాంతనిధి కావున బ్రదికిపోతివి. ఇంక నీదారిం బొమ్ము.

సుబు—చెలికాఁడా! సారంగధరా!

గీ. సవతితల్లియటన్న యుత్సాహ మొకటె
కాని చిత్రాంగి పచ్చిబోగంపుఁటాగ
యనుచు సుంతైన నెమ్మది నరయవైతి
నీవివేకం బదే మన నృపకుమార!

గీ. కొమ్మకోరిక కీకొనకున్న నిన్ను
నినునితోఁ జెప్పి శిక్షసేయించుఁ జుమ్ము
వలపదటు పోవు టుడుగుము వారకాంత
గాన పరువును గిరువును దాని కేల?

సారం—సుబుద్ధీ! ఆమె యెవ్వతె యైన నేమి? నాతండ్రిసంబంధము ననుసరించి మాతృభావమునఁ జూచుకొనుచున్నాను. నీవు లక్షచెప్పినను నాముద్దులపావురమును నేఁ దెచ్చికొనక మానను. మాకుఁ జక్కట్లు దిద్దక లేచిపొమ్ము.

సుబు—సారంగధరా! వీరల నిక్కంపుఁజెలికాండ్రనుగా నమ్మి నీవు నిష్కారణముగాఁ జెడుచున్నావు. నిజము నిలకడమీఁదఁ దెలియఁగలదు; నిదానించుట మేలు. ఇదె నేను పోవుచున్నాను. (అని తనలో)

గీ. కటకటా! విధి! కష్టముల్ గదియుకడకె
దేహధారుల నెల్ల సందియము లేక
తోడికొనిపోదు విది మహాద్భుతము కాదె
నీమహామహిమంబు వర్ణింపఁ దరమె.

(అని నిష్క్రమించు చున్నాఁడు.)

చిత్రాం—ఛీ! భూసురపిశాచమా! శీఘ్రము గా వదలిపొమ్ము.

తర—(తనలో) ఆహా! కలిగినకంటికి దీపము గిట్టదు గదా.

చిత్రాం—తరళికా! యువరాజు రానున్నాఁడు. మనమును దగుప్రయత్నమున నుందము రమ్ము. (అని చిత్రాంగియుఁ దరళికయు నిష్క్రమించుచున్నారు.)

సారం—మిత్రులారా! మీరు నారాక నిరీక్షించుచు వైమానికహర్మ్యమున నుండుఁడు నేనును బావురంబును గైకొని మిమ్ముం గలిసికొనియెద.

ఇరువురు—నీయాజ్ఞాప్రకారము గావించెదము (అని నిష్క్రమించుచున్నారు.)

సారం—ఇదె సింహద్వారము. లోని కరిగెద. ఇచ్చట పణిహారు లెవ్వరును లే రేమి చెప్పుమా. కానిమ్ము. లోని కరిగెద. (అని సింహద్వారము దాటుచున్నాఁడు.)

అప్పుడు చిత్రాంగియుఁ దరళికయుఁ బ్రవేశించు చున్నారు.

తర—సఖీ! చిత్రాంగీ! ద్వారములకడ నొకయొుఁగనైన లేకుండఁ జేసితివి. ఆజ్ఞ యనిన నీయదియే యాజ్ఞ.

చిత్రాం—చెలీ! మనకు రహస్యగోపనము ముఖ్యము సుమీ.

తర—నే నెఱుంగనా యేమి?

చిత్రాం—నాహృదయము కాలహరణమునకుఁ దాళఁజాలకున్నది.

క. రాఁ డయ్యెఁన్ విభుఁడు; క్షణం
బేఁ డయ్యెన్; విరహాశరధి నె ట్లీఁదుదు; క్రూ
వ్వాఁడిలకోరుల విరివిలు
కాఁ డడరె సఖీ! యిఁ కేమి గతియో చెపుమా?

తర—సఖీ! ఓరుచుకొమ్ము.

చిత్రాం—మఱల సుబుద్ధి దాపరించె నేమో.

తర—మనము చూచుచుండఁగానే కదా యతం డింటిదారి పట్టినాఁడు. (అని ముందు నకుఁ జూచి) సఖీ! ఆశ్చర్య మాశ్చర్యము.

చిత్రాం—అది యేమి ?

తర— గీ. నీవనుభవింప నెంచిననిరుపమాన
దివ్యఫల మదె చూడు మిందీవరాక్షి!
పడసి తిన్నాళ్లకును మహాభాగ్యగరిమ
నేఁడ వాంఛితసంసిద్ధి నెగడు నీకు.

చిత్రాం—తరళికా! నీపలుకుబడిని మఱియొకవిధముగా నర్థము స్ఫురించుచున్నది.

తర—సఖీ! చిత్రాంగీ! అం దనర్థ మెద్దియు లేదు. హృదయము చెదరుటం జేసి యట్టి శంకలు పొడముచుండును.

చిత్రాం—నిజముగా నాహృదయము చెదరియే యున్నది సుమీ. (అని సారంగధరుని కన్నులకఱవు దీఱఁ జూచి) సఖీ! తరళికా! నింగి నున్నసారంగధరుఁడే నేల వాలెనా యేమి ?

ద్విపద. ముదితరో! యీజగన్మోహనాకారు
ముదమున నాదివ్యసదనంబుఁ జేర్చి
పదసరోజంబులు పన్నీటఁ గడిగి
మెదఁ గల్గు జిల్గుపయ్యెదఁ జక్క నొత్తి
గందంబు మేన నలంది చెందమ్మి
పొందమ్మి మొదలైన పూసరుల్ వైచి
కోరిన వెల్ల నవ్వారిగా నొసఁగి
కోరికల్ దీఱ నెక్కుడుకూర్మిఁ జూపి
పడకటింటను జేర్చి బాగాలు నాకు
మడుపులఁ దమి నిచ్చి మమత రెట్టించి
మఱి మఱి సీధరామదనుండు కొంత
కొఱికిన మడుపు మక్కువతోడఁ గొనుచు
నాటలమాటల నలరించి పచ్చి
పాటల నవ్వించి భావజశాస్త్ర

గతరహస్యంబు లక్కఱతోడఁ దెల్పి
రతిరాజు నాదువారవుబంటుఁ జేసి
మదనసామ్రాజ్యసంపద భాసిలంగఁ
దుదిలేనిసౌఖ్యాబ్ధి దోఁగుచు నుందు.

తర—(తనలో) ఔరా! ఈవేశ్య రాఁగలభోగముల కుబ్బుచున్నది. కాఁగలకార్య మెఱుంగకున్నది (ప్రకాశముగా) సఖీ! ఇఁక మహారాజుగతి.

చిత్రాం—వెడఁగుఁబడుచా! మనము నిలువున్నచోట నిలుచుమహారాజు లెక్కయేమే.

సారం—ఇదిగో! పినతల్లిగారు ప్రియసఖియగుతరళికతో నీదారినే వచ్చుచున్నారు.

తర—(తనలో) భూతలేంద్రుం డీదుర్జాతి కెంతలేఁత యయ్యెను (ప్రకాశముగా) అతఁడదె వచ్చుచున్నాఁడు.

చిత్రాం—ఎదురువోయి బహూకరింతము రమ్ము. (అని యిరువురు నట్లు చేయుచున్నారు.)

చిత్రాం—జయము. జయము. రాజకుమారా!

సారం—మహారాజువిషయమున జరుపవలసినమరియాదను నావిషయమై నడుపుట ధర్మము గాదు.

చిత్రాం—రాజుతరువాత రాజంతఁవాఁడవు. మహారాజు నగర్భంబున లేమిం జేసి నాకును నాపరిజనంబునకును నీవే రాజవు.

తర—(తనలో) ఔరా! ఏమి యీపడఁపుఁజెలి గడుసురాకడ.

సారం—అమ్మా!

చిత్రాం—అట్లు పిలిచెద వేమి?

సారం—నేను నీకుమారుఁడను గానా?

చిత్రాం—నాకు మారుఁడవు కావుననే యట్లు పలికితి.

తర—(తనలో) వారస్త్రీ విద్యావతి యగుటయు లోకమునకు హానికరమే గదా.

సారం—(తనలో) ప్రసంగమంతయు మఱియొకవిధముగా నున్నది. ఈపదనున మఱలుటయే యుచితము. (ప్రకాశముగా) అమ్మా!

చిత్రాం—నన్నట్లు పిలువరాదు.

సారం—కతం బేమి?

చిత్రాం—మహారాజు దయచేసిన బిరుదమును నీవే విడుచుట న్యాయము గాదు.

సారం—ఆబిరుద మెద్ది?

చిత్రాం—"రాణి"

సారం—(నివ్వెఱపడి తలవంచుకొనుచున్నాఁడు.)

చిత్రాం—మానినీమానబాణా! అట్లు తలవంచుకొనియెద వేమి? కన్నారఁ జూచి నోరార నొక్కసారి "రాణీ" యని పిలువుము.

తర—(తనలో) ఔరా! ఈవారకాంత శరీరము మఱచి మిక్కిలి పచ్చిగాఁ బ్రసంగించుచున్నది.

సారం—(తలవంచుకొని) తనయు లట్లు పిలుచు టుచితంబు గాదు. నీ వెఱుంగని ధర్మ మే మున్నది?

చిత్రాం—రాజకుమారా? పోనిమ్ము. "రాణీ" యని పిలువ మనసు రాదేని "దేవీ" యని పిలువుము.

సారం—(తనలో) ఈమె ప్రసంగంబంతయు మఱియొకవిధముగా నున్నది. సుబుద్ధిబుద్ధి వినక చెడితి. ఇప్పు డేమి సేయుదు. (ప్రకాశముగా) అమ్మా! నే వచ్చి కడుంబడ వాయె. ఆవల చెలికాండ్రు నాకై వేచియుందురు. ప్రమాదవశమున నీమేడపై వాలిననాముద్దుల పావురమును.

చిత్రాం—పావురమున కేమి?

ఆ. రాక రాక నేఁడు రాకరాకవిధాన
విందవగుచు నాదుమందిరంబుఁ
జొచ్చినాఁడ విచటి సోయగంబులనెల్లఁ
జూడకుండఁ జనుట పాడి యగునె.

సారం—ఆ సోయగంబులెల్లఁ జూచినరీతినే
సంతసించె నాదుస్వాంత మిపుడు
పావురంబు నొసఁగి పంపుమీ నీపాద
కమలములకు వందనము లొనర్తు.

చిత్రాం—సారంగధరా! నినువంటిసుమాయుధసమానులు రమణీమణులకుఁ బ్రణయ కలహసమయమునఁ గదా వందనములు సేయుట (అని తరళికను జూచి) చిలుక పంజరంబు తలుపు మూయ మఱచి వచ్చితి. తరళికా! నీవు చని వదిలపఱుపుము.

తర — అలాగుననే (అని కొంచెము నడచి తనలో) చిలుకపంజరంబు నిదివఱకే మాలతిచేత నిచ్చివచ్చితి. ఎవ్వరికిం గానిపింపకుండ నీతలుపుచాటున నిలిచి యీ యాటకత్తియమాటల నాలకించెద. (అని యట్లు చేయుచున్నది.)

సారం — అమ్మా! ఇది యేమి? మర్యాదేతరప్రసంగము జరుపుచున్నావు.

చిత్రాం — మర్యాదేతరప్రసంగమా? కాదు. ఈపీఠము నలంకరించి సావధానచిత్తుండవై వినుము.

సారం — (పీఠమునఁ గూరుచుండి) అమ్మా! ఆనతిమ్ము.

చిత్రాం — గీ. నాఁడు శృంగారవనమున నళినబాణుఁ
గొలుచువేళను రెండవ యలరువిల్తు
నిన్నుఁ గన్నారఁ గని యొక్క వన్నెలాఁడి
మేలుపడియెను జుమ్ము నృపాలతనయ!

తర — (తనలో) ఈపణ్యాంగన యన్యాపదేశంబుగా నిజహృదయంబు వెలిపుచ్చుచున్నది.

సారం — అమ్మా! ఆమె నాహృదయ మెఱుంగ దనుకొనియెద.

చిత్రాం — సారంగధరా! ఆమె సౌందర్యవతి యగునా కాదా యని సంశయింపవలసినపని లేదు. ఆమెమొగము శరత్కాలచంద్రబింబము. కన్నులు కలువరేకులు. నేయేల? కవులు వర్ణించువర్ణనలెల్ల నామెయందుఁ బూర్ణీభవించియున్నవి.

సారం — వర్ణనల కేమి?

సీ. వగశరచ్చంద్రబింబము మొగంబును గాదు;
తొవజంట వాలుకందోయి గాదు;
కొదమతేంట్లు వినీలకుంతలంబులు గావు;
మోవియుం దమృతంబు మొలవలేదు;
భ్రూయుగ్మకము చిత్తభూధనుర్లత గాదు;
గగనంబు మధ్యమై గ్రాలలేదు;
చక్రకత పలుకులై జనియింపఁగాలేదు;
విమలకాంచనము దేహము గాదు;

ముక్తిమార్గావరోధలౌ పొలఁతుకలకు
సకలకవిజనవంచితస్వాంతుఁ డగుచు
మలమలినకామినీసంగమంబుఁ గోరి
పండితోత్తముఁడును మోసపడుచునుండు.

తర—(తనలో) భళీ! సారంగధరా! వేయిచిత్రాంగు లొక్కటియై వచ్చినను నీ హృదయమును జలింపఁజేయఁజాలరు.

చిత్రాం—సారంగధరా! నీ వామెను జూడమింజేసి యట్లు పలుకుచున్నావు. ఆమె కేవలము నన్నుఁ బోలియుండును. నన్నుఁ జూచినవారెల్లలు నామెయే నే నను కొనియెదరు.

తర—(తనలో) ఈమె క్రమక్రమముగా లజ్జను విడుచుచున్నది.

చిత్రాం—సారంగధరా! అట్టివన్నెలాఁడి నీమనసునకు వచ్చునా? రాదా?

సారం—(తనలో) ఈమె నాహృదయమునకు రుచింపనిసంభాషణము సేయుచున్నది. సురంగ నయితి గాదు. ఏమిసేయుదు. (ప్రకాశముగా) అమ్మా! నే నేకపత్నీ వ్రతుండ నని యెఱుంగవా? నాహృదయము పరిశీలింపవలయునని యట్లు పలికితివి కాఁబోలు.

తర—(తనలో) బళే! సారంగధరా! వ్రతనియమ మన్న నీయదియే వ్రతనియమము.

సీ. అమలమౌక్తికహారసముదయంబును జూచి
స్వర్ణాంగదాదిభూషలను జూచి
చెలువంపుఁగస్తూరితిలకసంపదఁ జూచి
మురిపెంపుముక్కుటుంగరను జూచి
పిఱుఁదులవెలయించువిలువచీరను జూచి
వలనొప్పుతావిపూఁతలను జూచి
కలహంసములనవ్వుగమనంబులను జూచి
చిలుకలనిరసించుపలుకులఁ జూచి
యజ్ఞులందఱు మోహంబు నొందుచుందు;
కాని నీబోటిప్రాజ్ఞుఁడు వాని నెల్ల

గడ్డిపరకల తెఱంగునఁ గని తలంచు
నారులనఁగను నరకార్థనామ లనుచు.

చిత్రాం—రాజకుమారా! బహుభార్యాత్వము క్షత్రియులకు దోషంబు గాదు. అనంతరము వినుము. అట్లు నిన్నుఁ జూచి పరమాద్భుతరసాక్రాంతహృదయయై చెలికత్తె మొగంబునఁ జూడ్కి నిలిపి. (తనలో) నాయనురాగము తేటపడున ట్లిట్లనియెం జెప. (ప్రకాశముగా) సారంగధరా! దానియానంద మేమి చెప్పుదు.

ఉ. "మేలిమిజాళువాపసిఁడి మేలము లాడెడు మేనివాఁడు, కం
జాలయ కాలయంబయినయట్టికనుంగవ గల్గువాఁడు, నీ
లాలనుబోలు కుంతలములం దనరారెడువాఁ, డితండు న
న్నేలినచోఁ ద్రిలోకముల కేలికనానిగ నుత్సహించెదన్."

సీ. "ఈమోహనాకారు నెనసి కౌఁగిటఁ జేర్చు
సకియ జన్మఫలంబె జన్మఫలము
ఈసాహసు మేనుఁ జేరి సౌఖ్యము గాంచు
పొలఁతుకపుణ్యంబె పుణ్యయంబు
ఈరాజపరమేశు నారాధనము సేయు
భామనోముఫలంబె నోముఫలము
ఈరసికాగ్రణిఁ గోరి పెండిలి యాడు
చేడెప్రోడఁదనంబె ప్రోడఁదనము
ఎవ్వతెకు నబ్బు నిటువంటినవ్వుమొగపుఁ
జెలువపుం గని ననయంబుఁ గలసిమెలసి
యమలసంసారసరసి నోలాడుకలిమి
యామెభాగ్యంబె భాగ్య మహో తలఁప."

అని యువ్విళు లూరఁ జాగినది.

సారం—అమ్మా! నేను పావురమునిమిత్తము వచ్చితి. నీ వెదియో యప్రస్తుతప్రసంగ తెచ్చి కాలహరణము చేయుచున్నావు. నాకు సెలవొసంగుము.

చిత్రాం—సారంగధరా! తమకపడియెద వేల? ఇది నీకుఁ బరగృహమా? (అని తన్నుఁ జూపికొనుచు) ఈపరిజనము నీపరిజనము. నీ కిచట వచ్చినలోప మేమి? నీకై మేలుపడిన యావాలుగంటి పిమ్మట పొందిన విరహతాపంబును వినుము. నీ వేమి మంతరించినావో కాని కంతుసంతాప మంతకంతకు బళకరమై యొకనాఁడు సింగారపుఁదోట కరిగి యొక్కపూవుటీరముం జేరి కందర్పశరంబుల డెందంబు చిందరవందరయై— (తనలో) ఈసారి నామనోవేదనయంతయు వెలిఁబెట్టి యడిగిన యించెద.—

ద్విపద. “సారంగధర! మనసారంగ నిన్నుఁ
గూరిమి మీాళిఁ గన్గొన్నది మొదలు
అసమాంబకుండు క్రూరాత్మకుఁ డగుచుఁ
గుసుమసాయకములఁ గురియింపఁ జొచ్చెఁ;
జిలుకలనోళ్లను వెలువడినట్టి
మలయమారుత మగ్ని మాటికిఁ జిమ్మెఁ;
దొగల నెచ్చెలికాఁడు తుంటరి యగుచు
సెగ లెచ్చ వేఁడివెన్నెలఁ గాయఁ జొచ్చెఁ;
బులుకాసిపులుఁగుగుంపులుఁ గెంపుకంట్లుఁ
గలఁత వెట్టుచుఁ గూయఁగా మొద ల్వెట్టెఁ;
గంటికి నిద్దుర కడుఁ గఱ వయ్యె;
వంటకమింద దావంతయేనియును;
నను వెతపెట్టక నరనాథతనయ
కనికరంబునఁ జూచి కౌఁగిలి నొసఁగి
మదనతాపం బార్చి మక్కువ మిగులఁ
దుదిలేనిసౌఖ్యాబ్ధి దోఁగింపఁ గదవె;
అన్యముగాను స్వామాన్యను నీకు
ధన్యాత్మఁ గావించి తగనుద్ధరింపు.”

అని పరిపరివిధములఁ బలవింపఁ జొచ్చినది. అట్టిసుందరిని నీ వాదరింపవలయునా? లేదా?

సారం—అమ్మా! సారంగధరునకుఁ గుముద్వతి దక్కఁ దక్కినపల్లవపాణు లెల్లఁ దల్లు లని తలంపుము.

చిత్రాం—నీమీఁది ప్రేమచే నా మెప్రాణంబులు విడుచునేమో.

సారం—భగవంతుం డగుకామసంహారుం డామెకు నామీఁది మోహమును మఱలించును గాక.

తర—(తనలో) ఆహా! సారంగధరా! నిన్నుఁ జెప్పి శ్రీశుకునిం జెప్పవలయు.

చిత్రాం—(తనలో) ఈతఁడు నాయింగితం బెఱింగియు నెఱుంగనివాని తెఱంగున మెలంగుచున్నవాఁడు. ఇంక నాహృదయము స్పష్టపఱుపకున్న నదయుండై మదనుండు తీవ్రప్రదరంబుల నదరంట నేసి తుద ముట్టింపక మానఁడు. సముఖమున రాయబార మేమిటికి? బలిమినైన నావాంఛితము నెఱవేర్చుకొనియెదఁ గాక. (ప్రకాశముగా) వన్నెకాఁడా! నిన్నుఁ గామించినయయ్యన్నులతలమిన్న నెన్నఁడైనఁ గన్నారఁ గన్నావా?

సారం—కలయందును గనలేదు.

చిత్రాం—సుదతీనవమదనా! నీయెదురనున్న యీమదవతినే నీ వెఱుంగవా? (అని తన్నుఁ జూపికొనుచున్నది.)

సారం—(చెవులు మూసికొని తనలో) శివశివా! ఎంతకర్ణకఠోరము లగుపలుకులు వినవలసి వచ్చినది (అని తలవంచుకొనుచున్నాఁడు.)

తర—(తనలో) ఇసీ! ఈమె సతీజనవ్యతిరేకం బగుదుష్కృత్య మొనరింపఁ జూచుచున్నది. ఇఁక నే నిట నిలుచు టుచితంబు గాదు. (అని నిష్క్రమించుచున్నది.)

చిత్రాం—సారంగధరా! నాపలుకులు కట్లు తలవంచుకొనెద వేల? ఇంతకన్న యుక్త సమయము మఱి దొరకదు.

చ. తడవులనుండి నీయెడలఁ దార్కొనె నాహృదయంబు నేఁటికిన్
వెడవిలుకానిఁ బోని నిను వేడుకమీఱఁగఁ గొంటిగాఁ గనం
బడసితి; లోచనంబు లతిపావన మయ్యెను; ధన్య నైతి; న
న్నడజడివెట్ట కేలుకొనుమా యనుమానము మాని ప్రానికన్.

సారం—

ఉ. అమ్మరో! యిట్టికానిపను లాడఁగ నోరెటు వచ్చె నమ్మ; పా
పమ్మున కెంతసాహసము పాలొనరించితి వమ్మ నీమదిన్;
వమ్మొనరించి కీర్తి పశ్మవర్తన కెట్లు కడంగి తమ్మ; యు
క్తమ్మగు సత్సతీమణులదారిని బొమ్మ; శుభమ్ము నీ కగున్.

అమ్మా! కాయమ్ములే యనుక్షణాపాయమ్ము లనునప్పు డింకఁ బ్రాయమ్ములు వేఱ చెప్ప నేల? అల్పసుఖమ్మునకై దండధరుబాధ కేల పాలుపడియెదవు?

చిత్రాం—సారంగధరా!

ఉ. ఎక్కడ నేర్చినాఁడవుర? యీవెడప్రాసుపు లింతవింత లేఁ
జక్కనిపాయమందె సరసప్రకరంబు హసింపఁ; జాలుఁజాల్
దక్కితినన్న యున్నవు వితా పరితాపముపాలుసేఁత యి
మ్మక్క! యఘంబు గాదఁటర; మానసమందుఁ దలంచి చూడరా.

దండధరుఁడు పెట్టుబాధ దయ్య మెఱుఁగును. పుష్పకోదండధరుఁడు పెట్టుబాధ కోరువంజాల. ప్రాణదానంబుచేసి కాపాడుము.

సారం—(తనలో) హా దైవమా! ముళ్లపంజరంబునడుమం జిక్కినపక్కిపగిది నే నిక్కడ చిక్కుపడితిని; సురంగపల నెఱుంగకున్నవాఁడ. ఏమి సేయుదు. సఖా! సుబుద్ధీ! నీపలుకు విననియవివేకమునకై నిన్నే మని క్షమింప వేడుకొందును! ఏ మొగము పెట్టుకొని నిన్నుఁ బలుకరింపఁగలుగుదు. (ప్రకాశముగా)

ఆ. పిన్నతల్లి వనుచు బిడ్డగా వీక్షింతు
వంచు మదిని విశ్వసించి యిటకు
వచ్చినందులకును వాకొనఁగా రాని
పలుకులాడ నీకుఁ బాడి యగునె?

చిత్రాం—సారంగధరా! నేను నీకుఁ దల్లిని గాను భూవిభుని భోగభామినిని. కాఁబట్టి,

శా. రారా; నాతమిఁ దీర్పరా; నెనరునన్ రక్షింపరా; క్రూరుఁడై
మారుం డెంతయు ఘోరసాయకములన్ మర్మంబులన్ వ్రీల్చెరా;
కారాకూరము లేల చేసెదవురా; గారాము మీఱంగ నన్
జేరం జీరర; కౌఁగిలీయర దొరా! సిగ్గేలరా? వీడరా.

అని పైనున్న యుత్తరీయమును జేతితోఁ బెనవైచి పట్టుకొనుచున్నది.

సారం—గీ. ధరణినాథుండు లేనియిత్తఱిని నీదు
నగరు సొచ్చు టదెంతయు నాదె తప్పు
విడువు విడు మింకఁ జాల్పదివేలు వచ్చెఁ
బోయెద ననుజ్ఞ నొసఁగుము పూవుబోణి!

అని యుత్తరీయమును విడిచి పాఱిపోవుచున్నాఁడు.

చిత్రాం—సారంగధరా! ఇదియేనా నీరసికత? ఇదిగో పావుకోలు తీసికొనిపోవు దువు గాని రమ్ము నాయతిమోహమును వితసేయుట న్యాయంబు గాదు.

సారం—(దూరమునుండియే) అమ్మా! నాహృదయమును దెలిపెదను వినుము.

గీ. నింద లోకవేయి తలమీఁద నిలువనిమ్ము
పోయినను గాలుసేతులు పోవనిమ్ము
పరసతుల నెల్లఁ దల్లులపగిది నెపుడుఁ
గాంతు నీశ్వరసాక్షిగాఁ గమలవదన!

అని మఱియొక ద్వారము దాటుచున్నాఁడు.

చిత్రాం—(మహాకోపముతో) ఓరీదురాత్మా! రసికతావిహీనా! నావల పాఱఁడిపోలు చేసి పోవుచున్నావు గదా. నీ కీచకక్రందనం జేటికి? కాలుపనా? నీ వొక యంగవిహీనుండవై యుండిన నాబోటిబోటుల కిటువంటిపాటులు లేకపోవును గదా. కానిమ్ము. ఇదిగో! నీయుత్తరీయము నాచేతం జిక్కినది. మహారాజు వచ్చినతరువాత ని న్నేమిచేయించెదనో చూడు.

సారం—(మఱియొక ద్వారము దాటి) తల్లీ!

ఆ. ఎవనివలనఁ గలిగె నీశరీరం బట్టి
గురుఁడె సవతితల్లి కూహకమున
దండనంబు సేయఁ దలపడ్డ నాతని
తనువు నతని కొసఁగెదను నిజంబు.

అంతయే కాని సారంగధరునిహృదయంబు దుష్కార్యాచరణమునకుఁ జొరదని విశ్వసింపుము. (అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

చిత్రాం—ఇంక నీతనివలనఁ గామోపభోగంబులందు యోగంబు లేదు. ఈసాహస కార్యంబు వెలిదైయె నింద నన్నుఁ జెందకుండ సారంగధరుఁడే బలాత్కరించె నని రాజున కెరఁగఁబోసి కఠినముగా శిక్షింపించెద. ఈయువరాజు రూపుమాసినచో రాజానంతరంబునందును యథేచ్ఛముగా రాజ్యోపభోగంబుల ననుభవింపవచ్చును. కావునఁ దద్విషయికప్రయత్నములు గావించెద.

(అని నిష్క్రమించు చున్నది.)

ఇదితృతీయాంకము.

శ్రీరస్తు.

కుముద్వతీసారంగధరము.

చతుర్థాంకము.

రంగము—పురవీధి.

[వేగవంతుఁడు ప్రవేశించు చున్నాఁడు.]

గీ. గుత్త వెలమోసకత్తియ పొత్తు హత్తి
దానికిని సర్వతంత్ర స్వతంత్రమిచ్చి
దాసుఁడై యున్న మూర్ఖభూధవునిఁ గొలిచి
జీవనము సేయుపనికంటెఁ జావు మేలు.

ఇంకను విజయధ్వజంబు కోటకొమ్మలపై నాటలేదు. విజయ భేరీనినదంబున గెలుపు వెలిపుచ్చ లేదు. దురంబునఁ జిక్కిన యరాతి కిరాత వరూధినీవరులఁ జెఱ నిడ లేదు. అప్పుడే మహారా జంతఃపురంబున కరుగుటయు; రాణి యగుచిత్రాంగి యే మేమియో నూరి చెవికెక్కఁ బోయుటయు; నతండు ప్రళయకాల కాలుండునుం బోలె మండిపడుచు నిండోలగంబునకు విచ్చేసి "వేగవంతా! సచివు లగునయార్ణవ నీతిజ్ఞులం బిలిచికొని రమ్ము" అని నాకానతిచ్చుటయు సంభవించినది. ఈ దినమున నెవ్వనికి యుగము మూఁడి యుండవచ్చును జెపుమా (అని కొంచెమాలోచించి) ఆఁ. ఆకళింతకు వచ్చినది. నిన్ననేమో పారావతంబునకై సారంగధరుండు చిత్రాంగి నగరున కరిగెనని వింటి. సపత్ని పుత్త్రుం డగుటం జేసి సారంగధరునియెడఁ జిత్రాంగి కాగ్రహ ముండుట సహజము. కావున నమ్మహానుభావునిపై నేవేవియో కొన్ని నేరములను గల్పించి భూమీశుని చెవి కొఱికియుండవచ్చును.

నా యీ యూహయే నిశ్చయమైనయెడ రాజకులంబు దుఃఖభాజన మగునుగదా. విధి వినోద మెట్లున్నదో తెలియదు. రాజశాసనంబు దురతిక్రమణీయంబు గావున నయార్ణవ నీతిజ్ఞులం దోడ్కొనివచ్చి వారి వెంబడినుండి నేనును సర్వంబును గనిపెట్టి గౌతమీ ద్వితీయ యగురత్నాంగిదేవిగారికి విన్నవించెద.

(అని నిష్క్రమించు చున్నాఁడు.)

ఇది ప్రవేశకము.

శ్రీరస్తు.

కుముద్వతీసారంగధరము.

చతుర్థాంకము.

రంగము—సభామందిరము.

(రాజరాజ నరేంద్రుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.)

ఆ. చెప్పరానిగొప్ప తప్పు సంప్రాప్తించె
నధిపు మందిరంబునందె భళిర!
ఇంతకన్న ఘోర; మింతకన్నను మహా
పాతకంబు గలదె పట్టి చూడ.

నేరమా చెలువు నేరము. నేరము చేసినవాఁడా కానకకన్న సూనుఁడు. నేరము వలని ఘోర పరాభవదుఃఖము ననుభవించినది యన్ననో నన్నుఁ బ్రాణంబుకన్న మిన్నగా మన్నించు నన్నుల తలమిన్న యగుచిత్రాంగి. అంతరాత్మయుఁ; బంచభూతములును దక్క మఱిసాక్ష్యమా కానిపింపదు. ధర్మ పరిపాలనాధికారి యగు ధారుణీశుఁడే తనశుద్ధాంతమున జరిగినలోకవిరుద్ధం బగునసద్ధర్మంబు నుపేక్షించినచో నిహపరములకు దూరుఁడగును. లోకుల వలని నింద కెద్దిమేర? నే నీయెడఁ గడుపుతీపిచేఁ గొడుకని చూడరాదు. చిత్రాంగి యమాయిక హృదయ. సత్యసంధురాలు. ఆదురాత్ముఁ డెన్నెన్నియో బాధలు పెట్టి యుండవచ్చును. కాకున్న "జీవితేశ్వరా! ఆకామాంధుని కాలుసేతులు నఱికించి నాకన్నుల యెదుట నిడకున్న నన్న పానాదులు వర్జించి ప్రాయోపవేశంబు చేసెద" నని గోలుగోలున నేడుచునా? కొన్ని కారణములనుబట్టి చూడ సారంగధరుండు తప్పక యీనేరము చేసినట్లు స్ఫురించుచున్నది. ఒంటిగాఁ దగవు తీర్చుట సర్వజ్ఞునకైన నుచితంబు

గాదు. కావున మంత్రు లగునయార్ణవ నీతిజ్ఞులతో యోజించి న్యాయ నిర్ణయంబు చేసెద. (అని ముందునకుఁ జూచి) అదిగో! వారును వచ్చుచున్నారు.

[అప్పుడు నయార్ణవ నీతిజ్ఞులు వేగవంతునితోఁ ప్రవేశించు చున్నారు.]

నయా—సఖా! నీతిజ్ఞా!

గీ. పురములను గాల్చురుద్రుని పోలికగను;
ప్రళయ సమయ సముజ్వల జ్వలను పగిది;
నంగద చెలంగ నెసరేఁగు సింగమట్లు;
మండిపడుచుండె నదియేమొ మనుజవిభుఁడు.

నీతి—నయార్ణవా! నీమాట సత్యము. ఈతని ముఖపుండరీకము జేవురించి ప్రళయార్క బింబంబు డంబున నెసంగు చున్నది. నేఁ డెవ్వనినో రూక్షముగా శిక్షింపఁ గంకణము కట్టుకొని యుండవచ్చును. సన్నిధి కరుగుదము రమ్ము. అన్నియుం దేటపడును.

ఇరువురు—(సమీపించి) జయము. జయము. మహారాజ!

రాజ—మీకు మేలు కలుగును గాక. ఈపీఠములపైఁ గూరుచుండుఁడు.

మంత్రులు—దేవర యాజ్ఞాప్రకారము గావించెదము (అని కూరుచున్నారు.)

రాజ—మంత్రులారా! మీ కొకశుద్ధాంత రహస్యము తెలుప వలసియున్నది.

మంత్రులు—దేవా! ఆనతిండు.

రాజ—మన మయ్యారణ్యంబున విరోధులతో దురంబు సలుపు చున్నతఱి నిచ్చట కుమారుండు—ఛీ! వీనిని కుమారుఁడన్న మహాపాతకము సంభవించును. సారంగధరుఁడు (అనిపండ్లు పటపటఁ గొఱుకుచున్నాఁడు.)

నయా—(తనలో) ఓహో! ఈతఁడు కుమారునిమీఁదనే క్రోధము వహించినాఁడే.

నీతి—ప్రభువా! ఏమి చేసినాఁడు?

రాజ—చిత్రాంగి నగరున కెదుర నున్న వివిక్తప్రదేశంబున మిత్త్రులతోఁ బావురపుఁ బన్నిదమున కుపక్రమించెనఁట.

నయా—ప్రభువా! రాజ కుమారుల కీవినోదం బొకదోషంబు గాదు.

నీతి—దేవా! అబ్బాయి గారెన్నఁడును గ్రీడాపరాయణులు గారు. ఏదియో సహవాస దోషంబున నీవినోదంబున దిగి యుండవచ్చును.

రాజ—పిమ్మట జరిగినపని వినుండు.

నయా—దేవా! సెలవిండు.

రాజ—తన కపోత మొక్కటి కాన్పింపలేదని చెలికాండ్రకుం దెలిపి వారి నొక్క కెలన నిలిపి తా నొక్కరుండును.

గీ. సరగఁ జిత్రాంగి రాణివాసమున కరిగి;
వావి వరుసల నెంచక బలిమిఁబట్టి;
కండ కావరమునఁ గొన్ని కాఱులాడి;
యేమొ యొనరించెనఁట పల్కలేల? యింక.

మంత్రులు—శివశివా! (అని చెవులు మూసికొనుచున్నారు)

నయా—మహాప్రభూ! ఎంతటి నీచాతినీచుండును జలుపఁ దెగింపనియిప్పని సుజ్ఞాననిధి యగుసారంగధరుఁడు సలిపెనన్న నాశ్చర్య మగుచున్నది.

నీతి—మహారాజ! ఇది నమ్మఁ దగిన మాట గాదు. సారంగధరుండేమి? ఇట్టి దుష్కృత్యంబు సేయుటయేమి?

రాజ—చిత్రాంగి నగరునకు సారంగధరుండు చనె నని ప్రత్యక్షముగాఁ జూచిన తన్మిత్రులు వాహతక బాభ్రవ్యులే చెప్పినారు.

నయా—చనువున నొక వేళఁ జనినం జనియుండవచ్చును, తల్లుల యిండ్లకుఁ దనయులు చనుట దోసమా?

నీతి—రాజా! పదింబదిగఁ బరికింపుము, ఈవ్యవహారము నీటిలోని ముల్లువంటిది.

రాజ—చిత్రాంగియే సారంగధరునియెడ నిందారోపణంబు చేసినదందురా?

నయా—చేసినం జేయవచ్చును.

రాజ—ఇంతకు మున్ను వీరలకుఁ బరస్పరద్వేషకారణ మెద్దియుఁ గానిపింపదే.

నయా—అతండు సపత్నీపుత్త్రుం డగుటయే గొప్ప కారణము.

గీ. మున్ను కేకయభూపాల పుత్త్రి తనదు
మగనిఁ బీడించి సవతి కొమారుఁడైన

రాము ననుపదె కాననసీమ కామె
కాతఁ డెగ్గేమి యొనరించె నధిప ! చెపుమ ?

సీతి—(తనలో) ఆదశరథునివలె నీతఁడును ముందు తీఱనికొందలంబు నొందుననుటకు సందియము లేదు.

రాజ—నయార్ణవా! నీపలుకులు నేను విశ్వసింపను. ఏమన

గీ. కండక్రొవ్వున నాతండు గదిసి తన్ను
గాఢముగఁబట్టి సలిపిన గాయములను
గాయమునఁ జూపి యేడ్చె నక్కమలవదన
కన్నుఁగవ నీరు కాల్వలై క్రమ్ముకొనఁగ.

నయా—నృపపుంగవా! అంగనాజన మనోగతంబు తెలియుట దుర్ఘటంబు. "ఆఁడుది బొంకిన గోడ పెట్టినట్లుండు, మగవాఁడు బొంకిన దడి గట్టినట్లుండు" నను నానుడి నీ వెఱుంగవా? అదియునుగాక చిత్రాంగి పణ్యాంగన గదా.

నీతి—మహారాజ ! మనసున నొకటియు ; మాటల నొకటియుఁ ; దుదకుఁ జేయు నది మఱియొకటియును బణ్యాంగనలకు నైసర్గికము.

గీ. చాపలము కన్నులనె కాదు ; చూపులందె
కాదు క్రౌర్యంబు ; కౌటిల్యగరిమ కుంత
లంబులనె కాదుసుమ్ము ; మనంబులందు
సహిత మలరారుచుండు రోసకియలకును.

దేవరకుం జూపినయంగమచ్చంబులెల్ల నామెయే కల్పించుకొని యుండవచ్చును.

రాజ—సచివులారా ! మీరు సారంగధరుని పక్షంబునఁ బక్షపాతబుద్ధులై పలుకుచున్నవారు కావున మీపలుకులు విన మనసు గొలుపకున్నది.

నయా—రాజేంద్రా ! మే మెప్పుడును బక్షపాతబుద్ధులము కాము. చిరపరిచయము గలసారంగధరుని సత్ప్రవర్తనము నెంచి యీశ్వరసాక్షికముగా మాబుద్ధికిఁ దోఁచినదియే పలుకుచున్నాము.

నీతి—నరేంద్రా! ఊోవిమూయ మూఁకుఁడు గలఁడుకాని లోకము నూయమూఁకుఁడు లేదు గదా. తనయింట నెదవినదుశ్శీలంబును వెలిపుచ్చుకొనుట మానవంతున కుచితంబుగాదు. ముందొకనిందఁ మిమ్ములఁ జెందకుండ నాసుందరిం బిలిపించి మాయందఱ ముందర విమర్శింపుఁడు. పిమ్మట నవసరమున్నయెడ యువరాజుగారిని గూడఁ బిలిపించి విమర్శింపవచ్చును.

నయ—దేవా! నీతిజ్ఞునిమాట లుచితముగా నున్నవి. సాక్ష్య రహితమయిన యీ యతఃపుర రహస్యమునందలి సత్యాసత్యము లిదమిద్ధ మనినిర్ణయింప నవకాశంబు లేదు. కావున వాదిప్రతివాదివాదంబు ననుసరించి న్యాయనిరూపణంబు చేయ వలసియున్నది.

రాజ—ఇరువుర నేకకాలమం దేల విమర్శింపరాదు?

నీతి—దేవా! నేరము స్థిరపడకుండ సారంగధరకుమారుని బిలిపించుట దేవరగౌరవ మునకే యనుచితము.

నయ—రాజా! ఇదివఱ కెన్నఁడు నన్నెము పున్నెము నెఱుంగని కన్నకుమారునిపై వచ్చిననేరముగాని వారివీరిపై వచ్చిన నేరము కాదు గదా.

రాజ—సచివులారా! మీ రింతదూరము చెప్పుచున్నారు కావున మీయుద్దేశము ననుసరించియే న్యాయనిర్ణయంబు గావించెద (అని వేగవంతునిఁ జూచి) వేగవంతా! మాయాజ్ఞ యని తెలిపి రాణి యగుచిత్రాంగిని దోకొనిరమ్ము.

వేగ—దేవర యాజ్ఞాప్రకారము గావించెద (అని తనలో) ఇవ్విషయ మెల్ల గొ రతాంగులకును; గుమువ్వతీ సారంగధరులకును కినిచి మఱి చనియెదను. రమా? నిష్క్రమించు చున్నాఁడు.)

రాజ—(తనలో) మంత్రులు సారంగధరునియెడ నిర్దోషిత్వము నిరూపింప మన్నారు. నే నిప్పుడు సారంగధరుని శిక్షింపకుంటినా చిత్రాంగి తప్పక ప్రాణములు విడుచును. అది ప్రాణములు విడిచెనా తప్పక నాప్రాణములు వోవును. అది లేకున్న నాకీరాజ్యభోగము లేటికి? సారంగధరుం డేటికి? కాఁబట్టి సారంగధరుని శిక్షించి నా జీవితేశ్వరి జీవంబులు నిలిపెద. అదిగో? ఆమె వచ్చుచున్నదిఁ ఆహా! ఆమె ముఖ మెంతదీనముగా నున్నది! ఆమె చెప్పినదంతయు వాస్తవము. ముమ్మాటికి వాస్తవము. సారంగధరుఁడు శిక్షార్హుఁడు.

అప్పుడు వేగవంతునితోఁ జిత్రాంగి ప్రవేశించుచున్నది.

చిత్రాంగి—(తనలో) హృదయమా ! ఘోరకృత్య మని వెనుకదీయక ధైర్యస్థైర్యములఁ గలిగియుండుము. ఓయసత్యదేవతా ! నీకు నమస్కారము. రాజు రచ్చకుఁ బిలిపించినాఁడు. శీఘ్రముగా సత్యదేవతా కవచమును దొడిగికొని నాజిహ్వాగ్రమున నివసింపుము. ఓదైన్యమా ! కొలువు మఱియు వఱకును నామొగమున వ్రేలాడు చుండుము. కన్నులారా ! మీయందలి పైత్యజలం బంతయు ముంతలఁ బోసిన ట్లీసభం గురిపింపవలయు. ఓయుత్తరీయమా ! నీవు సారంగధరుని శరీరంబుపై నిదివఱ కెంతశృంగారముగాఁ బ్రకాశించుచున్నను దద్విశ్వాసమంతయు నొకమూలకుఁ ద్రోచివైచి నాచేఁజిక్కితివి కావున నాతని కిప్పుడు గర్భశత్రువవై నాపక్షంబునకు విజయం బొసంగుము. (అని వేగవంతుం జూచి) వేగవంతా ! రాజుగా రిప్పుడెక్కడ కొలువు సలుపుచున్నారు ?

వేగ—రాణీ ! నీవు ముచ్చటపడి కట్టించిన యీ రత్నఖచిత మంటపమున.

చిత్రాం—సన్నిధి కరుగుదము రమ్ము (అని సమీపించి) ప్రాణేశ్వరా ! జయము, జయము.

రాజ—ప్రియురాలా ! నీకు శుభ మగుఁగాక. మంత్రులతో యోజించి నీపరాభవ దుఃఖంబుఁ జల్లార్చెద నని చెప్పి యుంటినిగదా. వీరె సచివులు, సర్వంబును బూసగ్రుచ్చినట్లు వక్కాణింపుము.

చిత్రాం.—(తలవంచుకొని కన్నీటితో) రాజా ! నలువురిలో నన్నేల యగడు చేసె ?

—ప్రియురాలా ! ఇందు పరులెవ్వరును లేరు.

—రాణీ ! నీకు మేమన్యులము కాము. దైవము ముఖముచూచి యున్నదియున్నట్లు తెలుపుము.

నీతి—(తనలో)

గీ. ఒకని నమ్మించి; బాస వేఱొకని కిచ్చి;
యొకనితో నవ్వి; యందఱ నొక్కమొగిని
మోస మొనరించు పొత్తుల పొలఁతుకలకు
సత్యమునకును బదికింపఁ జాల దవ్వు.

చిత్రాం——అంతకు నోర్చినహృదయ మెంతకు నోర్వదు. మొన్నటి నిశీథంబున స్వజనం బెల్లఁ జెల్లాచెదరగుటం జేసి భూకాంతుం డేకాకియయ్యె ననికలంగని యులికిపడి లేచి నా పసిఁడియుప్పరిగం దనరు దక్షిణగవాక్షంబునం గూరుచుండి "ప్రాణేశ్వరా! పలువురుండియుఁ బిలిచినం బలుకుదిక్కులేక యెంత పలవించుచుంటివో కదా, దైవమా! ఎంతచేసితి" వని దుఃఖించుచుండ నా కన్నులనే ప్రభాతమయ్యెను.

రాజ——(తనలో) ఈమెకు నాయెడ నవ్యాజానురాగము గదా. కాకున్నఁ గలఁగన్న మాత్రాన నంత చింతించునా?

నీతి——(తనలో) నిజముగా నీబోగంపుటాగ చళుక్యవంశవృక్షమును మూలచ్ఛేదంబును గావించి భూనాథునిఁ బిలిచినదిక్కులేని వానినిగానే చేయఁదలఁచుకొన్నది

నయా——(తనలో) ఔరా! ఈమాయలాడి పన్నుగడ.

రాజ——తరువాత, తరువాత.

చిత్రాం——అప్పుడు ప్రభు విజయమంగళవార్తాపత్త్రికం గొని నాముద్దుల పావురపు ముద్దియ నాయొద్ద వాలెను.

రాజ——నేను పత్త్రికవ్రాసి పావురముచే నంపినమాట సత్యము.

నీతి——తరువాత, తరువాత.

చిత్రాం——అనంతర మాపత్త్రికంగొని చదివికొని పరమానంద భరితనై యక్కపోతమును మక్కువతో లాలించుచున్నతఱి నెక్కడనుండియో చుక్కతెగి పడ్డట్టక్కడకు మఱియొక్క పావురము వచ్చివాలెను.

నయా——అది సారంగధరుని పావురమై యుండవచ్చును.

నీతి——(తనలో) కటకటా! పారావత క్రీడావ్యసన మెంతకుఁ దెచ్చినది.

రాజ——హృదయేశ్వరీ! అట్లనంతరము వచ్చినది మగపావురమా? ఆఁడు పావురమా?

చిత్రాం——మగ పావురమే.

రాజ——సచివులారా! ఈ వెడఁగుఁబడుచు గ్రహింపఁ జాలకపోయినది కాని యామాతృద్రోహి తాఁజేయఁదలఁచుకొన్న దుష్కృత్యంబునకు సూచన ముందే చేసినాఁడు.

నయా——మహారాజ! ఇంతమాత్రకే సారంగధరునియందు నిందారోపణంబు సేయుటుచితంబు గాదు. సమబుద్ధి గలిగిసర్వంబును జిత్తగింపుఁడు. హృదయమును జెదరనీకుఁడు.

నీతి—(తనలో) జారత్వ శంకాసంకలిత బుద్ధికి హితాహితజ్ఞానము శూన్యము గదా.

గీ. హృదయమున నెట్టిసందేహ మొదవి పొదలుఁ
దత్తదనురూపమున నూహ హత్తియుండుఁ
గన్నుఁగవ కద్దమెటువంటి వన్నెగలది
పెట్టిలోన నట్లె జగము కాన్పించురీతి ,

(ప్రకాశముగా) మహారాజ! పదింబదిగఁ బరికింపుము. ఇటుచూచిన లేకలేక యెన్నెన్నియో నోములునోమి కన్న చిన్నారికొమరుఁడు, అటుచూచిన నీవు ప్రాణంబు ప్రాణంబుగా మన్నించు చిత్రాంగి. ప్రియాప్రియంబులు రెండును విసర్జించి ధర్మనిర్ణయంబు సేయువాఁడే న్యాయమూర్తి యని పెద్దలు పలుకుదురు.

రాజ—(మంత్రుల పలుకుల నుపేక్షించి) ప్రాణేశ్వరీ ! చెప్పు చెప్పుము. అనంతర మేమి జరిగినది ?

చిత్రాం—పిమ్మట నట్లు నా ముంగల వాలినపారావతంబు నెయ్యారంబును గనుంగొనుచున్న సమయంబున నేమి చెప్పుదు.

ఉ. బంగరుదుప్పటంబు వలెవాటుగ రింగులువార వైచి; సా
రంగ మదం బలంది; దరహాసము మీసల భాసిలన్ ; నిజా
పాంగము లోనిరాగరస భావములన్ వెలిపుచ్చఁ జొచ్చె; సా
రంగధరావనీశజుఁడు రాజసవృత్తి మదీయసౌధమున్.

రాజ—తరువాత, తరువాత.

చిత్రాం—పిమ్మట నట్లు వచ్చినసారంగధరుం జూచి బిచ్చవడి చేయునదిలేక చేరువం దనరారు శయనగృహముం జేరి తత్కవాటంబుచాటునఁ దలఁదాఁచికొని యేచిన భయంబున నిలువంబడితి. అంత నతండు బిరాన నడుంజొఁబడి కన్నులవిలుతుండు వెట్టుబన్నంబున కోపఁజాలక యెన్నెన్నియో వగల నన్నుంబొగడి తన యభిమతంబు వెలిపుచ్చి బ్రతిమాల మొదలువెట్టెను.

రాజ—తరువాత, తరువాత.

నయా—(తనలో) భోగంపుఁజానలకు బొంకులంకులు పుట్టువుతో నున్నయవియే కదా.

నీతి—(తనలో) శివశివా ! ఇట్టి మాటలు విన్న పాపము సంభవించునుగదా.

చిత్రాం—రాజా! తదనంతరము నాహృదయమున నాగ్రహ మెత్తి—

ఆ. రాజు లేనివేళ రాణివాసంబును
భయము లేక చొచ్చి పాపమనక
తల్లినంటుటకును దలఁచెదు; నాశరీ
రమ్ము నీదుతండ్రి సొమ్ము సుమ్ము.

అని మందలింప నమ్మందుండు కందర్పగర్వాంధుండై "సుందరీ! బోయవాని కొకదొరయును; బోగముదాని కొకవరుఁడునా?" యని యధిక్షేపించుచు; ముట్టకు ముట్టకుమని మొఱవెట్టుచున్నను సరకుగొనక సాహసంబున నాకరంబును బట్టుకొనియె. ప్రాణేశ్వరా! అప్పటి నా వెగు లయ్యాశ్వరుండె యెఱుంగు. ఇంక నా మానంబు గాచువా రెవ్వరునులేక నిర్వ్యాజపడి యుంటి.

రాజ—(కోపముతో) ఔరా! దురాత్మా! మాతృద్రోహీ! ఎంతఘాతుక కృత్యమున కాలాయంపడితివిరా. జీవితేశ్వరీ! పిమ్మట నేమిజరిగినది?

చిత్రాం—ధరణీశ్వరా! తరువాత నా దురాత్ముండు జరిపినదారుణకృత్యంబు లీనిండినసభ నుగ్గడింపఁ దగినవి కావు.

నయా—రాణీ! ఈవిషయమును నడిసన్నగా నెఱిఁగినవా రెవ్వరైన నున్నారా?

నీతి—(తనలో) ఇంత దారుణకల్పనమున కుపక్రమించిన పరమఘాతుకురాలికి సాక్ష్యము కుదుర్చుటన నెంత?

చిత్రాం—(తనలో) ఇవ్విషయము నెఱింగినవారి నెవ్వ రెవ్వరి నెట్లు జాగ్రత పెట్టవలయునో యటు జాగ్రత పెట్టుట మేలే యైనది (ప్రకాశముగా) పరులున్న నింత పని యేలజరుగును?

రాజ—సత్యము.

నీతి—రాజేంద్రా! యువరాజుగారి ప్రవర్తనమును బట్టి యోజించినను; సాక్ష్యరహితమైన యీమె పలుకుబడినిబట్టి విమర్శించినను; నిది యంతయు నసత్యకల్పనగాఁ దోఁచుచున్నది.

ఆ. సలకసుగుణరాశి; సారంగధరుఁడె యీ
తప్పు సేయు టెల్లఁ దథ్యమేని
గొడ్డురాలు గన్నబిడ్డ తామ్రృగతృష్ణ
స్నాన మాడుటయు నిజమ్ము సుమ్ము.

నయా—మహారాజ! ఈవిషయము విశ్వాసార్హముగా లేదు.

చ. కనుఁగొనఁ డన్యకామినుల; గాటపు సిబ్బితికాఁడు; సాధు స
జ్జన పరిరక్షకుండు; గుణసారు; డుదారుఁడు; శాంతమూర్తి నీ
తనయుఁ; డతండె యిట్టి పెనుతప్పొనరించినయేని నింతకున్
వననిధు లింకవే? గిరులు వ్రయ్యవె! చుక్కలు నేల వ్రాలవే?

చిత్రాం—మహారాజ! మీ మంత్రులు నా పలుకులు విశ్వసింపకున్నవారు. ఈ యుత్తరీయ మెవ్వరిదో పరిశీలింపుఁడు. (అని యుత్తరీయమును రాజుముందు నిడుచున్నది).

రాజ—(చూచి నిర్విణ్ణుఁడై) ఈ యుత్తరీయము తప్పక సారంగధరునిదే యని చెఱఁగున నున్న నామాక్షరములే చెప్పుచున్నవి.

నీతి—రాణీ! సారంగధరుఁడు నీసౌధమునకు వచ్చినట్టు స్పష్టపడియెఁ గదా. అప్పుడొకవేళ మఱచినను మఱచి యుండవచ్చును.

రాజ—ఔ నౌను. నేర మెక్కడ వెలియగునో యన్నయావేగముచే మఱచియే యుండవచ్చును.

నయా—కాదు. కాదు. చిత్రాంగి వారాంగన కదా. వారాంగనా వ్యాపార మెల్ల వారికిం దెల్లంబె. కాఁబట్టి నాబుద్ధి కిట్లు తోఁచుచున్నది.

రాజ—అవహితుఁడనై యున్నాను.

నయా—

చ. జనవర! నీకుమారకుని చక్కఁదనంబును జూచిచూచి; య
మ్మనసిజుబారి కగ్గమయి; మానినియే తమిఁ దెల్ప; నొప్పమిన్
గనుఁగవఁ గప్ప దర్పకవికారము; పైఁబడి; యుత్తరీయమున్
గొన; విడి; పాపభీతి మదిఁగొల్పఁగ శీఘ్రము వచ్చె నమ్ముమీ.

రాజ—(చెవులు మూసికొని) శివశివా! ఎంత మాటాడితివి.

చిత్రాం—రాజా! ఈ దారుణ వాక్పారుష్యంబులు వినియు నాప్రాణములు పోకయున్నవి. విధాత నా హృదయమును వజ్రముతోనో; పాషాణముతోనో నిర్మించెఁగాఁబోలు. కాకున్న నేల శతధా భిన్నము గాకయుండును?

నీతి—(తనలో) ఈ నయార్ణవుఁ డాడినమాటలే సరియై యుండవచ్చును. కాని యీ చినాలి తన నాలికుచ్చు గచ్చువగలచే నృపాలుని హృదయమును లోఁగొనుచున్నది.

చిత్రాం—రాజా ! మీరును మీసచివులు నొక్కటియే. ఎల్లరును యువరాజ పదంబుననున్న సారంగధరునిపక్షమే యవలంబింతురు కాని యంతలపాంతల దాన నగు నా పక్షమేల యవలంబింతురు ? మీ రెట్లాహించినను సరియే. ఇంక నేను మాత్రము నలువురిలోఁ దలయెత్తికొని మెలఁగఁజాలను. శీఘ్రముగా దేవర కరవాలంబున నా శిరంబు నఱికి పరాభవదుఃఖమును జల్లార్పుఁడు. నన్ను మఱచి తమరు భార్యాపుత్త్రులతో సుఖింపుఁడు. (అని గోలుగోలున నేడ్చుచు రాజుపాదములమీఁదఁ బడుచున్నది).

రాజ—(తొట్రుపాటుతోఁ గన్నీరు తుడుచుచు) జీవితేశ్వరీ ! మలమల మఱుఁగుచున్న నా హృదయమును నీ యెత్తిపొడుపుమాటలచే మఱింత రగిలింపకుము. బహుజన పరిరక్షణ దక్షం బగునీ కౌక్షేయకం బెప్పుడు నబలాజన వధంబున కాలాయం పడ నేరదని యెఱుంగుము. నా విడిచి యడలకుము. కన్నీరు దుడిచికొనుము. ముఖకమలంబును వికసింపఁ జేయుము.

నయా—(తనలో) ఈమె కన్నీటివెల్లువ భూవల్లభు నుల్లంబు నజ్ఞానాంధకార సముద్రమున కీడ్చి వేసినది.

రాజ—సచివులార ! మీ రేమో న్యాయశీలు రనుకొంటిని. ఇప్పటి మీ పలుకుబడి నిబట్టి చూడ దేవియైన రత్నాంగివలన నేదియో మహోపకారమును బొందఁదలఁచి సారంగధరుని పక్ష మవలంబించి నారని నే నూహించెద.

మంత్రులు—(తమలో) శివశివా ! ఎంత మాట వినవలసివచ్చినది.

చిత్రాం—నాధా ! సత్యము. కాకున్న నీ ప్రోల వీరు న న్నేలయంతే యలుసు చేయుదురు ?

రాజ—మంత్రులారా ! మీ రాక్రూరునిపక్షమున లక్ష చెప్పినను శిక్షింపక మానను. రాజశాసనము ననుసరించి యీ యంతఃపురద్రోహిని గాలుసేతులు తప్పక నఱికించెద. మాఱుపలుకక నేఁటికిఁ గొలువువిడిచి మీరు మీ గృహములకుం జనుఁడు.

మంత్రులు—మహారాజ ! పరమార్థము పరిశీలించి పలికినమమ్ము లంచగొండుల మని యకారణంబ నికార మొనర్చితివి. పాప మేరూపమునవైన బయలు పడకమానదు. తమకపడక పశ్చాత్తప్తుఁడవై కొంతకాలము నిదానించుట మేలు. ఇంతకు

మిక్కిలి తెలుపవలసినది లేదు. పని వినియెదము. (అని నిష్క్రమించు చున్నారు).

చిత్రాం—(తనలో) మంత్రుల హితోపదేశమును ప్రభువు నిరాకరించునట్లు కావించితిని గదా. పిమ్మట నీ వృద్ధరాజు బుద్ధి యెటువోయి యెటు తిరుగునో. కావున నేఁడే సారంగధరునకు శిక్ష విధించున ట్లొనరింప వలయును. హృదయమా! సారంగధరునిఁ జూడఁగానే మఱల మోహాంధకార కూపమునఁ గూలెదవు సుమా. నీ కానీటుకాని కౌఁగిలింత యేటియూవలి గిలిగింత. ఇఁక నీవు జాగరూకత కలిగి తద్వినాశనమునకే యత్నింపుము (ప్రకాశముగా) నాథా! మ త్పరాభవకారి యగునాక్రూరుని బలుమాఱు స్తుతించుచున్నన చివులప్రోల వినుచుటుచితంబు గాదని యెుక్క విషయమును మనవి సేయలేదు.

రాజ—అవహితుఁడనై యున్నాను.

చిత్రాం—అట్లున న్నాక్రూరుండు బలాత్కరించి చనుచు "ఓసీ! చిత్రాంగీ! ముసలికిఁ జెలువ దొరకినను; గుజ్జుకుఁ గ్రొత్తవలువ దొరకినను విడుచుట దుర్ఘటము. కావున

చ. "జనకుని నొండురెండు దివసంబులలో వధియించి; తోడనే
నినుఁగొని రాజ్యభోగముల నింపెద నిప్పటికంటె హెచ్చుగా;
వనజదళాక్షి! నే నిటకు వచ్చినవార్తలు సుబ్బకుండ నీ
మనమున నుంచుకొమ్ము; చనుమానము మాపుము; పోయివచ్చెదన్"

అని మోహాతిశయంబునఁ బలికెను. మితిమీఱిన మోహము మనుష్యులచే నెట్టిదారుణకర్మమునైనఁ జేయించుటకు వెనుకఁదీయదు. దేవర కేమి ముప్పు వచ్చునో. నా వలనఁగదా యింతలు పుట్టినవి (అని కన్నీరు నించుచున్నది).

రాజ—(పండ్లు కొఱుకుచు) ఔరా! ఎంత క్రూరకృత్యమున కుపక్రమించినాఁడు. జీవితేశ్వరీ! చింతింపకుము. ఇంతకు వచ్చినతరువాత నా దురాత్ము నుపేక్షింతు ననుకొంటివా? నేఁటి నిశీథంబుననే ఘోరతరారణ్యప్రదేశంబునఁ గాలుసేతులు నఱుక నుత్తరు వొనరించెద. అచ్చట వేదనచేఁ బరితపించు నామాతృద్రోహి నేఘాతుకమృగమైన మ్రింగక మానదు.

చిత్రాం—ఒకవేళ నాయువుండి బ్రదికినయెడ

రాజ—వెఱ్ఱిదానా ! ఆ పిచ్చికుంటు మనల నేమి సేయఁగలఁడు ? (అని వేగవంతునిఁ జూచి) ఓరీ వేగవంతా ! నా మనోధనం బగుచిత్రాంగి సన్నిధినే సారంగధరునకు శిక్ష విధింపవలయును. నీవుపోయి తలారుల కిట్లు తెలుపవలయు.

వేగ—దేవా ! ఏమని.

రాజ—“ సారంగధరుం గట్టి వధ్యచిహ్నములతో మాసన్నిధికిం దోడ్కొనిరండు ” అని.

వేగ—దేవర యాజ్ఞాప్రకారము గావించెద (అని తనలో) పూజ్యురా లగుగౌతమీ ద్వితీయ యగుదేవిగారి కీదారుణసభావిశేషంబులెల్ల వివరించి మఱిచనియెద (అని నిష్క్రమించు చున్నాఁడు)

చిత్రాం—జీవితేశ్వరా ! మీ రేదిచెప్పిన నది యెల్ల సులభముగా నమ్మెడుస్వభావము గలవారు. ఇప్పుడు రత్నాంగి వచ్చి యేవియోకొన్ని కల్ల బొల్లులల్లి కన్నీటివెల్లు వలచేఁ బదపల్లవములం దడుపుచుఁ బుత్త్రభిక్ష పెట్టు మనిదీనాతిదీనంబుగాఁ బ్రార్థించినయెడ మీ మనసు కరఁగి తిరిగి పుత్త్రవ్యామోహంబున దిగకుండునా ?

రాజ—వాఁడు నాకు గర్భశత్రుఁడు గాని పుత్త్రుఁడా ?

చిత్రాం—రత్నాంగివలని చిరతరస్నేహ మైన యోజింప కుందురా ?

రాజ—దాని నిదివఱకే తెగఁగోసివేసితి నని నీవెఱుంగవా ?

గౌతమి—(తెఱలో) దేవీ ! ఊఱడిల్లుము. ఊఱడిల్లుము. మాహేశ్వర వరప్రసాదాతిశయంబున జనియించిన నీ తనయున కెప్పటికి నెుకహాని సంభవింపనేరదు. అతఁడు చెప్పినదంతయు సత్యము.

రత్నాంగి—(తెఱలో) అమ్మా ! గౌతమీ ! న్యాయాన్యాయంబులు పరికింపక కన్నతండ్రియే చిన్నికొమారుని మారణంబు సేయనున్నప్పుడే నెట్లూఱడిల్లి యుండఁ గలుగుదు.

చిత్రాం—అదిగో ! పూజ్యురా లగుగౌతమిని వెంటనిడికొని తనతనయుఁడు నిర్దోషి యని మొఱపెట్టుకొనుటకై రత్నాంగి వచ్చుచున్నది. నా పరాభవదుఃఖమును మఱువకుఁడు. వేయేల ? ఈచిత్రాంగియే మీకు నిజముగాఁ బ్రాణసమాన యైనయెడఁ దమహృదయము స్వజనంబు మీఁదికిఁ దిరుగకుండుటయే సాక్షి.

రాజ—దేవీ ! మాటిమాటికి నుపదేశింపవలయునా ? నీ పరాభవదుఃఖము నా పరాభవదుఃఖము గాదా ? నన్నుఁ జంపి నిన్నుఁ జేపట్టఁ దలఁచినద్రోహుఁడు నా కెక్క

డికుమారుఁడు ? అట్టి వానితల్లి నా కెట్టియిల్లాలు ? ఇట్టి యూల్లకట్టుమాట లాడి నా యుల్లంబును మఱింత వేధింపకుము.

(అప్పుడు రత్నాంగియు; గౌతమియుఁ బ్రవేశించుచున్నారు.)

గౌత—దేవీ! ఊఱడిల్లుము, ఊఱడిల్లుము. మాహేశ్వర వరప్రసాదాతిశయంబున జనియించిన నీ తనయున కెప్పటికి నొకహాని సంభవింపనేరదు. అతడు చెప్పిన దంతయు సత్యము.

గీ. పడఁతిరో! తొల్లి యుత్తానపాదవిభుఁడు
సవతిపలుకులు చెవినిడి ధ్రువకుమారుఁ
దొడలపైనుండి వెడలంగనడవ నతఁడు
కెడసెనే? యున్నతస్థితిఁ బడసెఁగాక.

అట్టి సుగుణనిధిని దండ్రి శిక్షించినను దైవము రక్షింపక మానఁడు. ఆధ్రువునిచందంబుననే నీనందనుండును బ్రహ్మానందస్థితిని బొంది మఱల నీకన్నుల కానందము గలిగింపఁగలఁడు.

రత్నాం—ఆ చండతరాటవి నేపుండరీకమైన మ్రింగకుండునా ?

గౌత—దేవీ ! అ ట్లనకుము. ఏసిద్ధుఁడైనవచ్చి రక్షించినను రక్షింపవచ్చును.

రత్నాం—అట్టి భాగ్య మీనిర్భాగ్యురాలికా లభించుట ? అమ్మా ! జీవితేశ్వరు శక్కడ ?

గౌత—ఇదిగో ! చిత్రాంగితో నీకొలువుకూటంబుననే కూరుచున్నవాఁడు. సన్నిధి కరుగుదము రమ్ము.

రత్నాం—ఆలాగుననే (అని గౌతమితో సమీపించి) ప్రాణేశ్వరా ! జయము, జయము.

రాజ—(పెడమొగము పెట్టుకొని గౌతమివంక మాత్రమే చూచి) పూజ్యురాలా! నీకు వందనము.

గౌత—రాజా ! నీకు స్వస్తియగుఁగాక.

రత్నాం—(తనలో) హా ! ప్రాణేశ్వరుఁడు నా మొగముఁజూచి మాఱుమొగము పెట్టుకొనియె. ఇఁకఁ జేయవలసినదేమి ? ఇంతకును గారణము చిత్రాంగియే కదా (ప్రకాశముగా) అమ్మా! గౌతమీ!

సీ. ప్రాణనాథుని కృపాపాత్రలై మిక్కిలి
వాసిని గాంచినవారు లేరె
వెలపూవుబోండ్లలోఁ గొలఁపుఁజేడెలకంటె
మేరగా మెలఁగినవారు లేరె
సవతులపట్ల మచ్చరమింత పూనక
కూరిమి మెయిఁ జూచువారు లేరె
పినతల్లులిండ్లకుఁ దనయులుచనుదేర
గారాబమున నేలువారు లేరె
అకట! గుణరాశియైన సారంగధరుని
మీఁద నొకటికిఁబదియాఱు మిషలుపన్ని
యినునకెగఁబోసి శిక్ష సేయింపఁ గడఁగె
యాత్మజప్రేమ విడిచి చిత్రాంగినేఁడు.

గౌత—దేవీ! చెప్పెడువా రెట్లుచెప్పినను వినియెడువా రైనను బరిజనపరివృతం బగు శుద్ధాంతంబున నింతటిదురంతకర్మంబు సారంగధరు నంతటినీతిమంతుఁడు పట్టపగ లెట్లుజరిపియుండునా యనువిషయముమాత్రము విచారింపఁదగినది.

చిత్రాం—(తనలో) ఈగౌతమి చెలిమిని దొలుతనే విడనాడుకొనుట మంచిదే యైనది (ప్రకాశముగా) పూజ్యురాలా! గౌతమీ!

ఆ. ఒరులకంటె ఘనత నొందఁగావలెనను
నాస మానసమ్ము నావరింపఁ
దనదునడత మఱచి ఘననీతివాక్యంబు
లాడ నీతిమంతుఁ డౌనె నరుఁడు.

అమాత్యద్రోహి యెంతనీతిమంతుఁడో యిప్పుడెల్లఱకుం దెల్లంబె. మీవలె భ్రాంతిపడి సారంగధరుఁ డేమో గుణవంతుఁడని యేమఱుపాటునఁ బరిజనులు తమతమ పనులకుం జనిరి. పలుపలుకులేల? అంతటి మానభంగము సంభవించినందుల కే

నూతనో కూలి ప్రాణంబులు విడువక యింకను మొండినై జీవించియున్నదాన. ఇసీ! నాబ్రదుకేల? కాలుపనా? (అని కన్నీరు నించుచున్నది.)

రత్నాం—(తనలో) ఓసిజెంతా! ఎంతటి కెత్తుకొంటివే (ప్రకాశముగా) అమ్మా! గౌతమీ! పెంప నోపినపినతల్లియని తప్పిపోయినపావురము నడుగం జనినతనయుం గామించి మర్యాదేతరప్రసంగంబు జరుప నదివినసహింపక లేచివచ్చుచుండ మచ్చరంబున నుత్తరీయంబు గొని; యంగంబునఁ గొన్నియంగమచ్చంబులు గావించుకొని; సదయం బగుతనిహృదయంబు నదయంబు గావించి; నందనుని నిందాస్పదుంజేసి; దారుణశిక్ష కగ్గ మొనరించినపరమఘాతుకురాలు; దుర్మార్గురాలు; తుచ్ఛురాలు; బిడ్డలులేని గొడ్డురాలు; పరమవంచకురాలు మఱొండైనఁగలదా? ఒక్కవారాంగన కల్లకూరిమిచూపి చెవికొఱికినమాత్రానఁ బరవశత్వంబుచెంది సత్యాసత్య పరిశీలనారహితుండై రూపనిర్జితమారుం డగుకుమారు కాలుసేతులు నఱికింపఁ గంకణము కట్టుకొన్నతండ్రు లెండైనఁగలరా?

గౌత—(తనలో) అహా! రాజులకుఁ జెవులేకన్నులు గదా.

రాజ—తల్లిం జెఱిపి తండ్రిని నఱుకనున్నమహాపాతకిం గన్న నిన్ను నీవే నిందించుకొమ్ము. ఇక్కడ నెవ్వరి నిందించెదవు?

చిత్రాం—(కోపముతో) రత్నాంగీ! ఎన్నెన్నియో వగల నన్నుదూఱుచు; నిక్కుచు; నీలుగుచు; విఱ్ఱవీఁగుచుఁ "గోడు కేమియు నెఱుంగఁడు; సాదుబిడ్డఁ" డని నేరపు మాటలఁ దేలఁబలికి చక్కట్లు దిద్దుచుంటివా? ఎంతటి నంగనాచివే. ఇచ్చట ప్రేల్లసందుల జాఱునంతటి యంజేద లెవ్వరును లేరు. ఊరక పెద్దటికాలు పచరించి వాదులాడకుము. నీ యీబజాఱిరంతు లెవ్వరు మెత్తురు? పిన్నతల్లి నంటినచెన్నఁటి నోర వ్రేలిడఁ గఱువఁజాలని పిన్నపాపఁడా? చాలుఁజాలు. బాలుండు బాలుం డని తేలనాడుచుంటివి కాని యాదుశ్శీలుండు నాపాలికి వచ్చి సలిపినదుష్కృత్యము నెంచకున్నావు. ఔరా! ఎవ్వరును గాశికిఁ బోయినసుద్దులే ప్రకటింతురు కాని నడుమ చేసినదోసంబు లెంచరు కదా.

గౌత—(తనలో) అంతరు వెఱుంగక యీసంతమెఱుఁగులాఁడి యెంతనీచముగాఁ బ్రసంగించుచున్నది!

రత్నాం—(తనలో) ఈచినాలి నాలిగాఁ గొనిమేలుపడినభూపాలు ననవలయుం గాని యొరుల ననవలసినపని లేదుఁ (ప్రకాశముగా) ప్రాణేశ్వరా! వారాంగనలం జేరఁ దీసినవారు లేరా? వారల కపారధనంబు లిచ్చినవారు లేరా? నీవలె నెవ్వరైన

లంజియమాటలు నమ్మికొమరుని నతికికొనిరా? ఇ దేటిదొరతనము? ఇ దేటిన్యాయము? కాసున కాసించి; లజ్జనుబరిత్యజించి; కుంటివానికిని; గ్రుడ్డివానికిని; గూనివానికిని; గుష్ఠురోగికినిగూడ నడువీధి నొడలమ్ముకొనువారకాంత కుమారుంగామించె నన నేమివింత? వేశ్య కేటి వావివరుసలు? తమకపడక చక్కగా విచారింపుము.

గౌత—(తనలో) చిత్రాంగి వాగౌషధ మీతని తలకెక్కి యాడించుచున్నప్పు డెవ్వరేమి చెప్పినను బ్రయోజనము లేదు. కామాతురులు పరవశాత్ములు గదా. అయినను నాశక్తికొలంది బోధించిచూచెద (ప్రకాశముగా.)

ఆ. ఇచ్చకంబు లాడ నిటువంటి వెలవాలు
గంట్ల వేనవేల గడనసేయ
వచ్చుఁ గాని యట్టి వరగుణాకరుఁ బుత్త్రు
గడనసేయలేవు పుడమిఱేఁడ!.

రాజ—చేయ రానినేరమును జేసినయామహాపాతకుని మీరు లక్షచెప్పినను శిక్షింపక మానను. వాఁడు నాప్రాణములకే యెసరు వెట్టఁదలఁచినాఁడు. ఇట్టివాఁడు నాకు మారకుండు గాని కుమారకుండు గాఁడు. అదియునుగాక నేరము చేసినవాఁడు బొట్టె యైననుసరే. చుట్టమైనను సరే. దండించుట ధరణీశులకుఁ గర్తవ్యము. కాఁబట్టి నేఁటి నిశీథంబుననే వాని కాలు సేతులు నఱికించి తెప్పించి చిత్రాంగికి నేత్రోత్సవంబు గావించెద.

చిత్రాం—(తనలో) నాకోరిక యెంతత్వరలో ఫలించిన నంతసంతసించెద. వీర లెన్నికాలులు ప్రేలినను లక్ష్యముచేయక యూరకుండెద.

గౌత—ప్రభువా! నేఁటి నిశీథముననే? వంటయింటి కుక్కుటమును సహితము కొన్నాళ్లు చూడకుండఁ గోసివేయరు గదా. ఇ దేమి యన్యాయము? మోహాంధుండవై కటికవాఁడుసహితము పూననివ్యాపార మవలంబించు చున్నావు. కొన్నాళ్లు తాళుము. తథ్యము బయలుపడును.

రాజ—మాశాసనము ననుసరించి యెంతమాత్రము తాళము.

రత్నాం—ప్రాణేశ్వరా! రాచసిరు లింతటితోఁ జాలు. కోడలును; నేనునుంగూడఁ జనియెదము. అడవులకైనఁ బంపుము. ఆకలము లేరికొని తిని బ్రదికెదము.

రాజ—మాశాసనంబును వీసంబేని యతిక్రమించువారము కాము. నీవేమిపలికినను నాతోడుసుమీ. అంతిపురంబునకుం జనుము.

రత్నాం—(తనలో) ప్రాణేశ్వరు నెంతప్రార్థించినను ప్రయోజనము లేదు. ఇఁక నేమి గతి?

చ. ఎవనిని జూచికొంచుఁ దను వీగతి నిల్పితి; సర్వభాగ్య మే
నెవనికతంబునం గనఁగ నెంచితి; దుఃఖము లెన్ని వచ్చి హృ
ద్వివరము నాశ్రయించినను వీసము లక్ష్యము సేయనైతి నే
నెవని హితోపదేశమున; నీశ్వర! యట్టికుమారు మ్రింగెదే?

(ప్రకాశముగాఁ గన్నీటితో నెలుఁగెత్తి) హాకుమారా! సారంగధరా! హృదయ పద్మాధిష్ఠిత సారంగధరా! ముఖకమల వినిర్జిత సారంగధరా! దైవము నేఁటితో నీకును నాకును ఋణానుబంధమును దీర్చెనా?

(తెఱలో సారంగధరుఁడు) అమ్మా! ఊఁఅడిల్లుము. ఊఁరడిల్లుము. మఱియ మెన్నటి కైన నున్నదియే. నా విధివిపాకంబున నిప్పుడు సత్యదేవత మరుఁగువడినను నిలుకడ మీఁద వెలువడక పోదు. ప్రస్తుతము మాతృద్రోహి యనిపించుకొనవలసి వచ్చెఁ గదాయని మాత్రము విచారించుచున్నాను.

చిత్రాం—(ప్రభువుతో జనాంతికముగా) అదిగో! తలారులాఘాతుకునిం గొని వచ్చు చున్నారు. మీరు శీఘ్రముగా శిక్ష విధింపవలయును.

అప్పుడు ఘటక వక్రచిత్తులతో సారంగధరుఁడు
ప్రవేశించుచున్నాఁడు.

వక్ర—ఓరీ ఘటకా! కాలుసేతులు నఱికినతరువాత మనుష్యుఁడు బ్రదుకునా?

ఘట—ఓరీ వక్రచిత్తా! నీ కీవెఱ్ఱియేమి? మూఁడువంతులు బ్రదుకఁడు. ఒకవేళ నా యువుండి బ్రదికినను నట్టివాఁడు చచ్చినవానితోడనే సమానము.

వక్ర—కటకటా! జేసేఁడుపొట్టకై జారశిఖామణి యగుధారుణీశ్వరుకడఁ గొలువు కుదిరి శూరశిఖామణి యగుసారంగధరుని హింసింపవలసి వచ్చెఁగదా, ఓకదుష్టా! నీవవయవములకు దొరవై నరులచే నెట్టినీచాతినీచకర్త లైనఁ జేయింతువుగదా, ఔక్క మాకేకాదు. సర్వసంగపరిత్యాగు లగుయోగులకును నీవు గర్భశత్రుడవే.

ఘట—ఓరీ వక్రచిత్తా; ఇంతమందిని జంపితిని గాని యెప్పుడు నాహృదయమున జాలికలుగలేదురా. అదేమో కాని యీయనపట్ల సదయం బగుచున్నది.

వక్ర—ఓరీఘటకా! నాకుఁ గన్నీరు వెల్లువలై పాఱుచున్నది చూడు. మన మేమి చేయఁ గలము. పాపపుణ్యములు రెండును భూపాలునివే. ఈ యువరాజును గొలువుకూటమునకుఁ దీసికొనిపోవుదము రమ్ము.

రత్నాం—అమ్మా! గౌతమీ! నీలిచల్లడంబుల డంబు క్రొత్తచీఁకటులు గలిగింపఁ; గోరమీసంబులపైఁ గోపదేవత తాండవింప; మృత్యు దంష్ట్రంబులంబోలు కరవాలంబులు భుజాగ్రంబుల మెఱయ; గదాదండంబులు కేలంగ్రాల; నిదిగో! తలారులు కుమారుని వధ్యచిహ్నంబులతోఁ దోడ్కొని వచ్చుచున్నారు, నే నెట్లు చూడఁ గలుగుదు. హా కుమారా! సారంగధరా! (అని మూర్ఛిల్లుచున్నది)

గౌత—(శీతలోపచారములను జేయుచున్నది)

(సారంగధరుఁడు తలారులతోఁ బ్రవేశించి) తండ్రీ! నమస్కారము.

రాజ—ఓరీ దురాత్మా! నేను నీకుఁ దండ్రిని గాను. నీవు నాకుఁ బుత్రుఁడవును గావు.

సారం—తండ్రీ! సత్యాసత్యము లరయకుండ నాయెడఁ దమ కంతయాగ్రహ మేల కలుగవలయు?

రాజ—ఛీ! మాతృతల్పగా! పితృద్రోహీ! అన్నియు నరసినారము. పిట్ట కనిమిష పెట్టుకొని చిత్రాంగిసౌధముం జొచ్చి యామెను బలాత్కరించి పాఱివచ్చితి వని మేమువిశ్వసించినారము.

సారం—తండ్రీ! అట్లుకాదు. ఆమె బలాత్కరింపఁ బాఱివచ్చితి.

రాజ—నీ యుత్తరీయమే సత్యమును వెలిచేసినది. ఛీ! నీమొగము చూడరాదు. నన్ను గూడఁ జంప శపథము చేసితివఁట, నీ వెంతకైనం జాలుదువురా.

సారం—శివశివా! (అని చెవులు మూసికొని తనలో) జాయమాటలే న్యాయం బని నమ్మి తప్పెఱుంగనినన్నుఁ దండ్రియే దండింపనున్నప్పు డింక నేఁజేయవలసినదేమి? అయ్యో? నా యవస్థఁ జూచి తల్లిగారు మూర్ఛిల్లిరి గదా.

చిత్రాం—(తనలో) రక్తమాల్యాంబర ధారియైన సారంగధరునిఁ జూడఁ గలిగితి. ఇప్పుడుగదా నాకు నేత్రోత్సవము. ఓరీ! దిక్కుమాలిన సారంగధరా! నా కోరిక కంగీకరింపక యిట్టివినాశంబును దెచ్చికొంటివి గదా.

గౌత—(తనలో) ఓమోసములమారి చిత్రాంగీ! ఇప్పుడు నీకన్నులు చల్లఁబడినవా? నీ కడుపునఁ బాలువోసి నట్లున్నదిగదా. (ప్రకాశముగా) దేవీ! లెమ్ము. ప్రభువు తీరుపు చెప్పుచున్నాఁడు. ఇఁకఁ జూడఁబోయి చూడఁబోయి కుమారుని జూడఁ బోవుకదా. కన్నకడుపు గావున నిప్పుడే యొకసారి కన్నారఁ జూచికొనుము.

రత్నాం—(మూర్ఛఁదేఱి సారంగధరుని విలోకించి పరవశయై) హాకుమారరత్నమా! బహురత్న భూషణ విభూషితంబు లగునీబాహువల్లరుల ముప్పిరిఁద్రాళ్లం గట్టినవా రెవరు? సారంగమదశ్రీ రమ్యం బగునీశరీరంబునఁ గెందూళి గ్రమ్ముటకుం గతం బేమి? సిబికావతంస విరాజితం బగునీచరణసరోజాతంబుల కీ త్రొట్రుపా టేల కలిగె? చంపకదామంబులచే సొంపు నింపెడునీకురు లేల జీఱాడుచుండె? ఈ కరవీరదామంబులెచ్చటివి? నీ కీరక్తవస్త్రంబు లెవ్వరలంకరించిరి? కడుపు దరికొన్ని పోవుచున్నది. ఎట్లోర్తురా తండ్రీ!

చిత్రాం—(రాజుతో జనాంతికముగా) రత్నాంగి తన కరుణారసగ్రంధము విప్పినది. తమకు జాలి పుట్టునేమో.

రాజ—(మఱల జనాంతికముగా) ఈవిషయమున జాలి నిదివఱకె నిర్మూలనంబు చేసితిని. కన్నకడుపు గావున దుఃఖావేశ పరవశత్వంబునఁ బ్రేలుకొను దానితోడి దేమి?

గాత—దేవీ! నీవెఱుఁగని దేమున్నది? ఊఁఅడిల్లుము - ఊఁఅడిల్లుము.

సారం—అమ్మా! నా విధి కెవ్వ రేమి సేయఁగలరు? ఊఁఅడిల్లుము.

రాజ—ఓరీ తలారులారా! మా యాజ్ఞ వినుండు.

తలా—సామీ! చేతులు కట్టుకొని యున్నాము.

రాజ—“మాతృద్రోహము చేసిననేరమునకై సారంగధరుని కాలుసేతులునఱుకఁ బ్రభువుశాసించె” నని వీధివీధులం ద్రిప్పుచు సాటింపవలయు.

రత్నాం—అయ్యో! ఎంతకష్ట మెంత కష్టము. రత్నసింహాసనాసీనుఁడై రాజ్యము చేయఁదగినరాజకుమారునా గుడికి వేఁటపోతును దీసికొనిపోవునట్లు వీధివీధింద్రిప్పుట? హా కుమారా! కన్నతండ్రీ! ఎన్నెన్నియో నోములు నోమి; కన్నకన్న వేలుపుల కెఱఁగి; నిన్నుఁగని; యిన్నినాళ్లును బెంచుట చిత్రాంగీనామక మహామారిణీదేవత కప్పగించుటకా? అయ్యో! నా ప్రాణంబు లింకను బోకున్నవి.

సారం—అమ్మా! ఊఁఅడిల్లుము. ఆ విషయమున వేఁటపో తెంతదోషియో; యీ విషయమున నేనును నంత దోషినే.

రాజ—తలారులారా! తరువాత జరుపవలసిన విధానము వినుండు.

తలా—దేవా! ఆజ్ఞాపింపుఁడు.

రాజ—అట్లు సాటించి నేఁటి నిశీధసమయంబుననే కాలుసేతులు నఱుకునది.

చిత్రాం—అట్లు కాదు. నఱికి మాకుఁ జూపింపవలయు.

తలా—దేవా! దేవీ! తమ యాజ్ఞాప్రకారము గావించెదము.

గౌత—(తనలో) ఔరా! వెలయాలి చలపాదితనము!

రత్నాం—(కన్నీటితో) హా జీవవాయువులారా! ఇటువంటివజ్రకఠినమైన మాటలు వినియు మీ రింకను శరీరంబువిడిచి యేల తొలఁగిపోకున్న వారు? హా కుమారా! సారంగధరా! చళుక్యకుల పావనుండవై ప్రజలఁ బాలింతువనుకొంటిఁ గాని యిట్టి దుర్దశ సంప్రాప్త మగునని కలనైన నెఱుంగనైతి. ఆపన్నజనరక్షణ ప్రశస్తంబు లగునీహస్తంబులు తలవరుల కఱుకు కరవాలంబుల కెరగా నొసంగవలసి వచ్చెఁగదా. హా తనయా! నావంటి నిర్భాగ్యురాలికిఁ బొడమక మఱియెవ్వతెకైనం బొడమిన నీ కిట్టిదారుణదండనంబు సంభవింపదు గదా. కోడలిఁ గుముద్వతి నేమని యూఱడింతును?

సారం—(తనలో) అయ్యో! ఈమె కుముద్వతిపేరు స్మరణకుఁదెచ్చి నాహృదయమునకు దుఃఖము గలిగించుచున్నది. హా హృదయేశ్వరీ! మద్విరహంబునకు సహింపఁజాలక నీవు తప్పక ప్రాణములు విడిచెదవు. అ ట్లెన్నటికిం జలుపకుమా (ప్రకాశముగా) అమ్మా! ఊఱడిల్లుము. శరీరము లనిత్యములు. లోకసుఖంబులు శోకమూలంబులు. జననమరణంబులు దేహధారులకు స్వభావసిద్ధంబులు. ఇంతయు నెఱింగి దుఃఖంబును మఱువుము. సత్యము నెన్నటికైన సర్వేశ్వరుఁడు బయలు పఱుపకమానఁడు. కావునఁ బ్రభువు పశ్చాత్తప్తుఁడగుకాలమువచ్చువఱకు నోరిమి వహించి దినంబు లెట్లెట్లో నెట్టుచుండుము, నన్ను మఱువుము. సపత్నియెడ ననువర్తనగలిగి ప్రవర్తింపుము. (అని గౌతమివంకఁ జూచి) అమ్మా! గౌతమీ! నీ భర్తురా లగుకుముద్వతితో నా పలుకులుగా నిట్లుపలుకుము.

గౌత—కుమారా! ఏమని.

సారం—

చ. "చెలువరొ! నిన్నుఁ గౌగిటను జేర్చుకరంబులు; నీవు భక్తిఁబెం
పలరఁగ నొత్తుపాదములు; నయ్యకు నర్పణ మాచరించితిన్;
బులుఁగులఁ బెంచినట్టియఘమున్; మఱి పోవఁగ రానితావులన్
మెలఁగినపాతకంబు నను మేకొనుటన్ వగఁ గుందఁబోకుమా.

గౌత—కుమారా! ఇంతకన్న నీయందు మఱియొకదోస మేమున్నది? తరువాత.

సారం—

చ. విరహముచే శరీరమును వీడక; లోకసుఖంబులెల్లన
స్థిరమని విశ్వసించి; యొకదివ్యమఠంబునఁ జేరి శాంతవై;

పరము ; నిరంజనున్ ; సకలపాపవిమోచను నెమ్మనంబునన్
స్మరణ యొనర్చికొంచు దివసంబులు నెట్టుము మానినీమణీ. అని,

గౌత—కుమారా! నీ నుడివినచొప్పునఁ దప్పక చెప్పెద.

సారం—(తండ్రివంకఁ జూచి) తండ్రీ! మృత్యుముఖంబునకుఁ జనుచుంటిఁ గావున నా యెడ నాగ్రహంబు విడువుము. నాకై దురపిల్లెడు నా తల్లిని మఱింతదుఃఖ పెట్టకుము. మఱియు నా కొక్కవరముఁ బ్రసాదింపవలయు.

రాజ—అదియెట్టిది?

సారం—గీ. కాలుసేతులుమాత్రమే ఖండనంబు
సలుప విధియించి యఱచాపు చంపుకంటెఁ
దలనె నఱికింపుమయ్య యుత్తలము దీఱ
నీ కుమారునిపై నింత నెనరుపూని.

రాజ—ఓరీ దురాత్మా! మేము తొలుత చేసినశాసనంబును మఱల మార్చువారము కాము. (అని తలారులం జూచి) ఓరీ తలారులారా! ఈ ద్రోహి మొగంబు చూచినఁకొలది నా మొదలు బగ్గున మండుచున్నది. వీనిని శీఘ్రముగాఁ దోఁకొని పోయి మీ పనిని మీరు నిర్వహింపుఁడు.

తలా—దేవర యాజ్ఞాప్రకారము గావించెదము (అని సారంగధరుని దీసికొని పోవుచున్నారు.)

రత్నా—(కుమారునిఁ గౌఁగిలించుకొని) హా కుమారా! హా సారంగధరా! కన్న తండ్రీ! ఇన్నిదినంబులును నిన్నుఁ గొండగాఁ జూచికొని సర్వదుఃఖంబులు మఱచి యుంటి. ఈ విట్టులయిన నే నెట్లుప్రాణంబులు నిలుపుదు? హా పుత్రా! నేనును వచ్చెద. తోకొనిపొమ్ము. ఈవు లేనిబ్రదుకు నా కేమిటికి? (అని మూర్ఛిల్లుచున్నది.)

ఘట—ఓరీ వక్రచిత్తా! ఈయమ్మ మూర్ఛదేఱకముందే మనము యువరాజుం దోడ్కొని పోదము.

వక్ర—అలాగుననే (అని సారంగధరునిఁ దీసికొనిపోవుచున్నారు)

రాజ—పూజ్యురాలా! గౌతమీ! మూర్ఛఁ దేఱకముందే యీమెను మా సన్నిధినుండి తోకొనిపొమ్ము.

గౌత—రాజా! నీయాజ్ఞాప్రకారము గావించెద (అని రత్నాంగిని దోకొనిపోవు చున్నది)

వక్ర—(సారంగధరుని దోకొనిపోవుచు) ఓయీ సారంగధరా! ఇటువంటి ఘోర విపత్తు సంభవించినను నీహృదయంబు చలింపకుండుట మిగులనాశ్చర్యముగా నున్నది. కతంబేమి?

సారం—నా నిర్దోషిత్వమే నా హృదయమునకుఁ దగినధైర్య మొసఁగి మరణదుఃఖ మును మఱపునకుఁ దెచ్చుచున్నది.

ఘట—యువరాజా! నీకు నెకవేళ మరణము సంభవించినను నీ మరణము గానంబు సేయుచుఁ బ్రాణంబులు విడుచురాయంచ మరణంబును బురణించును గాక.

వక్ర—ఓరీ ఘటకా! సౌధాగ్రములనుండి పౌరనారీమణులు సారంగధరుని దుర్వా రతరావస్థను దలఁచి వేఁడికన్నీటిదార లెట్లుకురియించుచున్నారో చూడు.

ఘట—ఓరీ వక్రచిత్తా! మనము నిజముగా నీరాజమహేంద్రపుర కల్పవృక్షమును నఱుకుచున్నామురా.

వక్ర—సందేహ మేమి? చిత్రాంగి నఱికినకాలు సేతులు తనకుఁ జూపవలె నన్నదిగదా. దీని చలపాదితనము కాల. కూరగా వండించునా యేమి?

ఘట—కాదు. కాదు. రత్నాంగి మనకులంచమిచ్చి కుమారుని విడిపించుకొనునని.

వక్ర—ఇసీ! ఇట్టిపని మనయింటికుక్కకైనను లేదు.

ఘట—ఓరీ వక్రచిత్తా! మన మాలస్యము చేసినయెడ నావల చిత్రాంగి నిప్పులు కురి పించును. కాఁబట్టి మనపనిని మనము నెఱవేర్తము రమ్ము.

వక్ర—రాజశాసనము దాటఁగూడనిది గదా. సారంగధరా! రమ్ము (అని తీసికొని పోవుచున్నారు)

రాజ—ప్రాణేశ్వరీ! నీ పరాభవదుఃఖము చల్లారెనా?

చిత్రాం—ప్రాణేశ్వరా! ఇంతట తీరెనా? రత్నాంగీకుముద్వతులు నామీఁద నేమి కుట్రలు వన్నుదురో.

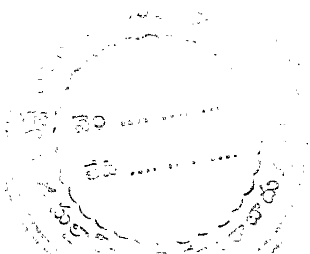
రాజ—రాజరాజనరేంద్రుం డొరులకుట్రలకు లోనై మోసపోవునంతటి మూర్ఖుఁడు కాఁడు. ఆచింత దక్కుము.

గౌత—(తెలఁ జిమ్ముకొనుచుఁ బ్రవేశించి) హారాజా! ఎంతకష్ట మెంతకష్టము.

రాజ—అమ్మా! అదియెట్టిది?

గౌత—

గీ. వరుని దురవస్థవిని కుముద్వతి శరీర
మటమటించుచు గౌతమి కప్పగించె

చిత్రాం—కుముద్వతి కడ తేఱెనా?

గౌత—మ ఱేమి?

చిత్రాం—మేలు కుముద్వతీ! మేలు. మాతృద్రోహిభార్య యని బ్రదికియున్నంత కాలము నిందఁబడుటకంటె శరీరమును గోదావరికి సమర్పించుటయే యుత్తమకృత్యము.

రాజ—(తనలో) హాకోడలా! ఆనీచునికతంబునఁ గదా నీ కిట్టిదుర్మరణంబు సంభవిల్లినది.

గౌత—రాజా! అనంతరము వినుము.

రాజ—అమ్మా! అవహితుఁడనై యున్నాను.

గౌత—

కోడలి యవస్థ కెంతయుఁ గుందికుంది
యల్లరత్నాంగిదేవి తా నట్లచేసె.

రాజ—మంచిపని చేసినది. ఆమెపై ననురాగ మింతకుఁబూర్వమే వదలికొనినారము.

చిత్రాం—(తనలో) ఇక్కడకుఁ దొడుసువాసినది. ఇంక రాజునకు గాజులుతొడిగించి యీ రాజ్యమంతయు నిష్కంటకముగా నేనే పాలించెద.

గౌత—రాజా! ఇంక నేను మా గురునాశ్రమంబునకుఁ జనియెద.

రాజ—అమ్మా! అప్పుడప్పుడు దర్శనము దయసేయుచుండుఁడు.

గౌత—నీ కోరిక కే నంగీకరించితి (తనలో) ఇంక నేను వాహాతకబాంధవ్యులపై నొకకన్ను వైచి ప్రచ్ఛన్నముగా నుండెద (అని నిష్క్రమించుచున్నది)

రాజ—వేగవంతా! సాయంతన మగుచున్నది. అంతిపురికిం దారి చూపుము.

వేగ—దేవా! దేవీ! ఇటు. ఇటు.

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.)

ఇది చతుర్థాంకము.

శ్రీరస్తు.

కుముద్వతీ సారంగధరము.

పంచమాంకము.

ప్రదేశము—పురవీథి.

[కోరకుఁడను భటుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.]

గీ. దుష్టు లోకనాంతకాల ముద్యోగులగుచుఁ
బలువురను యోగ్యతములను బాధపఱిచి
సుదకుఁ దమదౌష్ట్య మొకనాఁడు సుబ్బఁగానె
దిక్కుమాలినచావు నొందెదరుగాదె.

(దుఃఖముతో) హా ప్రభువులారా! హాహతకబాభ్రవ్యులారా! మీ రెచ్చటికిఁ బాఱిపోతిరి? ఎందుఁ డాఁగితిరి? మీ దురంతమే మిమ్ముల నింతకుం దెచ్చినది. అయ్యో! మీరు చేసినదుష్కృత్యము లిన్నియు నన్నియు నని వక్కాణింపవలను లేదుగదా. చిత్రాంగి దుర్బోధనల విశ్వసించి సత్యఋషి యగుసారంగధరుని దుర్వ్యసనంబునందింపి మీ మీ కోరికలు ఫలింపనికతంబున నాతనికిఁ జెప్పరాని ముప్పు గలిగించితిరి. ఆపాపపుఁజిత్రాంగి ప్రాపు నొంది గర్వంబున నుత్తమోత్తములగునయార్ణవనీతిజ్ఞులను జేరనకుమాత్రము మంత్రులనుగా నుంచి తత్పదంబుల నాక్రమించుకొంటిరి. అచ్చికబుచ్చికమాటలాడి చిత్రాంగి నొప్పించి సేనలం దోలఁగించి భిల్లుల నెసకొలిపి యూళ్లుదోపించి మీ లోగిళ్లు నిండించుకొంటిరి. దారులు గొట్టించి బాటసారుల నలంచితిరి. నారులం జెఱపట్టి సంసారుల హోరున నేడిపించితిరి. ఇంతకాలమునకు మీపాపము బద్దలయినది. మీ రాపతివ్రతాశిరోమణి యగువిప్రాంగనను జెఱపట్టుటచేఁ గదా భగవతి యగుగౌతమి కాగ్రహము వచ్చి నయార్ణవనీతిజ్ఞులఁ బురికొలిపి మీ సౌధంబుల ముట్టడింపించినది. కాఁబట్టియే సారంగధరునివిషయమున మీకును జిత్రాంగికిని జరిగినరహస్యలేఖలు బయలుపడినవి. ఇంక నెందుఁ బోఁగలరు? మీకు మరణమే శరణము. ఓదిక్కుమాలిన

చిత్రాంగీ! గడనచెలి వగునీగడుసుఁదనమే నిన్నింతకుం దెచ్చినది. నీ వాసేనలఁ దోలఁగించుటం జేసి చలపట్టి దండనాధులందఱు పూర్వసచివుల నాశ్రయించి సమయముకని పెట్టి మా ప్రభుగృహంబుల ముట్టడించిరి. అంతతో నంతయుబయలుపడినది. ఇసీ! పడకటిల్లే ప్రాణాధారము చేసికొనుపడపుఁజెలికిఁ బరిపాలనాక్రమం బెట్లు తెలియును? పెంటి డేఁగలచేఁ బోషింపఁ బడెడుడేఁగపోతులరీతి విటులన వేఁటాడెడువిటకత్తియలచేఁ బోషింపఁబడు బోగంపుఁబోతులారా! ఏపనిపాటులులేక నిద్రాకలహంబులచేఁ గాలంబు పుచ్చెడుసోమరిపోతులారా! పరభాగ్యోపజీవులారా! మిమ్ములఁ దలఁచికొనిన జాలి గదురుచున్నది. మీ కాసాబంతులు; మీసాల మెఱుఁగులు; వేసాల పసలు; వాసన గందాలుఁ; జీనా యద్దాలుఁ; జిమటా పనులుఁ; జీనాంబరాలు నేఁటితో నీటఁగలసెనుగదా. మఱచినమీజాతిధర్మమును మఱలఁ దలఁపునకుఁ దెచ్చికొనవలసివచ్చినది. రాజ్యమును వాహతక బాభ్రవ్యులును; రాణివాసమును మీరును జిత్తమువచ్చినట్లు ధ్వంసము చేసితిరి. ఇప్పటికి మీ రాజభోగములన్నియు మన్నునం గలసినవి. ఇఁక నెందైనఁ బాఱిపోయి మఱియొకతావు చూచికొనుఁడు. అయ్యో! నా యీతలపోతల కవకాశంబు లేదు. నే నిచ్చటఁ దడయరాదు. రాజభటు లెవ్వరైనఁ జూచి నన్నానవాలు పట్టి పట్టుకొందురేమో. ప్రభువుల యానతి కావున జరిగినదంతయుఁ జిత్రాంగికి వినిచి యిదివఱకు చేసినమహాపాతకంబులు వోవుటకై జగత్క్రమలం బగుశ్రీవారణాసీనగరంబునకుఁ బాఱిపోయి విశ్వనాధుని సేవించుచు బిచ్చమెత్తుకొని బ్రదికెద (అని పాఱి పోవుచున్నాఁడు)

ఇది ప్రవేశకము.

శ్రీరస్తు.

కుముద్వతీ సారంగధరము.

పంచమాంకము.

రాజరాజనరేంద్రుఁడు వేగవంతుఁ డనుకంచుకితోఁ బ్రవేశించుచున్నాడు.

ప్రదేశము—రాజభవనము.

రాజ——ఓరీ వేగవంతా! పాదుకలు మోయువాఁడును; బాకము చేయువాఁడును దుదకు వాకిలి తుడుచుదానియుఁగూడ నన్నలుసుచేసి నా మాటవినిపించుకొనక యున్నవారు.

వేగ——ప్రభువా! ఇది యెవ్వరిదోసము?

రాజ——ఆఁడుదానిచేత నధికారమంతయు నిడి యాఁడుదానివలెఁ గూరుచున్న నాయదియే.

వేగ——ప్రభువా! గడచినగాధలను ద్రవ్వుకొనుటవలన నేమి ప్రయోజనము?

రాజ——ఓరీ! నిజము చెప్పెద. ఇప్పుడు చిత్రాంగి నాయెడఁ గలతొంటిప్రేమాతిశయమంతయు దూరచేసినది సుమా.

వేగ——(తనలో)

ఆ. వృద్ధుఁడైనజీవవిభునిఁ గులస్త్రీలె
యెవగింతు రనఁగఁ ద్రోవఁగాచి
విటులకొఱకు వెదకు వేశ్య యీనరపాలు
నలుసు చేయు టొక్కయబ్బురంబె

(ప్రకాశముగా) మహాప్రభూ! ఏలినవారు ప్రాణంబు ప్రాణంబుగా మన్నించు చిత్రాంగి; అఱచేతిలోని నిమ్మపండువలెఁ దమచేగారవింపఁబడు చిత్రాంగి;

లోకమునం గలసమస్త ప్రశస్తవస్తువులకంటె మిమ్ములనే ఘనముగాఁ జూచికొను చిత్రాంగి; మి మ్మెడఁబాసినప్పుడు విరహవేదనచే నన్నపానాదులు వర్జించి మీకై పలవించుచిత్రాంగి; వారాంగనయయ్యుఁ గులాంగనలందలపించు పాతివ్రత్యంబున వెలయుచిత్రాంగి; అమాయకహృదయ యగుచిత్రాంగి; సత్యసంధురా లగు చిత్రాంగి; తమయెడఁ గలుగు ప్రేమాతిశయమంతయు దూరము చేసెనా ?

రాజ—(తనలో) ఓహో! నా బ్రదుకు వీనికిని హాస్యాస్పదముగా నున్నది. (ప్రకాశముగా) తొలుతఁ జిత్రాంగి యట్టిదియనియే భ్రమపడితిని జూమా. ఇప్పుడు నే నేమిపలికినను నా పలుకులకు భిన్నార్థములు కల్పించి యధిక్షేపింప మొదలుపెట్టినది. ఎప్పుడైన నే నత్యంతప్రేమాతిశయంబున మాటలాడఁబోవ నది కూసము విడిచినకాలపన్నగమువలె మండిపడుచుండును. సర్వదా వాహతకబాభ్రవ్యులతోఁ గొలువు సలుపుచుండును. వారి ప్రోత్సాహంబుననే వెచ్చ మెచ్చుగునని చిత్రాంగి సైన్యమును దీసివేసినది. వలదనినందులకుఁ బ్రాయశ్చిత్తముగా నాకడ నుపచారము చేసెడుపరిమిత పరిజనమునుసహితము తగ్గించినది. యోగ్యులఁ దొలఁగించి నీచాతినీచుల రాజకీయోద్యోగులఁ గావించినది.

వేగ—దేవా! ఏలినవారు పూలవగాల యనుకొన్నదిప్పుడు కాలసర్ప మగుట కాలవశము గాని మఱియొకటికాదు.

రాజ—అట్లనకుము. ఇదియంతయు నీచజాతిం దెచ్చి రాచజాతిం జేర్చినమహాపాతక ఫలము.

వేగ—(తనలో) ఓ వెడఁగు ఱేఁడా! ఈ వివేక మారంభమున నేమయినది (ప్రకాశముగా) దేవా! దేవర సెలవిచ్చినది సత్యము.

రాజ—సారంగధరుని హింసించిననాఁటంగోలె నయార్ణవనీతిజ్ఞులు నాయెడ ననూయాపరులై ప్రవర్తించుచున్నారుసుమీ.

వేగ—(తనలో) ఒక్క నయార్ణవ నీతిజ్ఞులుమాత్రమే కాదు. ముసలిన నూపిరిగలవారెల్లరును.

రాజ—చిత్రాంగిచే విడువఁబడినదండనాథు లెల్లరును వారిదండఁజేరి యేవియో కుట్రలు పన్నుచున్నవారఁట.

వేగ—ఇది కింవదంతి కాని మఱియొకటికాదు.

రాజ—మన మిందలిసత్యాసత్యములను నిపుణముగాఁ బరిశీలింపవలయును.

వేగ—(తనలో) ఈపరిశీలనాసక్తి సారంగధరునిపట్ల నుండినననిన్నితిప్పలు లేకపోవును

గదా. (ప్రకాశముగా) మహారాజ! నయార్ణవ నీతిజ్ఞులు సంస్థానమున నభిమానము గలవారు. వా రొకకీడు దలంపరు.

రాజ—వేగవంతా! సచివులహృదయము లిప్పుడు మాఱిపోయినవి. సైన్యములెల్లను దమయధీనమున నుండుటంజేసి యాకస్మికముగాఁ గోటను ముట్టడించి హానిగలిగింతురేమో యని బెదరుగదురుచున్నది.

వేగ—దేవరకా హాని?

రాజ—నాకు హాని గలిగించినను సమ్మతమే.

వేగ—చిత్రాంగికా!

రాజ—మఱేమి?

వేగ—(తనలో) ఆమె కడతేఱిన నన్నియుం దెన్నఁబడును. దిక్కుమాలినదేవుఁడు దానికి జావు పెట్టఁడు.

రాజ—ఆమెకు హానిగలిగినయెడ నా స్వాంతమెంతయు సంతాపించును.

వేగ—(తనలో) ఔరా! నిమిషమునకుఁ బూర్వమున విమ్రప్రాయముగాఁ గానిపించిన చిత్రాంగి యప్పుడే యమృతతుల్య యైనది. ఆమె రూపము కన్నులకుఁగట్టినట్లగపడి యీరాజు నున్మత్తుం గావించెఁగాఁబోలు. ఆహా! వేశ్యా మహాపిశాచమా! ప్రభావ మన్న నీయదియే.

ఆ. ఎత్తిపొడుపులాడి; యేడ్పించి; విసిగించి;
యీసడించి; కినిసి; రోసముడిపి;
తన్ని; తిట్టి; యుమిసి; దాసానుదాసుగాఁ
జేసికొందు నిన్నుఁ జేరువాని.

(దూరమునకు దృష్టి సారించి చూచి) అదిగో! పూజ్యురాలగు గౌతమి యీదారినే వచ్చుచున్నది. ఆమె సచివజనాంతఃపురంబులఁ జనువుగలిగి మెలఁగుచుండును. కావున నా మెవలన నచ్చటివృత్తాంతమెల్ల వెల్లడియగును.

[అప్పుడు శాండిల్యునితో గౌతమి ప్రవేశించుచున్నది.]

గౌత—(తనలో) ఇంతకాలంబునకుఁ జిత్రాంగీనామక వేశ్యామహాగ్రహంబు యుచ్చాటన మంత్ర తంత్ర యంత్ర ప్రభావంబుచేఁ జేఁ జిక్కినది. ఇంక

కులంబున కభ్యుదయం బగుఁగాక. ప్రజలు సకలసుఖంబుల ననుభవించుచు నాద మఱచి నిదురింతురుగాక. ఓసీ చిత్రాంగీ!

ఆ. ఇంక నీదుమాయ; లింద్రజాలంబులు;
పనికిమాలినట్టిపన్ను గడలు;
చెల్లవిదిగో! నీదు జీవంబుఁ గొనఁజాలు
నట్టి లేఖలెల్లఁ బట్టువడియె.

(ప్రకాశముగా) వత్సా! శాండిల్యా!

శాండి—అమ్మా! ఏమియాజ్ఞ.

గౌత—నీవు కులపతుల కడకుంజని యిట్లుచెప్పుము.

శాండి—అమ్మా! ఏమని.

గౌత—ఇట్లు (అని చెవిలో నేమోచెప్పుచున్నది.)

శాండి—అమ్మా! తమయాజ్ఞాప్రకారము గావించెద (అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

గౌత—(ముందునకుఁ జూచి) అదిగో! రాజనరేంద్రుఁడు. కంచుకితో నేమేమియో మాటలాడుచుఁ గూరుచున్నవాఁడు. ఆహా! ఈతనియవస్థ యెంతకువచ్చినది.

చ. పలువురు సేవకావళు లవారణలీలల నూడిగంబులన్
జలుపుచునుండ; భూరితరసంపదలన్ దులఁదూఁగుచున్; దమిం
గొలువొనరించు నట్టినృపకుంజరనాయకుఁ డిప్పుడక్కటా!
పిలిచినదిక్కు లేనినిఱుపేదవలెన్ వసియింపనాయెగా.

ఇది యంతయుఁ జిత్రాంగీ ప్రభావము. సన్నిధి కరిగెద (అని సమీపించుచున్నది)

రాజ—(ఎదురుగావచ్చి) పూజ్యురాలా! నమస్కారము.

గౌత—అభ్యుదయ ప్రాప్తిరస్తు.

రాజ—భగవతి యాశీర్వాదమును బరిగ్రహించినాఁడ.

గౌత—గీ. క్షితిప! నీ మది నెటుతలంచినను సరియె
తెలుపఁబూనితి నొకటి సుస్థిరతఁబూని

రాజ—అమ్మా! ఆనతిమ్ము.

గాత— కలుషభూయిష్ఠ మైనయిక్కలియుగమున
రాచజాతినిబోలు దుర్జాతి లేదు.

రాజ—భగవతీ! కతంబేమి?

గాత—గీ. త్రోవలరికట్టి బాటసారులను గొట్టి;
చక్కఁదన మొట్టిపడునట్టిసతులఁ బట్టి
బలిమిఁ జెఱఁబెట్టి; తన్నాయకులను నెట్టి
కేరుచుండుటయే ముఖ్యకారణంబు.

రాజ—అమ్మా! అట్టి నీచాతినీచు లెవ్వరు?

గాత—వాహతకబాభ్రవ్యులు.

రాజ—తమ రెట్లుకనిపెట్టితిరి?

వేగ—(తనలో) ఈ పయోముఖవిషకుంభములు

గాత—రాజా! వినుము. ఇ ప్పురపరిసరారణ్యమున్న భాగీరథి యనుపరివ్రాజిక నాకాప్తురాలు.

రాజ—అవును. ఆమె మహానుభావురాలు.

గాత—నిన్నటిదినంబున నామెసన్నిధికరిగి రేయెల్లఁ; బ్రొద్దుపుచ్చి; వేఁగుజామున బయలువెడలి; యుడునాథుండు నభోమండలంబున గండుమిగిలి పిండియాఱఁబోసినట్లు పండువెన్నెలలు గాయుచుండ నొకజీర్ణదేవాలయంబు సమీపించితి.

రాజ—తరువాత. తరువాత.

గాత—తరువాత నచటికి యమకింకరులవంటి తుంటరులు పదువురు తమవెంటఁ గొలువ "హాప్రాణేశ్వరా! రక్షింపవే" యని పరిదేవనంబు సేయుచుఁ గంటికి నేలకు నేకధారగా గోలుగోలున నేడుచుచున్నయొకక్రొన్ననబోణితో వాహతక బాభ్రవ్యులును వచ్చిరి.

రాజ—(ఆశ్చర్యముతో) తరువాత. తరువాత.

గాత—పిమ్మట నేమిజరుగునో పరిశీలింపవలయు ననుసభిలాషంబున నొకపాదపమరువున నిల్చి; వారి ప్రసంగంబు నాలించి; బంటులందఱును బందిపోటుదొంగలనియు; నా శృంగారవతి వారిచేఁ జెఱపట్టఁబడినదనియుఁ దెలిసికొంటి

రాజ—(కోపముతో) అరే దురాత్ములారా! వాహతక బాభ్రవ్యులారా!

ఆ. తమిని దల్లిపాలు త్రావి యాయమ బొమ్మ
క్రుమ్మినట్లు నాదుకూడు దినుచు
నాదురాజ్యమునకె నానావిధశోభ
ముల ఘటించినారె? తులువలార.

(గౌతమివంకఁ జూచి) అమ్మా! అనంతర మేమి జరిగినది?

గౌత—గీ. ప్రభువ! వాహాతకునకు బాభ్రవ్యునకును
బొడమె ననురాగ మొకట నాపొలఁతిమీఁదఁ
బూర్వము తిలోత్తమా చంద్రముఖిఁ గనఁగనె
యొత్తిమె సుందోపసుందుల కొదవినట్లు.

రాజ—అమ్మా! తరువాత. తరువాత.

వేగ—(తనలో) ఆహా! అధికారకండూతిచే వ్యధ నొందెడుబధిరాంధకశవములకు సుంతయేని బాపచింత కలుగదుగదా. ఇంతకును వీరికి వినాశకాలము సమీపించినది. కావుననే యిట్టివిపరీతబుద్ధి పుట్టినది.

గౌత—రాజా! అనంతరము వారు "నేను వరించెద. నేను వరించెద" నని కొంతసేపుతగవులాడి "రాణిగారెట్లుచెప్పిన నట్లుచేయుదము. అంతదనుక నిరువురము నీమె నంటకుండునది" యని నిశ్చయించుకొని రోదనము సేయుచున్నయాసాధ్వీమణిని బలాత్కారముగా నీడ్చికొనిచనిరి.

రాజ—(కోపముతో) చిత్రాంగియు వీరలదౌష్ట్యమున నేకీభవించినదియేనా?

గౌత—మఱేమి?

వేగ—దేవరవారికి రాణిగారి గుణసంపద వెల్లడియగుచున్నది గదా.

రాజ—తరువాత. తరువాత.

గౌత—తరువాత నీదుర్ణయంబునకు భయాద్భుతక్రోధంబులు మనంబునం బెనంగొననప్పటికిఁజేయునదిలేక సరస్వతీమఠంబునకువచ్చి కార్యాకృత్యంబులందీఱచికొని వీధిలోనికిరా నటతిన్నెపైఁ గూరుచుండి యొకభూసురశిఖామణి గ్రుడ్లనీరు గ్రుక్కుకొనుచు నీరెలుంగున "హా హృదయేశ్వరీ! హా సకలసద్గుణోత్తమా! హా సౌందర్యరాశీ!

ఉ. మానము గాచికోఁదగినమార్గము గానక కుందికుంది; నె
మ్మేనిఁ దొరంగియుందువు; సమీపమునన్ వసియించి యుండి; క

ట్టా! నయహీనులౌ ఖలు లహంకృతి నిన్గొనిపోవువేళ నేఁ
బూనికఁ బ్రోవనైతి; నిఁకఁ బూరుషశబ్దము నాకుఁజెల్లునే?

ఉ. చీఁకటియయ్యె మానసము చింతల నెంతయుఁ గ్రమ్ముకొంటచేఁ;
జీఁకటియయ్యె లోకము లశేషము నాకనుదోయి కక్కటా!
చీఁకటియయ్యె మిక్కిలిప్రసిద్ధికి నెక్కిననాదువంశమున్;
హా కమలాయతేక్షణ! దురాత్ములు చోరులు నిన్ను డొంగిలన్.

అని దుఃఖించుచుండఁ బరిచారకుఁ డుపచారవాక్యంబులు చెప్పి యూఱడింప మొదలు పెట్టెను.

రాజ—ఆ బ్రాహ్మణు నిల్లాలినే యీ దురాత్ములు చెఱగొనియుందురు.

గాత—మఱేమి?

వేగ—(తనలో) ఔరా! క్రూరులారా! రాజకులంబంతయు మైల మొనర్చితిరి.

రాజ—అమ్మా! తరువాత. తరువాత.

గాత—పిమ్మట నే నాతనిసన్నిధికిం జని “భూసురోత్తమా! ఎందుండి వచ్చుచుంటివి? ఏల చింతిల్లెదవు?” అని యడుగనతండు “అమ్మా! నాది వంగదేశము. పేరు విష్ణుభట్టారకుఁ డందురు. తీర్థయాత్రాచరణశీలినై యిల్లాలితో బయలువెడలి నానాక్షేత్రంబులం జూచుచుఁ గోటిలింగక్షేత్రంబుఁ జూచునభిలాషంబున వచ్చుచు దారితప్పి యరణ్యంబునం జిక్కి దొంగలచే దోఁచుకొనఁబడుటయేకాక యపహృతభార్యుండను సహిత మైతి” నని గోలుగోలున నేడువందొడంగె.

రాజ—తరువాత. తరువాత.

గాత—పిమ్మట నాహృదయమున జాలి గదిరి “బ్రాహ్మణోత్తమా! చింతింపకుము. నీవన్నెలాఁడిని జెఱగొన్న చెన్నఁటుల నే నెఱుంగుదు. ఇంతకు వా రామెకేవిధమగు చెఱుపును జేయలేదు. ఆరక్షకభటులచే నాదురాత్ములఁ బట్టించి బందిగమున వైయించిసాత్తుతో నీ యిల్లాలిని నీకు సమర్పించెద” నని యూఱడించితి.

రాజ—అమ్మా! ఆపరదారాపహర్తల నిప్పుడే పట్టించెద.

గాత—ఆపని నిదివఱకే పూర్తిచేసితి.

రాజ—ఎట్లు?

గాత—ఆక్రించులు మంచిమాటల మంతలించినవినువారు కారని యెఱిఁగియున్న దాననగుటచే నయార్ణవనీతిజ్ఞులతో యోజించి దండనాథులం బిలిపించి; రహస్య

ముగా సేనల సిద్ధపఱిచి; వాహతక బాభ్రవ్యులగృహములు ముట్టడించి; సొత్తుతో నాబ్రాహ్మణిని బ్రాహ్మణునకుసమర్పించి; తక్కినసొక్కమును మనధనాగారమున కనిపితి.

రాజ—(ఆశ్చర్యముతో) అమ్మా! దుర్భరకార్యము నిర్వహించితిరి. మఱి వాహతక బాభ్రవ్యులు పట్టువడిరా?

గౌత—లేదు.

రాజ—ఏమయిరి?

గౌత—పలాయితు లయిరి.

రాజ—సైనికులు వెంబడించి పట్టుకొనలేదా?

గౌత—ఉచితసైన్యముతో నయార్ణవుఁడు వెంబడించినాఁడు.

వేగ—అతఁడు వారలఁ దప్పకపట్టుకొనఁగలఁడు.

రాజ—నీతిజ్ఞుఁ డెక్కడ?

గౌత—చిత్రాంగి నగరు ముట్టడింపనరిగె.

రాజ—(భయపడి తనలో) హా హతవిధీ! ఎంతటివిపత్తు తెచ్చిపెట్టితివి? తమమాట నిరాకరించి సారంగధరునిశిక్షించుటచేఁ జలపట్టి మంత్రులేదియో దారుణము సేయఁ దలపెట్టి యీ యుద్యమమునం దిగియుండవచ్చును. అయిన నడిగిచూచెద (ప్రకాశముగా) అంతటి దుర్వ్యవసాయంబునకుఁ గతంబేమి?

గౌత—చిత్రాంగి సలిపినమహాదారుణ కర్మము.

రాజ—అది యెట్టిది?

గౌత—వాహతకునియింట లభించినయీరహస్యలేఖలవలన సర్వంబును విశదమగును (అని కమండలువునుండి యొకజాబును దొలుతఁ దీసియిచ్చుచున్నది.)

రాజ—(పుచ్చుకొని వేగవంతునిచేతి కిచ్చి) వేగవంతా! చదువుము.

వేగ—(జాబువిప్పి చదువుచున్నాఁడు.)

“అంతరంగిక సభికు లగువాహతక బాభ్రవ్యులకు. విరహవేదనా దోదూయమానమానసయై చిత్రాంగి వ్రాయురహస్యలేఖ. నా హృదయము శృంగారఖని యగుసారంగధరునియెడ గాఢముగాఁ దవిలి యుండుటను గనిపెట్టి సిరిపట్టి కట్టలుకం జలపట్టి బెట్టిదపుటమ్ములం జిమ్మి యీయమ్ముల గాయమ్ములు సేయుచున్నవాఁడు. నే నానవమన్మథాకారుఁ గూరిమిమీఱఁ గోరికలార మనసారఁ గౌఁగిటఁ జేరుపకున్న శరీరంబు

నిలుపఁజాల. మీ రేచందముననైన నా సుందరాంగుఁడు నా మందిర మునకు వచ్చునటువుఁ జూడవలయు. కోరిక దీఱినతోడనే మీరలు కోరుకొన్న మాధవీమాలతులఁ దప్పక మీకొసంగెద"

రాజ——(ఆశ్చర్యముతో) ఆవాక్యము లందున్నవా?

వేగ——సందేహమేమి?

గాత——రాజ! పైభాగమును వినుము.

రాజ——అవహితుఁడనై యున్నాను.

వేగ——(తరువాయి నందుకొని చదువుచున్నాఁడు)

"ప్రభువువలన నుపద్రవము సంభవించు ననిజంకకుఁడు. యుద్ధమునఁ జావకమఱలవచ్చినయెడ నావృద్ధరాజును సమయమారసి విషముపెట్టి చంపెద. అంతట తొడుసు మాసిపోవును. సారంగధరునితో నేను హాయిగా సంసారసుఖంబుల ననుభవింపవచ్చును. అప్పుడు మీరు పొందఁబోవు మహోద్యోగవైభవము నే నిప్పుడుగ్గడింపవలసినది కాదు"

చిత్రాంగి వ్రాలు (అని చదివి యూరకొన్నాఁడు)

రాజ——వేగవంతా! ఆవ్రాలు చిత్రాంగిది యౌనో కాదో నిపుణముగాఁ బరిశీలించితివా.

వేగ——ప్రభువా! ఒక్క-వ్రాలుమాత్రమే కాదు. వ్రాఁతయంతయుఁ జిత్రాంగి స్వహస్తలిఖితమే.

గాత——రాజా! నీ కంతనమ్మకము లేకున్న మఱలనొకసారి కనుదెఱచి యారాజకుల ధూమకేతువు వ్రాసినది యగునో కాదో నీవే పరిశీలింపుము.

రాజ——(లేఖ పుచ్చుకొని పరిశీలనగాఁ జూచి) ఓహో! ఇది చిత్రాంగి స్వహస్తముతో వ్రాసినలేఖయే. సంశయము లేదు. హా చిత్రాంగీ! అంకులాఁడీ! నీ చేయనెంచిన దారుణమంతయుఁ గుమారునిపై మోపి నిష్కారణముగా మారణము చేయించితివిగదే. (దుఃఖముతో) హా పుత్రా! సారంగధరా! (అని మూర్ఛిల్లుచున్నాఁడు.)

వేగ——(శీతలోపచారములను జేయుచున్నాఁడు).

రాజ——(మూర్ఛదేఱి) హా కుమారా! సారంగధరా! హా ప్రాణేశ్వరీ! రత్నాంగీ! హా కోడలా! కుముద్వతీ! లంజియమాటల నమ్మి మీయెడ నెంతనిర్దయుఁడనైతి (అని కన్నీరు నించుచున్నాఁడు).

గౌత—రాజా! ఊఁఅడిల్లుము. నీ జారత్వవిషవృక్ష మీచందమున ఫలించినది. ఈ రెండవలేఖనుగూడ సావధానుండవై వినుము (అని కమండలువునుండి లేఖను దీసియిచ్చుచున్నది).

రాజ—వేగవంతా ! చదువుము.

వేగ—(లేఖను బుచ్చుకొని చదువుచున్నాఁడు)

"వాహతక బాభ్రవ్యులారా ! మీరు శ్రమపడితిరి కాని కార్యము నెఱవేరలేదు."

రాజ—ఓసి తుంటరి తుటారికత్తియా ! నెఱవేరినయెడ నే నింతకు నంతకునంతికంబున నతిథినైయుందును. పై భాగమును జదువుము.

వేగ—(చదువుచున్నాఁడు)

"తొలుత నన్యాపదేశంబుగ నాహృదయంబు వెలిపుచ్చి కార్యము గానక సిగ్గువిడిచి నా యనురాగంబును నేనే వెల్లడించుకొని భగ్న మనోరథనై యంతట తూష్ణీంభావము వహింపక యొంటిగదా యని పైఁ బడి యుత్తరీయంబును బట్టికొని పెనంగిననతండు విదలించుకొని సత్వరంబున సురిఁగె. ఉత్తరీయము నాచేఁ జిక్కినది కావున నది యొక్క యంగమచ్ఛంబుగాఁగొని సారంగధరుండు నను వెలిఁబెట్టికయ మున్న యాతఁడే నను బలాత్కరించె ననిరాజునకుం జెప్పి నమ్మించి కాలు సేతులునఱుక నుత్తరవొనరించునట్లు కావించెద. గహాస్యమును మీరు భద్రముగాఁ గాపాడుఁడు. వెలిపుచ్చుటకు వెనుక దీయనిభ్రమరికా తరళికలఁ బాతాళగృహమునఁ జెఱనిడితి. ఇంకముందు మహీపాలుని మర్కటమువలెనాడించుచు మహీపాలనమంతయు మనమే యాచరింతము" చిత్రాంగి వ్రాలు.

(అని చదివి యూరకున్నాఁడు.)

రాజ—(బొమ్మ తట్టుకొనుచుఁ గోపముతో) లంజియా! నిజముగా నింతకాలమును నన్ను మర్కటమువలెనే యాడించితివే. ఛీ పాపాత్మురాలా ! చిత్రాంగీ! నిన్నింతెంత తునియలుగానటికి చిత్రవధ చేసెదను.

నీతి—(తెఱలో) ఇంకను జిత్రాంగి యెక్కడ?

రాజ—ఇది నీతిజ్ఞునికంఠస్వరము. ఆదురాత్మురాలును దప్పించుకొని పాఱిపోయెనా యేమి చెపుమా.

నీతి—(ప్రవేశించి) జయము. జయముమహారాజా!

రాజ—నీకు స్వాగతము. చిత్రాంగియే లేదా?

నీతి—మ క్షేమి.

రాజ—పాఱిపోయెనా?

నీతి—లేదు.

రాజ—మ క్షేమయ్యెను?

నీతి—

గీ. తనదుదౌష్ట్యంబు వెలిపుచ్చఁదగినయట్టి
పత్త్రికలు రెండుతమచేతఁ బడెనటన్న
వార్త నొకసేవకుఁడు దెల్పనార్తినొంది
పడియె నొకక్రూయగాధ కూపంబునందు.

గౌత—రాజకుల మారిణీ! అధోగతిపాలగుదువుగాక.

వేగ—మోసాలమారీ! తప్పక యధోగతిపాలగుదువుగాక.

నీతి—పరమ జారిణీ! నరకకూపంబున ననేకశతవత్సరంబు లుందువుగాక.

రాజ—(కన్నీటితో) నా యవస్థ యింతకుఁదెచ్చినదిగదా. ఇంకఁ జిత్రాంగి యేనూతఁ గూలిననేమి?

గౌత—నీతిజ్ఞా! భ్రమరికాతరళికలను కారాగృహమునుండి విడిపించితివా?

నీతి—భగవతియాజ్ఞ కన్యథా యొనరింతునా?

వేగ—అదిగో! ఖడ్గపాణియై నయార్ణవుఁడు వచ్చుచున్నాఁడు.

గౌత—ఇంక వాహుతక బాభ్రవ్యులగతి యేమయ్యెనో తెలియఁగలదు.

(నయార్ణవుఁడు ప్రవేశించి) జయము జయము మహారాజా!

రాజ—నీకు స్వాగతము. వాహుతక బాభ్రవ్యులు పట్టువడిరా?

నయా—లేదు.

రాజ—ఏమయిరి?

నయా—నిజాయుధములచే నాత్మహత్య గావించికొనిరి.

గౌత—పాపాత్ములారా! రాజద్రోహులారా! మీరు కుంభీపాతనరకంబునం గూలుదురుగాక.

వేగ—దుర్మార్గులకు దిక్కుమాలినచావు తప్పదు.

రాజ—ఇంక నెవ్వ రేమయిననేమి? హా పరమహంతకురాలా! దురాత్మురాలా

చిత్రాంగీ ! మాటలఁ దేటలఁ బందిళ్లువెట్టి : కల్లకూరిమి పచరించి ; యఱచేతిలో వైకుంఠముంజూపి ; నన్ను మోహాంధకారంబున ముంచి ; తుదకు నావంశ మంతరింపఁజేసితివిగదా.

నయా—ప్రభువా ! “వారాంగనా సాంగత్యము శ్రేయస్కాముల కుచితంబుగాద” నితొలుత మనవిచేయలేదా ?

నీతి—మహాప్రభూ !

గీ. కాకిజాతిఁ దెలుపుఁ ; గడులంచగొండికి
న్యాయమందుఁ దలఁపు ; నాస్తికునకుఁ
బాపమందు జడుపుఁ ; బడపుఁబడంతుక
కొకనియందు వలపు ; నుండ దరుదు.

అని చెవినిల్లుకట్టుకొని మున్నే విన్నవించుకొంటిని గదా.

గౌత—మంత్రులారా ! అప్పుడు చిత్రాంగియెడఁ గలతీపి మీ మాటలను జెవి కెక్క నిచ్చినది కాదు.

నయా—కాఁబట్టియే కొండఁ ద్రవ్వి యెలుకను బట్టవలసివచ్చినది.

నీతి—ఇంతకును గడ్డిపరక మిణ్ణాగయినది.

వేగ—(తనలో) ముందు వెనుక లారయక ముంగినిజంపికొనినబ్రాహ్మణునిగతి యీమహారాజునకుఁ బట్టినది.

రాజ—మోహాంధుండను. యుక్తాయుక్తజ్ఞాన పరిశీలనా రహితుఁడను. నన్ను మీరేమన్నను దలయొగ్గవలసినవాఁడను. (దుఃఖములో) హాపుత్రా ! సారంగధరా !

గీ. తప్పనొప్పను దెలియునందాక నైనఁ
దాలిమివహించి కొన్నాళ్ళుతాళనైతిఁ ;
గాలుసేతులు నఱుకక కాననమున
నుండుటకునైనఁబలువనై యొప్పనైతి.

నయా—దేవా ! ప్రారబ్ధ మెవ్వరికి ననుభవింపక తప్పదు. ఊఁఱడిల్లుము.

నీతి—ప్రభువా ! బుద్ధి కర్మమననుసరించి యుండును. ఊఁఱడిల్లుము.

గౌత—రాజా ! ఊఁఱడిల్లుము. నేనప్పుడు చెప్పలేదా ?

ఆ. "ఇచ్చకంబు లాడనిటువంటి వెలవాలు
గంట్ల వేనవేల గడనసేయ
వచ్చుఁ గాని యట్టివరగుణాకరుఁ బుత్త్రి
గడనసేయుటరుదు పుడమిఁ జేఁడ!" అని.

రాజ—(ఆపలుకులు వినిపించుకొనకయే మహాదుఃఖముతో) హా సారంగధరా!

మ. తనయా! లంజియమాట నమ్మి నిను నిర్దాక్షిణ్యావృత్తిన్; మహా
వనభాగంబున డించి హస్తయుగమున్ బాదంబులున్ గోయనా
జ్ఞనుగావించితి దుష్టబుద్ధి నగుచున్; నా తండ్రి! యవ్వేళ నీ
మనమం దెంతవిచారమందితివొ భామా దాసు నన్నెంచుచున్.

హా ప్రాణేశ్వరీ! రత్నాంగీ! పుత్త్రఘాతుకుఁడను. కాదు. కాదు. వంశఘాతుకుఁడనే. నన్నొక్కసారి పలుకరింపవా? నీ ప్రార్థనను నిరాకరించినయీదుర్మార్గుని మొగము చూడరాదనుకొంటివా? కాదు. కాదు. నీ వట్టిస్వభావముగల దానవు కావు. నేనే మూఢుండనై తప్పఁదలఁచితి. హా జీవితేశ్వరీ! నీవే కృతార్థురాలవు. ఏమన.

ఆ. కొడుకుపాటు చూచి; కోడలు గౌతమిఁ
బడుట చూచి; దుఃఖపరవశతను
నీదు మేనుగూడ నిందునీటికి నిచ్చి
సుగతిఁగంటి; నేనె మిగిలి యుంటి.

చ. వరునకు సంభవించినవిపత్తు చెలుల్ వినిపింప; దుఃఖసం
భరితమనోంబుజాతవయి పాసితె? గౌతమిఁగూలి నీ యసూ
త్కరమును; సత్సతీమణుల దారినిగాంచితివమ్మ నీవు; సు
స్థిరతను బండఱాతి నయి దేహమునిల్పితి నేనె కోడలా!

నీతి—ప్రభువా! ధైర్యము వహింపుము.

నయా—దేవా! ప్రశాంతి నొందుము.

గౌత—రాజా! భగవంతుఁడు నీకు దుఃఖశాంతిని గలిగించునుగాక.

రాజ—(దుఃఖముతో) ఇఁక నా కెక్కడిదుఃఖశాంతి. హా సారంగధరా! అప్పటి దీనాతిదీనం బగునీముఖకమలంబు కన్నులకుఁ గట్టినట్టు స్ఫురణకువచ్చి హృదయ ప్రవిదారణంబు గావించుచున్నది. నే నెట్లుప్రాణంబులు నిలుపుదు. ఇసీ మూఢ రాజనరేంద్రా! వేశ్యా సుఖ లంపటా!

ఆ. ఆలి ద్రిమ్మింగి; కన్న చూలిని దిగద్రిమ్మింగి;
చూలియాలిద్రిమ్మింగి; నేలమీఁద
నెట్లు నిలిచియుంటి? వీ నీదుహృదయంబు
శిలను జేయఁబోలు నలువమున్నె

హా కుమారా! హా కుముద్వతీ! హా రత్నాంగి! (అని మూర్ఛిల్లుచున్నాఁడు)

నయా—ఓహో! ఈతనికి మతి పోవునట్లున్నది. ఏమిగతి?

నీతి—శీతలోపచారములను జేసిచూతము.

గాత—ఇప్పటి కదే యుత్తమము.

ముగ్వురును శీతలోపచారములను జేయుచున్నారు.

రాజ—(మూర్ఛదేఱి) అమాత్యులారా! నట్టడవులనక పట్టణములనక పల్లెలనక నా పలుకులుగా నిట్లు చాటింపవలయును.

మంత్రు—దేవా! సెలవిండు.

రాజ— గీ. “ఇల్లు గుల్లగు; సంసార మెల్లఁ బోవుఁ;
దెలివి నశియించుఁ గడునప్రతిష్ఠ వచ్చు;
వారకాంతల మరిగినవారలకును
ఇందులకు సాక్షి రాజనరేంద్రవిభుఁడె.” అని.

మంత్రులు—దేవర యాజ్ఞాప్రకారము గావించెదము.

రాజ—సచివులారా! దుర్భర మైనదుఃఖభారమును క్షణమయిన భరింపఁజాలకున్నాను. కావున నా యీశరీరమును వైశ్వానరున కింధనముగా సమర్పించి నిర్గతశోకుఁడ నయ్యెద.

నీతి—దేవర వా రట్లు సేయుటుచితంబు గాదు.

రాజ—ఔను. చక్కఁగాఁ జెప్పితివి. ఆలును గోడలు నవలంబించినమార్గమునే యవలంబించు టుచితము. (అని గోదావరివంక దృష్టినిలిపి) తల్లీ! గోదావరీ!

పరమపావనీ! దుర్భరపాతకుఁడ నైననన్ను భవద్గర్భంబునఁ జేర్చుకొందువా? ఇదేమి? కుడిక న్నదరుచున్నది? జగత్పావని యగుగోదావరి నన్నుం దనలోనఁ జేర్చికొని కృతార్థునిఁ గావించి "మహాపాతకహారిణి" యను నామమును సార్థకము చేసికొనఁదలఁచెఁ గాఁబోలు.

నయా.—ప్రభువా! ఈ దారుణదుర్వ్యవసాయంబును మానుము.

నీతి—రాజా! ఈ రాజ్యలక్ష్మి ననాథం జేసిపోవు టుచితంబుగాదు.

వేగ—దుఃఖముచే మలమలమఱఁగుచున్నహృదయముల మఱింత దుఃఖపెట్టకుఁడు.

గౌత—రాజా! ఈ సాహసము చాలింపుము. మొండియై సారంగధరుఁ డెందైన జీవించి యుండెనేమో వెదకింపుము.

రాజ—క్రూరసత్త్వ సంకులం బగుకాంతారంబున నంతకు జీవించియుండునా?

గౌత—ఆయువు గట్టిగానున్నయెడ నట్టడవియైనను బట్టణమైనను నొక్కటియే.

నయా—ఈ యమ్మ సెలవిచ్చినది సత్యము.

చ. చిలుకయు; నెల్క; చిమ్మెటయుఁ; జీలియు; శ్వానము; బభ్రువున్; విషో
జ్వలతర పన్నగంబు; మనుజప్రకరంబును నొక్కయింటనే
నిలిచి సుఖించులీలను; వనీస్థలి లేడియు; మేఁక; గొఱ్ఱె; బె
బ్బులియును; సింహమున్; నరుఁడు పోడిమిమీఱి సుఖింపఁ గానమే.

రాజ—అమాత్యులారా! ఆవిధముగాఁ జూచినకుమారు నే నీవిధముగా నెక్కఁ జూడఁ జాలను. అతని మీరే వెదకింపుఁడు.

క. దొరకినను ముద్దుకొమరుఁడు
స్థిరకును బట్టాభిషిక్తుఁ జేసిసమస్తం?
బరయుఁడు మీరలు; నే నిదె
తొరఁగెద గౌతమినిమునిఁగి తుచ్ఛపుఁడనువున్

అతఁడు దొరకనియెడ గోదావరి కుత్తరభాగ మొకరును; దక్షిణభాగ మొకరును గైకొని ప్రజాపరిపాలనం బాచరించునది.

గౌత—రాజా! మొదటినుండియు నీతమకమే నిన్నింతకుం దెచ్చినది. సారంగధరుం డేసిద్ధుని ప్రభావంబుననైన గరపదంబులు చక్కంబడి యేయాశ్రమమందైన నుండి యుండవచ్చును. కొన్నాళ్లు నిదానించి వెదకింపుము. ప్రాణత్యాగ ప్రయత్నవ మానుము.

నీతి—పూజ్యురా లగునీ గౌతమి హితబోధంబు శిరసా వహింపఁదగినది.

నయా—అవశ్యము శిరసా వహింపఁదగినది.

రాజ—(తనలో) ఈ గౌతమిపలుకు లుచితముగా నున్నవి. ఒకవేళ సారంగధరుఁడు బ్రదికి కంటఁబడు నేమో. దుఃఖము నాఁగి కొన్నాళ్లు శరీరము నిలుపుటయే మేలు.

(అప్పుడు సుబుద్ధి ప్రవేశించి) దేవా! జయము. జయము.

రాజ—ఓహో! సుబుద్ధియా? నీకు స్వాగతము.

సుబు—మహారాజా!

చ. వెలిమిడిపూఁత దేహమున వెన్నెలగాయ; సురద్రు పల్లవం
బుల నిరసింప కెంజడలు; పొంకపుఁబించియ మొక్కకేల రా
జిలఁగను; నాగబెత్త మొకచేఁ దనరారఁగ; మీననాథ సి
ద్ధులు దయచేసిరయ్య; తమతోడను నద్దిరయొ ముచ్చటింపఁగన్.

రాజ—వారు మహానుభావులు. శీఘ్రముగా దోడ్కొనిరమ్ము.

సుబు—చిత్తము (అని నిష్క్రమించి మీననాథునితోఁ బ్రవేశించుచున్నాఁడు)

రాజ—(మంత్రులతో నెదురువోయి) మహాత్మా! వందనము.

మీన—మీకు శుభమగుఁగాక.

గౌత—సిద్ధశిఖామణీ! నీకు నమస్కారము.

మీన—పరివ్రాజికా! నీకు స్వస్తియగుఁ గాక

రాజ—మహాత్మా! అగతానాగత వేదులగుదేవరకు నాయవస్థ తెలియనిది కాదు.

మీన—మేము దివ్యదృష్టిచేఁ నంతయుఁ బరికించి దుఃఖశాంతిగావించుటకే వచ్చినారము.

నీతి—(తనలో) ఆహా! ఈసిద్ధునకు రాజకుటుంబమున నెంతయభిమానము!

నయా—(తనలో) ఈసిద్ధుఁడు మూర్తీభవించిన శంకరునివలె నున్నాఁడు. ఈతఁడు తప్పక ప్రభువునకు దుఃఖశాంతిగావింపఁగలఁడు.

గౌత—మునివర్యా! ఈ ప్రభువు నెట్టులైనదుఃఖమునుండి తెమలించి ప్రాణత్యాగము మాన్పింపుము.

రాజ—మహాత్మా! నా కెక్కడిదుఃఖశాంతి? హా పుత్రా! సారంగధరా! (అనికన్నీరు విడుచుచున్నాఁడు)

మీన—రాజా! ఊఱడిల్లుము. పిమ్మట సారంగధరుని వెదకింపవచ్చును. ప్రస్తుత దుఃఖశాంతి కే నొకయుపాయము దెలిపెద.

రాజ—స్వామీ! ఆనతిమ్ము.

మీన—

ఉ. చూపెద వేల్పులం దెవనిఁజూపుమటన్నను వానినింతలోఁ;
జూపెద మూఁడులోకములఁ జొప్పడుచోద్యములెల్ల; మీర లే
రూపముఁ జూపుమన్న నది రూఢిగఁజూపెద; నింద్రజాలవి
ద్యాపటిమంబుచే నరవరా! పగమానఁ గుమారుఁ జూపనా?

నయా—మహాత్ముల కసాధ్య మేమిగలదు?

నీతి—దేవర ప్రభావ మనిర్వాచ్యము.

గౌత—ప్రభావసంపదచే దేవరవారు నిజసారంగధరునిఁ జూపుమన్నను జూపఁగలరు.

రాజ—స్వామీ! చూపుఁడు. తప్పక సారంగధరుం జూపుఁడు.

సుబు—(తనలో) నా మిత్రునిప్రతిరూపము నీక్షించి కన్నులఁ జల్లఁబఱిచికొనియెద.

వేగ—(తనలో) యువరాజరూపమును జూచుభాగ్యము లభించుచున్నది.

మీన—రాజా!

ఉ. క్రూరతఁ గాలుసేతులు నకుంఠగతిం దునిమింపనీవు; కాం
తారమునం దపించుచును దాలిమితూలినబాలుఁ జూపనా?

రాజ—అంతటి భీభత్సరూపమును నేను చూడఁగలనా?

మీన—చూచుట కష్టమే పోనిమ్ము.

ఘోరపువధ్యచిహ్నములతో దురపిల్లుతనూజుఁ జూపనా?

రాజ—అదియుం జూడఁజాలను.

మీన—

మారసమానరూప మహిమంబున నొప్పుకుమారుఁ జూపనా?

రాజ—స్వామీ! అట్టి కుమారునే చూపుఁడు.

మీన—(మయూరపింఛ మాడించుచు.)

ఉ. పాత్రము లెల్లజీవులు; ప్రపంచము నాటకరంగ; మబ్జినీ
మిత్ర ముఖగ్రహాత్కరము మింట వెలింగెడు కాచదీపముల్;
సూత్రధరుండు తానయయి సొంపుగ నార్చుచునుండు నాజగ
న్మిత్రకు నింద్రజాలము మనీషనునిల్పి భజింతు నెంతయున్.

అని ధ్యానము నభినయించుచున్నాఁడు.

గౌత—(ఆకాశమువంకఁ జూచి) రాజా! ఆశ్చర్య మాశ్చర్యము.

రాజ—అమ్మా! అదియేమి?

గౌత—గీ. మెఱుపు మెఱసినచందాన మింటినుండి

నేల కల్లదె దిగుచుండె నృపలలామ!

రాజ—ఎవ రెవరు?

గౌత—గీ. ఎవని నెమ్మోముఁ జూడ నీ వెంచినావొ

యట్టిసారంగధరుఁడె సు మ్మరసిచూడు,

రాజ—(ఆశ్చర్యముతోఁ జూచి) ఓహో! ఏమి యీసిద్ధప్రభావము.

అప్పుడు సారంగధరుఁ డాకాశమునుండి దిగి మీననాథుని చెంత నిలుచున్నాఁడు.

అందఱు—(ఆశ్చర్యముతో) ఓహో! అచ్చముగా సారంగధరుఁడే యవతరించెనా యేమి?

మీన—(కన్నులు తెఱచి) రాజా! ఈ విగ్రహమునకును; నీకుమారునకును నే మైన భేదము గలదా?

రాజ—మహానుభావా! ఇంచుకయును లేదు.

చ. జలజవిలాసముం దెగడు చక్కనియాన యనద్వయంబు; వె

న్నెలదొరనేలు నా మొగము; నీటగునానడపుం బెడంగహా!

తలఁపఁగ నా కుమారునివిధంబున నే సృజియించి; నా యెదం

గలుగఁగఁజేసి తెంతయును గౌతుకమున్ మునిరాజచంద్రమా!

(అని సమీపింపఁ బోవుచున్నాఁడు)

మీన—రాజా! దూరముగా నుండుము.

రాజ—మహాత్మా! అది యేమి?

మంత్రి—ప్రభువా! ఇది యింద్రజాలముగదా.

రాజ—అయ్యో! నా బుద్ధి పరమార్థమని భ్రమనొందినది (కన్నీటితో) హా సారంగ ధరా!

ఆ. ఇంక నెన్నఁడైన నిటువంటిరూపంబు
తోడ వచ్చి మాటలాడి నిన్ను
ఘాతచేసినట్టి కలుషాత్ము ననునూఱ
డించి కూర్మిఁ గౌగిలింతువయ్య.

మీన—రాజా! ఈ విగ్రహము నంతర్ధానంబు గావించెద.

రాజ—మహాత్మా! వలదు. వలదు. ఎంతకాలమైన న న్నిట్లు చూడననుజ్ఞ నొసంగుము

మీన—రాజా! ఈవిగ్రహము నంతర్ధానఁమైన గావింపనిమ్ము. లేదా మఱియొక్క వింతను జూపెదనుచూడుము.

రాజ—స్వామీ! సంసిద్ధుఁడనై యున్నాను.

మీన—(నెమలిపించె మాడించుచు.)

గీ. గగనముననుండి డిగియెడు కాంత లెవరో
కన్నులారంగఁ జూడుము మక్కజము గలుగు

రాజ—(చూచి యత్యాశ్చర్య మొందుచు)

ఒకతె రత్నాంగి; రెండవయువిద నాదు
కోడలైన కుముద్వతీ కువలయాక్షి.

అప్పుడు రత్నాంగియుఁ గుముద్వతియును దిగి సారంగధరుని
సరసనిలుచున్నారు.

అందఱును—ఓహో! ఈమె కేవలము రాణియగు రత్నాంగియే. ఈమె నిశ్చయము గాఁ గుముద్వతియే. అహా! ఏమి యీసిద్ధునిమహాప్రభావసంపన్నత!

రాజ—(దుఃఖముతో) మరణించినవారెల్లను నా కన్నులయెదుట ప్రత్యక్షమయినట్లు కనఁబడుటచే నాహృదయమున దుఃఖము పొంగి పొరలుచున్నది (అని రత్నాంగిని జూచి) హా ప్రాణేశ్వరీ!

క. వెలయాలిమీఁది తమిచే
బలుబాములు వెట్టినిన్ను బాధించినయీ
ఖలునకును నీ ముఖాంబుజ
విలసనముం గనెడుభాగ్య విధమెట్లబ్బున్.

హా! గౌతమింబడి ప్రాణత్యాగంబు చేసికొని సుగతిగన్న నీ వెట్లు మఱలకంటఁ బడుదువు? హా జీవితేశ్వరీ! రత్నాంగీ! హా కోడలా! కుముద్వతీ! (అని మూర్ఛిల్లుచున్నాఁడు)

మీన—సభికులారా! మా యింద్రజాలవిద్యా ప్రభావ మవలోకింపుఁడు. ఇప్పు డీ విగ్రహములచే మాటలుసహిత మాడించెద. (అని ధ్యానమునభినయించుచున్నాఁడు).

సారం—(రాజును సమీపించి) తండ్రీ! ఊఱడిల్లు మూఱడిల్లుము.

రత్నాం—(సమీపించి) ప్రాణేశ్వరా! కనువిచ్చి యొక్కసారి స్వజనముం బరికింపుము.

కుము—(సమీపించి) మామగారు! మీ కోడలి నాశీర్వదింపుఁడు.

రాజ—(మూర్ఛదేఱి సన్నిధి నున్న సతీసుత స్నుషలం జూచి) ఓహో! ఏమి యీ యద్భుతము! ఏమి యీ యాశ్చర్యము! నాకన్నులనే నేను నమ్మఁజాలకున్నాను. నాముందు నిలిచినవీ రెవ్వరు?

రత్నాం—ప్రాణేశ్వరా! ఇం దద్భుత మేదియు లేదు.

గీ. ఇతఁడు సారంగధరుఁడు నీ సుతుఁడుసుమ్ము
ఈవు విడిచినరత్నాంగిదేవి నేను
మన కుముద్వతిసూవె యీ మగువమిన్న

రాజ—(అత్యాశ్చర్యముతో) ఇది నాప్రాణేశ్వరి కంఠస్వరమా? ఇంద్రజాలము కాదా?

రత్నాం—ఇంద్రజాలంబు గాదు; మఱేమి కాదు.

రాజ—గౌతమిం బడిన మీ రెట్లుబ్రదికితిరి?

మీన—వీరు గౌతమిం బడలేదు. గౌతమిపాలఁ బడిరి.

రత్నాం—ప్రాణేశ్వరా! తమ రట్లుసారంగధరునకు శిక్షవిధించినయనంతరంబ యే మిరువురమును దేవర యాగ్రహమున కెప్పుడుబలియగుదుమో యను భీతిచే నీయోగినీమణి యగుగౌతమిని శరణు వేఁడితిమి. ఈమె మ మ్మీమీననాథుని యాశ్రమంబునకు రహస్యంబుగ ననిపి తమతో నట్లు మనవిచేసినది.

గౌత—ఇది నిశ్చయము.

రాజ—నఱుకఁబడిన కాలుసేతులు మఱల సారంగధరున కెట్లువచ్చినవి?

సారం—తండ్రీ! ఈసిద్ధుని దివ్యౌషధ ప్రభావంబున.

మీన—ఇది సత్యము.

రాజ—(ఆనంద పారవశ్యము నొందుచున్నాఁడు)

నీత——ఆహా! భగవతి యగు గౌతమియు; మహాత్ము లయినమీననాథులును; రాజకుల ము నుద్ధరించి సకల జనాహ్లాదముగలిగించినారు.

నయా——విచారకథ లన్నియు వినోదకథ లయినవి.

వేగ——ఓహో! ఈ రాజకుటుంబము కన్నులకానందము గలిగించుచున్నది.

సుబు——మిత్రమా! ఎన్నినాళ్లకు నిన్నుఁ జూడఁగలిగితిని (అని సారంగధరుని కౌఁగిలించుకొనుచున్నాఁడు.)

సారం——సఖా! సుబుద్ధీ! నీకు శుభమగుఁగాక (అని మఱలఁ గౌఁగిలించుకొనుచున్నాఁడు)

రాజ——(కన్నీరు నించుచు దీనత్వముతో) కుమారా! సారంగధరా!

గీ. పరమపాతకి నగుచును బడఁపుఁజెలియ
కల్లమాటలు నిక్కంబుగాఁ దలంచి
నిన్ను దండించినట్టి యీ నీచజుని
తప్పు నెంతయుమన్నించి దయను జూడు.

అని పాదములమీఁదఁ బడఁ బోవుచున్నాఁడు.

సారం——(తప్పించుకొని) తండ్రీ! ఇది యుచితంబు గాదు. అదియంతయు నొక వేళా విశేషమున వచ్చినది.

మంత్రులు——ఓహో! ఇంతకంటె సంతోషసమయము మఱెప్పుడును గలుగదు.

వేగ——నిశ్చయముగాఁ గలుగదు.

రాజ——(కన్నీరు నించుచు రత్నాంగిని జూచి దీనత్వముతో)

గీ. జీవితేశ్వరి! నేను లంజియనునమ్మి
నిన్నుఁ గడువెతపెట్టితి నిశ్చయముగ
నన్ను మన్నించి; నాతప్పులన్ని సైచి
దాసునిగఁజూడు మిదిగో! వందన మొనర్తు.

అని పాదములమీఁదఁ బడుచున్నాఁడు.

రత్నాం——(తప్పించుకొని) నాథా! ఇది మిగుల ననుచితము. మిమ్ముల ననవలసినపని యేమి! మిమ్ముల నావేశించినపిశాచమువలన నింతలు పుట్టినవి.

రాజ—కోడలా! కుముద్వతీ! అల్పబుద్ధి నత్తువండ నగునన్ను మన్నింపుము.

కుము—మామగారు! నాపట్ల తమరట్లనుట ధర్మముగాదు.

గౌత—(వేగవంతుని చేతిలోనిలేఖలను బుచ్చుకొని) కుమారా! చిత్రాంగి స్వాతంత్ర గూలుటకును; వాహతక బాభ్రవ్యు డాత్మహత్య చేసికొనుటకును గారణ మీలేఖలే సుమీ (అని సారంగధరున కిచ్చుచున్నది.)

సారం—(పుచ్చుకొని చదివి) సుబుద్ధీ! నీ పలుకులు వినమిం జేసిసుమీ యింతలు పుట్టినవి.

సుబు—మిత్రమా! కానున్నది కాకమానదు గదా.

రత్నాంగియుఁ గుముద్వతియుఁగూడ నాజ్ఞాబులను దమలోఁదారు చదువుకొనుచున్నారు.

గౌత—వత్సా! సారంగధరా! ఇప్పుడు నీహృదయశుద్ధి యెల్లజనులకుం దెల్లంబయినది.

గీ. ఏకపత్నీవ్రతుం డితఁడే యటన్న
మేటిబిరుదంబు నీయందె దీటుకొనియెఁ
బ్రజలఁ దనుగన్నబిడ్డల పగిదిఁ బూర్వ
మరసినమహాత్ముఁ డగురాము నంచుఁబోలె.

సారం—ఇదియంతయు భగవతి యనుగ్రహము.

మీన—రాజా! నీవు సారంగధరునకు శిక్షవిధించెడునాఁడే యీ గౌతమి నాకు వర్తమానమంపి కాలుసేతులు నఱుకఁబడ్డ నీబిడ్డకు నాచేఁ జికిత్స చేయించి గొనును. వెలిదై నీవుపశ్చాత్తప్తుఁడ వగువఱకు నీకుముద్వతీ రత్నాంగుల నాయాశ్రమమున కనిపినది.

రాజ—(గౌతమీ మీననాథుల పాదములపై వ్రాలి) భగవానుఁడా! మీననాథా! భగవతీ! గౌతమీ! మీరు నావంశము నుద్ధరింప నవతరించితిరి. కోటిజన్మములకైన మీ ఋణమును నేను దీర్చుకొనఁ జాలను. కృతజ్ఞతా సూచకముగా నొక్క సాష్టాంగ నమస్కృతి సమర్పించుకొనియెద (అని సాగిలి మ్రొక్కుచున్నాఁడు.)

ఇరువురు—అభ్యుదయ పరంపరావాప్తిరస్తు (అని లేవఁదీయుచున్నారు)

మీన—రాజ! స్వజనంబునుగూడి వర్ధిల్లుచున్నావు. ఇంక నీకేమివాంఛితము గావలయును.

రాజ—(అంజలి పట్టి)

క. వెలయాలిమాయ దాటితిఁ;
బోలిసె ననుచుఁదలఁచుకొనినపాలఁతిని సుతుఁ గో
డలిఁ గంటి నీదుకృప; ముని
కులతిలకా! యింకనేమి కోరుదు వాంఛల్.

అయిన నీకోరిక నెఱవేఱుగాత.

ఉ. వారవధూటుల న్మరిగి; వారలమాయలలోఁ మునింగి; సం
సారము మాపికొంక పురుషప్రకరంబు స్వభార్యలం గడున్
గూరిమిఁ జూచికొంచు; శుభగోష్ఠిని గాలముపుచ్చుచున్ సదా
కైరవమిత్రమౌళి పదకంజములన్ భజియించు గావుతన్.

మీన—తథాస్తు. (అని సారంగధరుం జూచి) వత్సా! సారంగధరా! నీ కిద్దియైన వాంఛ గలదా?

సారం—(అంజలి పట్టి)

క. కరపదయుగళము తమకని
కరమునఁ బడయంగఁగంటి; ఘనతరసిద్ధుల్
దొరకొనె; నపవాదఝురిం
దరియించితి నేమివలయుఁ దాపసవర్యా!

దేవర వరముప్రసాదింపఁ దలఁచితిరి కావున నీభరతవాక్యము సిద్ధించునుగాక.

చ. ధరణిపుఁ డెల్లకాలమును ధర్మముతప్పక భూమినేలుతన్;
ధరణి సమస్తసస్య సముదాయమొసంగి జనాళిమంచుతన్;
బరకృతులన్ గవుల్ సుముఖభావమునన్ గనుఁగొంద్రు గావుతన్;
బురహరుఁ డీశ్వరుండు మముఁ బూర్ణకృపం దరిజేర్చియేలుతన్.

మీన—తథాస్తు.

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు)

ఇది పంచమాంకము
సంపూర్ణము.

